Danilo Kiš

Criptă pentru Boris Davidovici

Șapte capitole ale uneia și aceleiași istorii

Traducere din limba sîrbă
de Simeon Lăzăreanu
Prefață de Adriana Babeți

POLIROM
2009

Colecţia BIBLIOTECA POLIROM este coordonată de
Bogdan-Alexandru Stănescu.

Danilo Kiš, *Grobnica za Borisa Davidoviča*
World Copyright © by Danilo Kiš Estate
All rights reserved

© 2009 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33 , O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

KIŠ, DANILO

Criptă pentru Boris Davidovici: şapte capitole ale uneia şi aceleiaşi istorii / Danilo Kiš ; pref. de Adriana Babeţi ; trad. de Simeon Lăzăreanu. – Iaşi : Polirom, 2009

ISBN 978-973-46-0799-0

I. Babeţi, Adriana (pref.)
II. Lăzăreanu, Simeon (trad.)

821.163.41-32=135.1

Printed in ROMANIA

Danilo după Danilo

Suferințe tîrzii

În 1973, cînd îi scrie lui Mirko Kovač din Franța, Danilo Kiš n-ar trebui să aibă, la o primă, grăbită vedere, prea multe motive de nemulțumire: e, la nici 40 de ani, unul din cei mai cunoscuți scriitori contemporani de limbă sîrbă. Îi sînt deja tipărite cinci romane, două volume de eseuri, numeroase traduceri din Corneille, Baudelaire, Verlaine, Lautréamont, Petőfi, Ady Endre, Esenin, Queneau. Piesele de teatru i se joacă, revistele, radioul și televiziunea nu îl ocolesc, iar pentru *Clepsidra*, apărută în 1970, primește marele premiu literar iugoslav NIN. Patru romane (*Mansarda, Psalm 44, Grădina, cenușa, Suferințe timpurii*) îi sînt traduse în Ungaria, Polonia și Cehoslovacia. Atunci de ce e bîntuit de neliniște încă tînărul lector de sîrbo-croată, deținător (pentru trei ani) al unei catedre la Universitatea din Bordeaux? O posibilă explicație încearcă să dea prietenul său, Mirko Kovač, el însuși prozator: „După terminarea *Clepsidrei*, înainte de a pleca la Bordeaux [...] mi-a spus că nu va mai scrie, că fîntîna sa familială a secat.

Știam prea bine că acestea sînt necazurile fiecărui scriitor după apariția cărții, un sentiment de goliciune și deprimare, dar tot atît de bine știam că această spaimă naște nevoia de a scrie"[1]. Numai că se mai adaugă ceva. Odată ajuns în Franța, Kiš începe să citească „în cinci limbi, ca un maniac", își amintește Kovač, tot ce găsește în librării și biblioteci despre lagăre. Și aduce drept mărturie un rînd dintr-o scrisoare a lui Danilo: „Aici beau vinuri excelente și sufăr de lagărologie".

La două întrebări ar trebui dat acum răspuns pentru a înțelege mai bine tensiunea în care se află Danilo Kiš înainte de a începe să scrie *Criptă pentru Boris Davidovici*: prima e legată de metafora fîntînii secate, iar a doua se referă la suferința lui tîrzie, lagărologia. „Fîntîna familială" e toată istoria tragică din jurul tatălui său, e amintirea a ceea ce Danilo Kiš, copilul-martor, a trăit și simțit în timpul războiului. E sursa lui de inspirație ca scriitor, cauza primă a depoziției stilizate din toate cele trei cărți ale ciclului autobiografic (*Suferințe timpurii*, *Grădina, cenușa*, *Clepsidra*). Teama, neliniștea, nemulțumirea aveau fundament atunci, în 1973, cînd îi scria prietenului Kovač că nu mai poate să exploateze acest filon. Știa, ca prozator, care sînt riscurile supralicitării unei teme, ale extenuării ei într-o operă. Mai știa însă la fel de exact, ca bun cunoscător al teoriilor

1. Mirko Kovač, *Danilo Kiš*, în *Orizont*, 1991, nr. 25.

moderne despre literatură, că orice temă este, în același timp, inepuizabilă artistic și că, revizitată, ea poate oricînd declanșa acel efect de singularizare, de stranietate. Numai că, pentru Danilo Kiš, *ostranenie* e mult mai mult decît un simplu concept al formaliștilor ruși: e însăși amprenta sa de destin, obsedanta marcă a diferenței.

Atunci, cum să procedeze? Pur și simplu prin extensie și modulare. Exersînd o temă, o mare, unică temă cu variațiuni. Sub semnul ei stă, de fapt, întreaga operă a lui Danilo Kiš, ansamblul unitar și totuși atît de divers al celor șapte romane. Dar și întreaga sa viață. O rezumă lapidar, lăsînd liberă ambiguitatea formulării: „Literatura e pentru mine o luptă cu moartea". Sînt cuvintele lui Kiš dintr-un dialog purtat în vara lui 1988 la Ljubljana cu Michael March, poetul și traducătorul american. „Nu poți cîștiga lupta asta", i-a replicat March, cu un amestec de tandrețe și ironie, același cu care îl tachina deseori („Danilo, ești prea înalt ca să fii Proust"). Iar Kiš a recunoscut sec: „Nu, nu pot să cîștig". „Atunci de ce mai lupți?", nu s-a lăsat March. Iar Danilo, grav și patetic, a spus doar atît: „Ca să dau un sens vieții"[2]. Pentru cine îi cunoaște cărțile, e limpede că prin acest răspuns Danilo Kiš deschide de fapt două fronturi

2. Michael March, *Danilo Kiš: lupta cu moartea*, în *Orizont*, 1991, nr. 25.

ale uneia şi aceleiaşi bătălii : primul e strict personal, legat de propria biografie, de tragedia familiei sale, celălalt e atît de vast (o enciclopedie a tuturor dispăruţilor fără urmă), încît devine utopic. Cel dintîi ancorează tema morţii în istorie, al doilea o proiectează în metafizic. Deşi, la o lectură atentă, cele două paliere se vor intersecta mereu.

În primul caz, el vrea – şi reuşeşte – să învie, adică să scoată din uitare, un singur om. Pe Eduard Kiš, inspector-şef la Căile Ferate, tatăl vîrît în ghetou, umilit, azvîrlit într-un tren cu destinaţia Auschwitz, fără retur. Personajul Eduard Sam din tripticul autobiografic pe care, în ediţia franceză, Danilo Kiš l-a supraintitulat *Circul de familie*. Dar pentru el tema Shoah-ului nu e nouă. O exersase deja într-unul din primele sale texte, microromanul scris la 25 de ani în mai puţin de o lună, *Psalm 44:* povestea unui cuplu tînăr ce supravieţuieşte ororii din cel mai mare lagăr de exterminare nazist. O proză care, fără să aibă încă amprenta de stil a viitoarelor cărţi, anunţă un filon tematic, reluat, modulat, retimbrat peste ani. Cînd, la maturitate, interpretează unitatea de fond şi de formă a ceea ce numeşte cu destulă detaşare „«opera» mea", Kiš nu ezită să-şi marcheze distanţa faţă de *Psalm 44*: „Slăbiciunea cărţii mele de tinereţe nu constă doar în intrigă, prea puternică, prea patetică, ci mai ales în absenţa fatală a unei minime distanţe ironice – modalitate

care va deveni mai apoi parte integrantă a procedeului meu literar"[3]. Aşadar, atunci, la începutul anilor '60, cînd compune *Psalm 44*, problema e stilul, nu tema, pe care – de altfel – o va vedea în rezonanţă deplină cu tot ce povesteşte în *Criptă pentru Boris Davidovici*, oricît de diferite par la o primă lectură cele două romane. Dar cum să scrii detaşat, „la rece", despre atrocitatea istoriei? Pînă să atingă acel amestec dozat alchimic de lirism şi ironie din romanele ulterioare, pînă la stilul descărnat, mat, „alb" din *Criptă*... mai e un drum de parcurs. Drumul care îl va aşeza în aceeaşi familie cu Tadeusz Borowski, Ladislav Fuks, Ivan Klíma, Imre Kertész. Sînt doar cîţiva din autorii central-europeni ce au curajul să scrie despre holocaust *altfel*, cu o surdină ciudată a timbrului, care, în loc să stingă efectul tragic-patetic al faptelor narate, îl sporeşte.

În cel de-al doilea caz, Kiš ar vrea să redea demnitatea morţii nu unei persoane apropiate sau doar cunoscute, ci milioanelor de neştiuţi, celor fără mormînt, anonimilor striviţi de o istorie rea. Istoria cu majusculă, abstractă, generală şi rece ca moartea însăşi, fără chip, fără chipuri. Prin Eduard Sam el repară doar una din marile nedreptăţi ale acestei istorii. Îi face veşnică pomenire tatălui, familiei sale şi, printr-un fel de

3. Danilo Kiš, Gabi Gleichmann, *Dialogue*, în *La Règle du jeu*, 1991, nr. 2.

metonimie, altor milioane de oameni risipiţi ca fumul sau cenuşa în lagărele naziste. Dar ca să poată ajunge la gîndul unei enciclopedii a tuturor morţilor are nevoie de un răgaz: escala de trei ani la Bordeaux. Acolo se acutizează problemele lui de conştiinţă moral-intelectuală şi deopotrivă artistică. Sau, cu propriile cuvinte, „problemele care mă obsedează la modul intim, într-un fel de simbioză lirico-etico-intelectuală"[4]. Şi, ca de atîtea ori, cînd întrebările, incertitudinile, temerile îl împresoară, proiectîndu-l într-o tensiune paroxistică, soluţia e una singură: se eliberează de presiune printr-o incizie, oricît de dureroasă. Atunci scrisul devine pentru Danilo Kiš o hemoragie binecuvîntată.

O „sîngerare lirică": Bordeaux 1973-1976

S-ar putea crede că Shoah-ul îl urmăreşte pretutindeni, cîtă vreme se declară suferind de lagărologie. Numai că de data aceasta e vorba despre alt infern: Gulagul. Va mărturisi, peste ani, într-un interviu: „Am trăit la Bordeaux în anii '70, în perioada stîngismului omniprezent în Franţa şi

4. Danilo Kiš, *La leçon d'anatomie*, Paris, Éditions Fayard, 1993, traduit du serbo-croate par Pascale Delpech, p. 66.

în general în Occident, cînd realitatea lagărelor sovietice nu era încă admisă[5]. Deşi în Franţa apăruseră deja marile cărţi-depoziţii (în 1969 – *Povestirile din Kolîma* ale lui Varlam Şalamov şi, în 1973, primul volum din *Arhipelagul Gulag* al lui Soljeniţîn), mediile intelectuale occidentale erau destul de opace la această tragedie. În *Lecţia de anatomie*, volumul de eseuri în care îşi pledează cauza în faţa atacurilor dezlănţuite după apariţia *Criptei...*, Danilo Kiš dă singur explicaţia obsesiei lagărologice, în fapt, aceeaşi obsesie a morţii, a anihilării individului prin voinţa unei forţe politice: „Să fii contemporan cu două sisteme de opresiune, cu două realităţi istorice sîngeroase, cu două sisteme concentraţionare de aneantizare a sufletului şi trupului, asta în vreme ce în cărţile mele doar unul dintre ele apărea (fascismul), celălalt (stalinismul) fiind ignorat după sistemul petei oarbe psihologice – această idee intelectuală obsesivă, acest coşmar moral şi moralist mă oprimau atît de mult în ultima vreme, încît am recurs la ceea ce numesc o «sîngerare lirică» [...]. Cînd obsesia aceasta a prins consistenţă, generînd în mine ruşinea şi remuşcarea, dar şi luciditatea, am început să-mi scriu nuvelele relativ uşor şi repede, ca şi cum m-aş fi eliberat de un coşmar.

5. Danilo Kiš, *Le résidu amer de la conscience*, Paris, Éditions Fayard, 1995, traduit du serbo-croate par Pascale Delpech, p. 123.

cu o senzație de ușurare ce m-a năpădit (în ciuda subiectului). Am simțit o împăcare spirituală cum poate că numai marii păcătoși o încearcă pe patul de moarte, după spovedanie"[6].

Pentru el, așadar, lucrurile sînt limpezi: răul istoriei e același, orice chip ar lua, iar sistemele care distrug ființa și demnitatea umană trebuie judecate și condamnate fără cruțare, indiferent de care parte a spectrului politic s-ar afla. Adevăr greu de acceptat nu doar atunci, la începutul anilor '70, ci chiar azi. Neliniștea lui e una singură și o formulează tot sub forma unei întrebări în discuțiile cu prietenii, dar și în interviuri sau în paginile confesive: ce anume îl îndreptățește tocmai pe el să vorbească despre toate aceste orori? Dacă pentru felul în care depune mărturie despre lagărele naziste poartă în spate tragedia propriei familii, pentru ceea ce urmează să scrie în *Criptă...*, dar și în eseurile din *Lecția de anatomie* se simte justificat de altceva: și anume, de un irepresibil sentiment al răspunderii, dublat de nevoia de a acorda o minimă consolare victimelor: dreptul la cuvînt și la memorie. Dovadă, ultima secvență (neterminată) a creației sale, din 1989: un film documentar de televiziune, realizat împreună cu Alexander Mandič, *Viața ca supraviețuire*. Timp de patru ore, pe ecran se derulează mărturii despre cele două insule-lagăr de pe coasta

6. Danilo Kiš, *La leçon d'anatomie*, ed. cit., pp. 67-68.

dalmată, Goli Otok şi Sveti Gregor, gulagul lui Tito, loc de sinistră detenţie postbelică pentru sute de militanţi comunişti iugoslavi din vechea gardă[7].

Aşa că Danilo Kiš îşi asumă pînă la ultimele consecinţe o idee pe care o expune răspicat la Atena în 1984, la un congres literar internaţional, ca şi cum ar fi dat sfaturi unui tînăr scriitor: „Pe cel care afirmă că la Kolîma a fost altceva decît la Auschwitz să îl trimiţi la toţi dracii. Pe cel care afirmă că la Auschwitz erau stîrpiţi doar păduchii, nu şi oamenii – la fel"[8]. Iar lui Mirko Kovač avea să-i spună în chiar perioada redactării *Criptei*...: „Într-un viitor apropiat, dacă nu se duce totul dracului, responsabilitatea scriitorului se va măsura în primul rînd după felul în care se raportează faţă de realitatea lagărelor, atît a celor hitleriste, cît şi a celor staliniste".

7. Pentru această informaţie, ca şi pentru alte importante aspecte ale bio-bibliografiei lui Danilo Kiš, îi mulţumesc prozatorului şi traducătorului Ioan Radin Peianov.
8. Danilo Kiš, *Sfaturi pentru un tînăr scriitor*, în *Orizont*, 2003, nr. 10.

Paranteză cu suflete moarte

Spre deosebire de colegii săi occidentali, lectorul de sîrbo-croată aflat la Bordeaux știa mult mai multe despre gulaguri, din simplul motiv că în Iugoslavia apăruse în 1972 o carte incredibilă semnată de Karlo Stajner: *Șapte mii de zile în Siberia*. Merită deschisă aici o paranteză despre autorul ei, întrucît scandalul declanșat la Belgrad și Zagreb de apariția *Criptei pentru Boris Davidovici* se leagă, între altele, și de relația dintre romanul lui Kiš și amintirile lui Stajner. Cine e Karlo Stajner, cel căruia Kiš îi dedică nuvela *Cercul magic al cărților* din *Criptă*...? Un vechi militant comunist iugoslav, care în anii '30 e trimis în URSS pentru a se pune la dispoziția Kominternului, alături de alți 112 tovarăși. În 1936 cade și el victimă marii epurări staliniste și, pînă să fie eliberat, rătăcește 20 de ani prin lagăre și închisori, uitat pur și simplu în Siberia. Se întoarce acasă împreună cu alți 12 deținuți abia în 1956, printr-o întîmplare. Povestea eliberării celor 13 e recompusă chiar de Danilo Kiš în prefața pe care o scrie la ediția franceză a memoriilor lui Stajner. Totul i se pare decupat din Gogol.

În iunie 1956, Tito și Hrușciov stau față în față în trenul special Moscova-Kiev. Hrușciov dă semne că e binedispus, așa că Tito pune degetul pe rană, îi întinde o listă și întreabă unde sînt cei 113 comuniști iugoslavi. Luat prin surprindere,

Hruşciov cere un scurt răgaz şi pune KGB-ul la lucru. Apoi, peste două zile, în timpul unei alte întruniri, între coniac şi ţigară, îi comunică scurt lui Tito, bătînd darabana pe masă: „fix 100 nu mai sînt". Între celelalte 13 „suflete moarte", descoperit undeva lîngă Krasnoiarsk, se numără şi Karlo Stajner. Se reîntoarce acasă ca un spectru şi îşi scrie memoriile. În 1958 cartea e încheiată (ca şi *Arhipelagul Gulag* al lui Soljeniţîn). Predă volumul unor edituri din Belgrad şi Zagreb, dar manuscrisele dispar pur şi simplu, iar asupra memoriilor sale se lasă tăcerea. Abia în 1972, cu acordul lui Tito, cartea e tipărită. Urmează traducerile în Germania (1976) şi Franţa (1982).

Danilo Kiš recunoaşte că volumul lui Stajner i-au fost un ghid preţios pentru *Criptă*... Cinci din subiectele celor şapte nuvele se regăsesc în *Şapte mii de zile în Siberia*. Nici o acuză de plagiat nu va sta însă în picioare, şi aceasta din cel puţin două motive. Întîi, pentru că, înainte de a-şi publica volumul, Danilo Kiš i l-a dat spre lectură lui Karlo Stajner, s-au întîlnit şi au discutat. Fostul deţinut n-a avut nici o obiecţie de fond: doar cîteva mici observaţii legate de stricta respectare a adevărului istoric. Kiš însuşi relatează despre toate acestea în cîteva fragmente din cele două cărţi de eseuri în care-şi pledează cauza, *Lecţia de anatomie* şi *Homo poeticus*.

Şi apoi, din simplul motiv că cei doi autori fac lucruri complet diferite: în *Şapte mii de zile*

în Siberia Stajner e victima care rememorează direct și simplu, fără vreo miză literară, atrocitățile trăite în detenție. Iar în *Criptă pentru Boris Davidovici* Kiš e – înainte de toate – scriitor. De fapt, aceasta ar fi una din marile întrebări și, deopotrivă, probleme ale literaturii, căreia Kiš îi caută răspuns:

Cum să povestești despre o istorie rea?

Deci cum să denunți totalitarismele cu mijloacele literaturii, după ce tratatele de istorie sau de filosofie politică și-au făcut datoria, după ce arhivele înțesate de documente s-au deschis, după ce supraviețuitorii au depus mărturie? Greu de răspuns. Pe de-o parte, citind cărțile lui Soljenițîn, Șalamov sau ale Nadejdei Mandelștam ești copleșit de forța adevărului lor. Orice discuție de factură estetică apare doar într-o a doua instanță, dacă nu cumva e cu totul deplasată. Cărțile lor sînt capitale, ca și cele ale lui Primo Levi sau Elie Wiesel, în primul rînd pentru valoarea depoziției, sobră, demnă. Dar dreptul de a vorbi despre tragedia spațiilor concentraționare îl au toți, și ei, cei care au trăit-o direct, și cei care doar au citit despre, de pildă, gulaguri. Cu unica atenționare, făcută de Paul Ricoeur în *Memoria, istoria, uitarea*, că, întîi și-ntîi, ca minimă reparație morală, trebuie să li se dea cuvîntul victimelor.

De altfel, există nu puține opinii care susțin că, în aceste cazuri, ar fi mai bine ca memoria să fie lăsată liberă, nestilizată, în clipa cînd vrea să restituie în scris un trecut al ororii. Varlam Șalamov e poate cel mai intransigent și vehement în acest sens. Pe Isac Babel, de pildă, îl consideră excesiv de sofisticat, de „literaturizat". Pe cînd Kiš vede în Babel un reper în primul rînd *ca* scriitor. Se întîmplă așa deoarece fiecare înțelege altfel acest gen de literatură. Șalamov, pentru care scriitorul pare a fi mai degrabă un Pluton ce iese din infern, și nu un Orfeu coborînd acolo, nu dă șanse fantazării, prelucrării documentului. Atunci cînd trebuie să depună mărturie despre experiența gulagului, el crede doar într-o literatură „directă", „antiliterară", cu o poetică a „tonurilor crude"[9]. De fapt, e convins, ca unul care a trăit oroarea, că – dacă vrei să vorbești despre ea – nu e cazul să „faci literatură". Cu asemenea teme, parcă vrea să spună, nu e deloc bine să te joci.

Or, de această dată, Kiš e de cealaltă parte a baricadei, nu ideologice, ci estetice, pentru că atacă tema lagărului „oblic", ca scriitor, fără să uite o clipă că, indiferent de temă, literatura e, într-o anumită măsură, *și* joc, în sensul capacității ei de invenție. Dar nu este vorba despre un joc facil și gratuit, ci despre unul plin de gravitate. El știe prea bine că pentru a denunța

9. V. Varlam Chalamov, *Tout ou rien*, Paris, Éditions Verdier, 1993, traduit du russe par Christiane Loré.

totalitarismele e nevoie de un nou limbaj, de o nouă retorică, în stare să confere o forță expresivă ieșită din comun literaturii care vorbește despre istoria infamă a oricărui secol, dar cu precădere a celui de-al XX-lea. Se vede oscilînd undeva între Orwell și „maestrul Nabokov". Își alege din fiecare cîte un citat drept călăuză în *Homo poeticus*. Iată-l pe Orwell: „Acolo unde-mi lipseau impulsurile politice am scris literă moartă pe hîrtie și m-am pierdut în fragmente excesiv decorative și vulgare". Și pe Nabokov: „Voi afirma, riscînd să fiu împușcat, că arta, cum intră în contact cu politicul, coboară inevitabil la nivelul celui mai banal bluf ideologic". Și atunci, spune Kiš, am atins miezul problemei: „Tot ce scriu, romane și povestiri, teatru și eseuri, totul oscilează între acești doi poli. Dar niciodată n-am scris un roman cu teză"[10]. Aceasta e, așadar, miza lui. Iar ceea ce reușește să facă în *Criptă pentru Boris Davidovici* e semnul cel mai clar că, pe de-o parte, a atins „funcția de cunoaștere" a oricărui mare roman, așa cum visa Broch și, pe de alta, că a ajuns la acea esență tocmai prin jocul literaturii cu istoria.

10. Danilo Kiš, *Ultimul refugiu al bunului-simț*, în *Orizont*, 2003, nr. 3.

Un cenotaf de hîrtie sau lecţia de literatură

Dar este *Criptă pentru Boris Davidovici* un roman istoric? Deşi pentru noile teorii ale genurilor literare aceasta nici n-ar mai fi o problemă de fond, un răspuns dat în plină postmodernitate nu poate fi decît afirmativ. Da, *Criptă...* este roman, şi încă unul istoric, în toate accepţiile cuvîntului: el vorbeşte, adică, despre feţele mai puţin cunoscute ale unei epoci abominabile şi, în acelaşi timp, e un roman care face istorie. Şi aceasta nu doar pentru că e un mare roman, ci şi pentru că, de fapt, are curajul să rescrie această istorie abjectă. Să o refacă. Cele *Şapte capitole ale uneia şi aceleiaşi istorii*, cum îşi subintitulează Danilo Kiš volumul, recompun (cu o singură excepţie, *Ciini şi cărţi*) mai ales anii '30 ai terorii staliniste, cînd în închisorile şi lagărele sovietice dispar zeci, sute de mii de oameni. Între ei, mare parte din fiii revoluţiei, foştii anarhişti, slujitorii fanatici ai cauzei insurgente, care cad victimă unei judecăţi oarbe, fără să mai înţeleagă nimic din sensul devotamentului lor. Dacă biografia le-a devenit o uriaşă minciună şi, în faţa anchetatorilor, peste noapte, descoperă cutremuraţi că au devenit trădători, dacă – sub crîncenă tortură – sînt obligaţi să semneze această uriaşă mistificare, atunci măcar după moarte trebuie să li se facă dreptate şi să aibă parte de adevăr. Un adevăr pe care îl poate restitui doar literatura.

Cartografiat, spațiul prin care circulă eroii din *Criptă...* dezvăluie un imens continent pierdut, un fel de nouă Atlantidă, în care Zürich-ul se leagă halucinant de Bucovina subcarpatică, Dublinul de Kiev și de Norilsk, Berlinul de Galiția, Viena și Budapesta de Moscova, Esztergom de Kazahstan și Kolimsk. O lume care, la începutul veacului XX, simțea – precipitîndu-se voios, inconștient, spre apocalipsă – că vechiul ei centru începe să se dizolve și că a sosit momentul descoperirii unuia nou. În locul Vienei va răsări, pentru mulți din iluzionații răsturnării revoluționare a lumii, Moscova, „Mecca noii religii"[11]. Mare parte din ei trăiesc acest ideal aproape mistic, cu fanatism. Numai că e o mistică fără Dumnezeu, fără nici un Dumnezeu; adică fără sens. O imensă mistificare. Dar acest adevăr li se revelează celor mai mulți abia în momentul căderii, în carceră sau lagăr, acuzați de trădarea pe care n-au comis-o, doar pentru ca istoria revoluției să poată fi scrisă cursiv, cu mînă sigură. Anarhiști, comisari, voluntari în Brigăzile Internaționale din Spania, atentatori, poeți, medici sau măcelari, studenți, ziariști sau borfași, anchetatori și anchetați, cu toții sînt prinși în vîrtejul unei istorii alunecoase, necruțătoare, care îi înghite.

---

11. Cornel Ungureanu, *Calea spre Răsărit*, postfață la *Criptă pentru Boris Davidovici*, Editura de Vest, Timișoara, 1992.

În numeroase interviuri sau cronici, Danilo Kiš a fost provocat să răspundă la o întrebare destul de delicată: de ce în *Criptă*... o bună parte a personajelor de prim-plan sau secundare sînt evrei. Iar el a răspuns demn, plin de siguranță: „Evreii sînt în cărțile mele doar literaritate, insolitare în sensul formaliștilor ruși (*ostranenie*). Pentru că lumea evreiască în Europa Centrală este o lume scufundată, o *fostă lume*, și ca atare localizată într-un spațiu al realului-ireal. Deci, în spațiul literaturii"[12]. În plus, acești eroi sînt un element de legătură cu toate cărțile sale anterioare. Între Eduard Sam și Baruch David Neumann/ Boris Davidovici Novski se țese o rețea greu de întrevăzut, tocmai pentru că e ascunsă la mare adîncime: aceeași amprentă de destin. Doar o lectură secretă, nu străină de spiritul Kabbalei, ar putea să interpreteze toate coincidențele (de nume și date), apoi migrarea după un plan secret a personajelor dintr-o povestire în alta, apoi straniile simetrii ale nașterilor și morților, cu întîmplări reluate aproape identic, după același scenariu, dar cu alte măști, la intervale de cîteva luni ori de cîteva sute de ani. S-ar înțelege atunci, ca într-o mare lecție de metafizică ocultă, cum nu doar cărțile de joc se rotesc magic, ci și viețile și morțile oamenilor, pe o scenă circulară al cărei regizor e, totuși, Dumnezeu.

12. Danilo Kiš, *Ultimul refugiu al bunului-simț*, loc. cit.

Fără să își renege partea proprie de evreitate, Danilo Kiš o percepe mai mult ca pe o stare de fundal permanent, în care se amestecă o tristețe irepresibilă și constantă, angoasa, un ciudat sentiment al precarității și relativității, precum și ironia care decurge de aici. Se simte cel mai aproape de Borges, pe care îl citează în *Lecția de anatomie*: „Iudaismul meu e fără cuvinte, așa cum sînt cîntecele lui Mendelssohn"[13]. Da, recunoaște că printre personajele sale sînt mulți evrei, care aduc pretutindeni germenii „unei revolte latente" și „o neliniștitoare stranietate". Dar dacă s-ar pune să facă statistică, elementul evreiesc din *Criptă*... „nu ar da o imagine mult diferită de ceea ce ne oferă documentele și sursele istorice: din cei 246 de autori ai Revoluției din Octombrie, 119 erau *străini sau evrei*, evreii fiind 16,6%"[14].

Danilo Kiš e documentat ca nimeni altul. În anii de ședere la Bordeaux a citit despre revoluția bolșevică și despre marea teroare stalinistă mii de pagini: documente de arhivă, volume de sinteză, memorii. Imaginea părea coerentă, compactă ca un monolit, blindată cu cifre și acte autentice. Acela era însă adevărul? Ca toți postmodernii, nici Danilo Kiš nu are încredere în marile metanarațiuni istorice obiective, atotcunoscătoare. I se par – și lui – aproape niște ficțiuni. Drept

13. Danilo Kiš, *La leçon d'anatomie*, ed. cit., p. 51.
14. *Ibidem*.

pentru care consideră perfect validă încercarea literaturii de a restitui istoria altfel, printr-o punere în scenă, în care autenticul şi falsul, veridicul şi iluzoriul, esenţa şi simulacrul intră într-un joc ameţitor, substituindu-se unele altora. Mecanismul prin care cititorul e captat şi iluzionat că se află în faţa adevărului istoriei nu e neapărat nou. Îl vor fi utilizat toţi precursorii postmodernismului, de la Cervantes pînă la Borges. Cele şapte secvenţe ale unuia şi aceluiaşi spectacol construiesc o imensă „fabulă a autenticităţii", după acelaşi principiu care-i determina pe greci să înalţe cenotafuri.

Scrie Danilo Kiš într-unul din primele paragrafe ale povestirii *Criptă pentru Boris Davidovici*: „Vechii greci aveau un obicei demn de respect: celor care dispăreau mistuiţi de flăcări sau înghiţiţi de craterele vulcanilor, celor care erau îngropaţi în lavă sau sfîşiaţi de fiarele sălbatice sau celor care erau devoraţi de rechini, celor pe care-i sfîrtecau vulturii în pustiu li se ridicau în patria lor cripte goale, aşa-numitele *cenotafe*, căci trupul fiecăruia este foc, apă sau pămînt, dar sufletul este alfa şi omega, lui trebuie să i se ridice un sanctuar". Dar exact acelaşi lucru face şi el, ca scriitor: înalţă cenotaf după cenotaf, de fapt o singură criptă, între două coperte, pentru milioanele de dispăruţi fără mormînt, pe care istoria rea i-a transformat într-o simplă cifră. Le redă acestora viaţa de hîrtie, imaginîndu-le biografii, scoţîndu-i din anonimatul în care au fost alungaţi. Cu o

minuțiozitate maniacală, de maestru al scotocitului prin arhive, Danilo Kiš inventează documente sau prelucrează pînă la ultimul detaliu date istorice reale. Se joacă, așadar, la granița fascinantă dintre adevăr și fabulație. Inventează zeci, sute de „mărci de istoricitate" (cum le numea Krzysztof Pomian), tocmai pentru ca efectul de real, pactul veritativ să fie mai puternic, iar el, autorul, cît mai credibil.

Cenotaful e, așadar, un mormînt gol, care ascunde, adică încriptează, o absență prezentă sau o prezență absentă. E, oricum l-ai interpreta, un simulacru, o aparență care depune totuși mărturie despre ceva esențial: o viață și o moarte. Dar dincolo de numeroasele speculații, demne mai curînd de pana unui Derrida (în *Fors*, de pildă), cripta lui Boris Davidovici pune în abis nu doar volumul care îi poartă numele, ci întregul corpus al prozei lui Danilo Kiš. Ca într-un uriaș cuptor, acolo se topesc – fără rest, pînă la dispariție, pînă la tăcere – toate sensurile.

Post-scriptum

Criptă pentru Boris Davidovici a apărut în 1976 la Zagreb, după ce mai multe edituri se arătaseră rezervate în fața manuscrisului. În ciuda imensului succes de public (peste 500.000 de exemplare vîndute) – sau poate tocmai de aceea –, cartea a declanșat cel mai mare scandal literar

din Iugoslavia postbelică. Timp de şapte luni (din septembrie 1976 pînă în martie 1977), împotriva lui Danilo Kiš a fost concertată o imundă campanie de presă. Participau cot la cot, cu o incredibilă voluptate demolatoare, vechi scriitori şi critici literari staliniști, tineri sau vîrstnici naţionalişti şi antisemiţi, dar şi confraţi ulceraţi de invidie. A fost acuzat de plagiat („furt" al ideilor şi procedeelor din Roy Medvedev, Karlo Stajner, Borges, Joyce, Babel) şi supus unui linşaj public. A fost adus la tribunal. Nu era singur. În sală se aflau sute de tineri veniţi să-l asculte şi să-l susţină. Mai erau solidari cu el vechii prieteni, dar şi Predrag Matvejeviæ şi Miroslav Krleža. Danilo Kiš şi-a ţinut pledoaria cu extremă demnitate şi convingere. A vorbit pătimaş despre adevărul literaturii, înfrîngînd neştiinţa şi obtuzitatea acuzatorilor. A demonstrat ceea ce era de demonstrat. A cîştigat. Dar hotărîrea de a-şi părăsi ţara a rămas definitivă. A plecat la Paris şi a scris o carte-pledoarie de peste 350 de pagini, *Lecţia de anatomie*, în care a disecat toate acuzele ce i s-au adus, rînd de rînd, cu o incredibilă risipă de energie. Îi urmează *Homo poeticus*. Sînt, amîndouă, suite de eseuri critice, pagini de pamflet şi de confesiune. Sînt cărţile unui scriitor ultragiat, care îşi face singur dreptate, dar şi preţioase documente ale unui proces de creaţie.

Peste ani, la scurtă vreme după moartea lui Danilo Kiš, în 1990, Bernard-Henri Lévy şi-l va

aminti aşa cum s-au cunoscut, cum au petrecut ore şi ore împreună, cum l-a visat. Voia să-şi reediteze *Lecţia de anatomie*. Erau în Danilo, scrie Lévy, „rana, durerea, dorinţa neîncetată de a-şi vedea sancţionaţi, pînă şi la Paris, calomniatorii. Dar mai era şi ideea că astfel i-a fost atinsă esenţa credinţei şi a felului în care făcea literatură". Iar mai apoi şi-l imaginează personaj într-un roman scris în *trompe l'oeil,* plin de oglinzi şi fabuloase trucaje, dar şi de crîmpeie de lume reală. Ar fi, se poate crede, romanul în care Danilo Kiš s-ar întîlni în sfîrşit cu Eduard Sam şi Boris Davidovici, undeva la graniţa dintre lumi.

Adriana Babeţi

Tabel bio-bibliografic

1935 – 22 februarie: se naşte Danilo Kiš la Subotica, oraş în N-E Serbiei, la graniţa cu Ungaria.

1939 – este botezat în rit ortodox la biserica Uspenia (Adormirea Maicii Domnului) din Novi Sad.

1942 – după pogromul de la Novi Sad, familia se refugiază în Ungaria, la Kerkabarabás-Zalabaksa, ţinutul natal al tatălui scriitorului. Aici Danilo Kiš va urma şcoala primară şi primele clase de liceu în limba maghiară.

1944 – familia lui Danilo Kiš trece prin momente grele. Tatăl său este trimis la Auschwitz, de unde nu se va mai întoarce. Danilo Kiš debutează ca poet.

1947 – prin grija unui unchi din partea mamei, renumit istoric, biograf şi comentator al clasicului poet muntenegrean Njegoš, Danilo Kiš împreună cu mama şi sora sa mai mică sînt găsiţi prin Crucea Roşie şi repatriaţi la Cetinje, în Muntenegru, locul de baştină al mamei sale.

1948 – se înscrie la Şcoala de Artă din Cetinje; în paralel frecventează şi cursurile de vioară ale profesorului Simon Nutti.

1953 – începe activitatea literară ca reporter și traducător din literaturile rusă, maghiară, franceză și engleză. Îi apar primele încercări de proză în periodice prestigioase.

1954 – toamna: se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie din Belgrad.

1958 – absolvă studiile universitare – specialitatea Literatură Comparată – ca șef de promoție.

1961 – este numit pentru o perioadă de doi ani lector de limbă sîrbă și croată la Universitatea din Strasbourg.

1962 – debutează în volum cu microromanele *Mansarda* și *Psalam 44 (Mansarda/ Psalam 44)*.

1965 – îi apare romanul *Grădina, cenușa (Bašta, pepeo)*, tradus în limba română la Editura Univers, în anul 2000.

1969 – publică volumul de proză scurtă *Suferințe timpurii (Rani jadi)*.

1972 – apare romanul *Clepsidra (Peščanik)*, publicat în limba română de Editura Univers, în anul 1987, și volumul de eseuri *Po-etica*.

1973 – i se decernează Premiul revistei *NIN* pentru romanul *Clepsidra*.

1973 – este numit lector de limbă sîrbă și croată la Universitatea din Bordeaux pentru o perioadă de trei ani.

1976 – îi apare unul dintre cele mai apreciate romane, *Criptă pentru Boris Davidovici (Grobnica za Borisa Davidoviča)*, tradus în limba română la Editura de Vest,

în anul 1992 (în pregătire la Editura Polirom).

1978 – publică volumul-pamflet *Lecția de anatomie* (*Čas anatomije*).

1980 – este lector la Universitatea din Lille, unde va rămîne timp de patru ani.

1980 – obține premiul orașului Nisa, Grand Aigle d'Or.

1983 – Editura Globus din Zagreb și Editura Prosveta din Belgrad îi publică seria de *Opere complete* în zece volume: vol. I – *Mansarda*; vol. II – *Psalm 44*; vol. III – *Suferințe timpurii*; vol. IV – *Grădina, cenușa*; vol. V – *Clepsidra*; vol. VI – *Noapte și ceață* (*Noć i magle*); vol. VII – *Criptă pentru Boris Davidovici*; vol. VIII – *Lecția de anatomie*; vol. IX – *Homo poeticus*; vol. X – *Enciclopedia morților (Enciklopedija mrtvih)*.

1984 – obține marele premiu literar Ivo Andrić pentru volumul de povestiri *Enciclopedia morților* (Polirom, 2008).

1986 – este distins cu titlul de **Chevalier des Arts et des Lettres**.

1988 – i se conferă Preis des Literaturmagazins, iar în Italia, la Roma, Premio di Tevere pentru eseistică. La 15 decembrie este ales membru corespondent al Academiei de Științe din Belgrad.

1989 – primește premiul Bruno Schulz.
La 15 octombrie Danilo Kiš moare la Paris, după o lungă suferință. Este înmormîntat în orașul Belgrad.

Opera postumă: *Viața, literatura* (*Život, literatura*), Svjetlost, Sarajevo, 1990; *Zațul amar al experienței* (*Gorki talog iskustva*), BIGZ, SKZ, Narodna knjiga, Belgrad, 1990; *Poezii și tălmăciri* (*Pesme i prepevi*), Prosveta, 1992; *Circ de familie* (*Porodični cirkus*), SKZ, Belgrad, 1993; *Lăuta și cicatricea* (*Lauta i ožiljci*), BIGZ, Belgrad, 1994; *Depozitul* (*Skladište*, 5 vol.), BIGZ, Belgrad, 1995.

Creația lui Danilo Kiš a fost tradusă în peste douăzeci de limbi.

Cuţitul cu plăsele din lemn de trandafir

Lui Mirko Kovač

Această istorisire născută din îndoială şi nedumerire are singurul *ghinion* (unii îl numesc noroc) că e adevărată: a fost scrisă de mîini oneste, pornind de la mărturii de încredere. Însă pentru a atinge veridicitatea la care visează autorul ei, ar trebui povestită în română, maghiară, ucraineană sau idiş; sau, mai curînd, într-un amestec al tuturor acestor limbi. Atunci, ivite întîmplător din adîncurile tulburi ale subconştientului, ar ţişni din sufletul povestitorului cîteva cuvinte în rusă, cînd tandre precum *teliatina*, cînd pline de duritate precum *kinjal*. Deci, dacă povestitorul ar reuşi să atingă acele clipe de groază ale confuziei babiloniene, am putea chiar auzi rugăminţile umile şi implorările înspăimîntătoare ale Hannei Krzyzewska, rostite în

română, poloneză sau ucraineană (de parcă problema morții ei ar fi fost urmarea unei imense și fatale neînțelegeri), așa cum am putea auzi bolboroselile sale transformîndu-se, în momentul ultimei zvîrcoliri și a domolirii sale, într-o rugăciune pentru morți, rostită în ebraică, limba începuturilor și a sfîrșitului.

Un erou pozitiv

Micșa (să-i spunem deocamdată așa) putea să coasă un nasture în mai puțin de zece secunde. Aprindeți un chibrit și țineți-l între degete. Din momentul în care l-ați scăpărat și pînă începe să vă ardă buricele degetelor, Micșa a și terminat de cusut un nasture la o tunică militară. Reb Mendel, la care Micșa își face ucenicia, nu-și poate crede ochilor:

— He, he, hai, încă o dată, *Herr* Miksat!

Micșa împunge din nou cu acul, iar reb Mendel își privește calfa zîmbind, după aceea aruncă brusc chibritul pe geam, scuipînd pe degete. Micșa, care a cusut deja nasturele la tunica lui *Herr* Antonescu, spune fudulindu-se:

— Reb Mendel, un singur chibrit ajunge ca să dai foc întregului zăcămînt de petrol de la Ploiești.

Și, pe cînd își închipuie viitorul îndepărtat mistuit de un imens incendiu, reb Mendel, cu cele două degete încă umede, apucă brusc nasturele tunicii, sucindu-l cum ai suci gîtul unui pui.

— *Herr* Miksat, zice, dacă nu ai avea niște idei atît de tîmpite, ai putea deveni un maistru bun... Știi că zăcămîntul de petrol de la Ploiești e estimat la cîteva milioane de galoane de țiței?

— Atunci o să fie un foc nemaipomenit, reb Mendel, răspunde Micșa enigmatic.

Confruntarea

Micșa n-a ajuns maistru. A mai cusut vreo doi ani nasturi la reb Mendel, ascultîndu-i cîrcotelile talmudice, după care a trebuit să plece, urmat de cele mai grele blesteme. Într-o zi, prin primăvara anului 1925, reb Mendel se plînse că i-a dispărut o găină din coteț.

— Reb Mendel, îi zise Micșa, căutați hoțul printre jidovi.

Reb Mendel înțelese greutatea ofensei și un timp nu mai pomeni nimic despre găina dispărută. Micșa nu mai aduse nici el vorba despre asta; așteptă ca reb Mendel să-și biruie mîndria. Bătrînul se lupta cu sine însuși, sacrificînd în fiecare zi cîte o găină pe altarul

orgoliului său talmudic. Înarmat cu un băț, păzea cotețul pînă-n zori, lătrînd ca un cîine pentru a speria dihorii. În zori adormea, iar din coteț mai dispărea o găină.

— Să mă pedepsească Atotputernicul, fiindcă El a spus că toate creaturile merită aceeași prețuire și îndurare, zise reb Mendel în ziua a noua.

Poate oare o găină, care costă cel puțin cinci bănuți, să facă tot atît cît dihania asta care-i despoaie pe sărmani și mai și duhnește de la trei poște?

— Nu, nu poate, reb Mendel, răspunse Micșa, o găină care costă cel puțin cinci bănuți nu se poate măsura cu un dihor puturos.

Și tăcu. Așteptă ca dihorul să devoreze tot ce se putea și să-i dovedească lui reb Mendel că toată pălăvrăgeala lui despre egalitatea tuturor creaturilor dumnezeiești nu făcea nici cît o ceapă degerată, atîta timp cît dreptatea nu se statornicea pe pămînt pe căi pămîntești. În ziua a unsprezecea, epuizat de atîta veghe, cu ochii umflați și înroșiți, cu părul plin de fulgi, reb Mendel se opri în fața lui Micșa și începu să se lovească singur cu pumnii în piept:

— Ajută-mă, *Herr* Miksat, fă ceva!

— Bine, reb Mendel, zise Micșa. Perie-ți caftanul și scutură-ți fulgii din păr. Lasă totul în grija mea.

Capcana

Capcana pe care Micșa o făcu în grabă era o copie îndepărtată a celor pe care le meșterea bunicul lui din Bucovina: o amintire tulbure și nostalgică. În afara acestei valori simbolice, capcana nu era cine știe ce mare scofală: o ladă ca toate celelalte, din scînduri tari de fag, cu o trapă care se deschidea numai din afară, nu și dinăuntru. Ca momeală pusese un ou în care era sigur că putrezea deja, ca într-un sicriu, un pui. Dis-de-dimineață, de îndată ce intră în curte, Micșa știu că dihorul căzuse în cursă: putoarea se simțea tocmai de la poartă. Reb Mendel încă nu ieșise din casă. Mort de oboseală din cauza nopților lungi de veghe, dormea adînc, lăsîndu-se în voia sorții. Cu mîna sa grea de țăran, Micșa mîngîie singura găină rămasă, împietrită de frică într-un colț, și îi dădu drumul în curte. Apoi ridică puțin trapa plină de cuie strîmbe și, cînd botul umed al animalului se strecură prin deschizătură, îl împinse cu o lovitură puternică de pumn înapoi în ladă. Îi trecu repede și cu dibăcie bucata de sîrmă ruginită prin nări, îi legă labele și spînzură dihania deasupra ușii. Puțea groaznic. Făcu o mică

tăietură în jurul grumazului dihorului, un colier de perle rubinii, și alte două la încheieturile labelor. Jupui blana din jurul grumazului, apoi făcu încă două tăieturi ca două cheutori pentru nasturi, pentru a-și trece degetele prin ele.

Trezit de chițăitul înfiorător al animalului sau de vreun coșmar, reb Mendel se ivi și el curînd. Ascunzîndu-și nasul în gulerul tunicii, privea cu ochi îngroziți ghemul acela viu de carne sîngerîndă, ce se zvîrcolea spînzurat de sîrmă. Ștergîndu-și cuțitul plin de sînge de iarbă, Micșa se ridică zicînd:

— Reb Mendel, v-am scăpat de dihor pentru totdeauna.

Cînd reuși, în sfîrșit, să deschidă gura, vocea lui reb Mendel tună răgușită și înfricoșătoare, ca a profeților:

— Spală-ți sîngele de pe mîini și de pe față, și să fii blestemat, *Herr* Miksat.

Consecințele

Curînd, Micșa simți pe propria-i piele ce însemna blestemul lui reb Mendel: în toată regiunea Antonovka, maiștrii cereau și țineau cont de recomandările lui reb Mendel. Cînd

cineva pomenea numele lui Micșa, bătrînul evreu începea să bolborosească în ebraică și idiș, lovindu-se cu mîinile în piept și smulgîndu-și părul din cap, de parcă ar fi fost vorba de Dibbuk în persoană. Pînă și reb Iusef, cel mai nepriceput maistru (și asta nu numai dintre croitori), a refuzat să-l păstreze în slujba lui. Aflînd de blestemul lui reb Mendel, l-a dat afară pe Micșa la mai puțin de două zile încheiate. Micșa își jură că într-o bună zi o să se răzbune cu vîrf și îndesat pe toți talmudiștii pentru jignirile pe care i le-au adus.

Aimicke

În același an, Micșa îl cunoscu pe un oarecare Aimicke, E.V. Aimicke, care se dădea drept student la Drept. Pînă nu demult, acest Aimicke lucrase la întreprinderea Digtariev ca supraveghetor al depozitului, dar fusese concediat, după spusele sale, din cauza activității ilegale. Micșa și Aimicke, apropiați prin același sentiment comun de ură, încercau să-și cîștige existența luînd parte, ca gonaci, la vînătorile organizate de contele Bagrian prin împrejurimi, în care proletariatul din

Antonovka înlocuia copoii boierilor din Bucovina și din Carpații Orientali. Stînd în frigul mușcător al pădurii de ulm, în timp ce în depărtări răsunau cornurile de vînătoare și lătrăturile nervoase ale cîinilor, Aimicke îi vorbea lui Micșa despre un viitor fără cîini, boieri și cornuri de vînătoare. Cînd în cele din urmă se auziră strigătele vînătorilor, Micșa abia reuși să ajungă la locul unde se vărsa sîngele mistreților și unde boierii, în schelălăitul și lătratul infernal al cîinilor, închinau unii cu alții și goleau dintr-o suflare cupele ca niște cornuri de argint.

Același Aimicke (care după două luni se angajă din nou la depozitul întreprinderii Digtariev) îl bagă pe Micșa în organizație la o întîlnire secretă a acesteia, ținută în pivnița unei case de la periferia Antonovkăi. Totodată îi ceru să se angajeze din nou, ca să nu-i slăbească avîntul revoluționar.

Întîmplarea ținu cu Micșa. Într-o după-amiază de august, în timp ce lîncezea pe marginea șanțului de-a lungul drumului pe unde trecea poșta, la ieșirea din Antonovka, se nimeri să treacă pe-acolo cu brișca *Herr* Băltescu.

— E adevărat, îl întrebă, c-ai jupuit de viu un dihor și i-ai întors blana ca pe o mănușă?

— E adevărat, răspunse Micșa, deși nu văd de ce v-ar interesa lucrul ăsta, *Herr* Băltescu.

— Poți lucra la mine, de mîine zise *Herr* Băltescu, deloc jignit de neobrăzarea lui Micșa. Să știi că mieii mei sînt de astrahan, îi mai strigă.

— Cine se pricepe să jupoaie un dihor de viu se pricepe să jupoaie și o piele de astrahan, fără să mai facă tăieturi pentru degete, strigă Micșa, încrezut, în urma lui.

Sarcina

Pe la sfîrșitul lui septembrie, Micșa se întorcea cu bicicleta de la moșia lui *Herr* Băltescu, negustor de blănuri din ținutul Antonovka. Deasupra pădurilor se ridica un nor roșu ce prevestea vînturile de toamnă. Pe drum i se alătură Aimicke pe bicicleta lui nouă. Merse o bucată împreună cu el, fără să scoată un cuvînt. Îi fixă o nouă întîlnire pentru seara următoare și, la prima răscruce, coti brusc pe o stradă lăturalnică. Micșa se înfățișă exact la ora stabilită și dădu semnalul știut. Aimicke îi deschise ușa fără să aprindă lumina.

— O să fiu foarte scurt, zise Aimicke. Fiecărui membru i-am dat întîlnire în altă parte

și la altă oră. N-au existat spioni decît într-un singur loc. (Pauză) La moara Bagrianilor, zise în sfîrșit.

Micșa continua să tacă. Aștepta să i se spună numele trădătorului.

— Nu mă întrebi, zise Aimicke, cui i-am dat întîlnire la moara Bagrianilor?

— Oricine o fi, răspunse Micșa laconic, n-aș vrea să fiu în pielea lui.

Nu i-a spus numele trădătorului în seara aceea. Nu i l-a spus niciodată. De parcă nu voia ca buzele sale să rostească acel nume dezonorant. I-a spus doar că are încredere în fidelitatea lui (a lui Micșa) și în ura lui. Apoi a adăugat:

— Vei vedea chipul trădătorului, dar ai grijă să nu te lași înșelat de aparențe: chipul trădătorului poate lua înfățișarea celei mai mari onestități.

Micșa nu dormi toată noaptea. Încercă să pună masca mortuară a trădătorului pe chipul tovarășilor săi, dar ea se modela după trăsăturile fiecăruia și, totuși, nici unuia nu i se potrivea în întregime. Încins cu un șorț de cauciuc, cu mîinile pline de sînge pînă la coate, își petrecu toată ziua următoare spintecînd și jupuind miei la ferma lui *Herr* Băltescu. Spre seară se spălă la jgheab, își îmbrăcă hainele de duminică, își puse o garoafă

roşie la pălărie şi merse pe bicicletă pînă în pădure. Apoi o luă pe jos pînă la moară, prin pădurea peste care toamna îşi punea deja pecetea; covorul des de frunze uscate întărea hotărîrea paşilor lui.

Chipul trădătorului

Sprijinită de gardul iazului, adîncită în contemplarea vîrtejurilor tulburi, îl aştepta Hanna Krzyzewska. Aici, lîngă moara părăsită şi părăginită a Bagrianilor, privind apa ce ducea cu ea frunzele îngălbenite, se gîndea fără-ndoială la trecerea apăsătoare a timpului. Avea faţa plină de pistrui (dar acum, în semiîntunericul serii de toamnă, abia se observau), însă aceştia nu puteau fi un semn al trădării, erau probabil pecetea rasei şi a blestemului, dar nu şi a trădării. Venise în ţinutul Antonovka cu cîteva luni în urmă, fugind din Polonia, unde era căutată de poliţie. Înainte de-a ajunge la frontieră, stătuse cinci ore în apa rece din rezervorul locomotivei, recitînd versuri din Broniewski pentru a se îmbărbăta. Tovarăşii îi făcuseră documente false, nu înainte de a-i cerceta amănunţit trecutul: era ireproşabil în banalitatea sa (în

afară de o mică pată care i se trăgea de la originea ei burgheză). În Munkacevo dădea meditații de germană (cu un puternic accent idiș), servea drept om de legătură între celulele din Munkacevo și Antonovka. Citea din Clara Zetkin și din Paul Lafargue.

Îndeplinirea sarcinii

Urmînd exemplul lui Aimicke, Micșa nu rosti nici un cuvînt. La drept vorbind, era cu-atît mai îndreptățit să facă lucrul ăsta, cu cît numai el văzuse chipul trădătorului. Să i se fi părut în acel moment că pe fața ei, presărată cu pistrui ca niște grăunțe de nisip arse de soare, masca trădării se potrivea întocmai ca o mască mortuară de aur? Documentele de care ne-am servit vorbesc limba necruțătoare a faptelor, în care cuvîntul *suflet* sună ca un blestem. Totuși am reușit să dovedim cu siguranță următorul lucru: îndeplinindu-și sarcina de justițiar, fără nici un cuvînt, Micșa cuprinse cu degetele lui scurte gîtul fetei și strînse pînă cînd trupul Hannei Krzyzewska se prăbuși. Ducîndu-și misiunea la bun sfîrșit, se opri o clipă. Trebuia, așa cum cer legile nemiloase ale crimei, să scape de cadavru. Aplecîndu-se

asupra fetei, aruncă o privire în jurul său (unde se zăreau doar umbrele amenințătoare ale copacilor), apoi o apucă de picioare și-o tîrî pînă la rîu. Ceea ce se întîmplă mai departe, din momentul cînd împinse cadavrul în rîu, seamănă cu o poveste veche, în care, pentru a asigura triumful dreptății, moartea se slujește de tot felul de șiretlicuri ca să evite jertfirea copiilor și a fecioarelor: în vîrtejul apei, Micșa văzu trupul înecatei și auzi strigătele ei înfricoșătoare și neînțelese. Nu era o halucinație, nici o vedenie a conștiinței încărcate a ucigașului, ci trupul Hannei Krzyzewska ce spinteca suprafața apei înghețate cu mișcări disperate, dar îndemînatice, eliberîndu-se de cojocul greu, din piele de vițel, cu doi crini cusuți în talie. Ucigașul (care nu merita încă numele ăsta) privi înmărmurit fata îndreptîndu-se spre malul celălalt și cojocul bucovinean alunecînd la vale, purtat de undele repezi ale apei. Nu șovăi prea mult. Alergînd în josul apei, Micșa ajunse la podul de fier și trecu pe malul celălalt chiar cînd țipătul prelung al locomotivei spintecă văzduhul, anunțat deja de vibrațiile sonore ale șinelor. Fata zăcea întinsă în noroiul de la mal, între trunchiurile noduroase ale sălciilor de apă. Abia respirînd, încerca în zadar să se ridice și să fugă. Pe cînd îi împlînta

în piept cuțitul cu tăiș scurt și plăsele din lemn de trandafir, Micșa, transpirat și suflînd greu, deslușea anevoie cîteva cuvinte din șuvoiul trepidant, dezlînat și tînguitor al silabelor ce răzbăteau prin noroi, sînge și strigăte. Lovea scurt și puternic, mînat de o ură acum justificată, care dădea un avînt și mai puternic mîinii ce ținea cuțitul. În zgomotul ritmic al roților de tren și în scrîșnetul surd al grinzilor podului de fier, fata începu să vorbească, apoi să bolborosească în română, poloneză, idiș și ucraineană, de parcă problema morții ei ar fi fost urmarea unei imense și fatale neînțelegeri, ale cărei rădăcini îndepărtate s-ar fi aflat în încurcătura babiloniană a limbilor.

Cel care a văzut un mort înviind nu se mai lasă înșelat de vedenii. Micșa despică pîntecul cadavrului, îi scoase măruntaiele, ca să-l împiedice să plutească la suprafață, și-l împinse în apă.

Cadavrul neidentificat

Anunțul dat de poliția cehă în *Hlasatel policejni*, conținînd descrierea cadavrului unei înecate între 18 și 20 de ani, cu dinți intacți și păr roșcat, nu avu nici un ecou. Corpul

fusese găsit o săptămînă mai tîrziu, la vreo zece kilometri în josul apei faţă de locul în care se săvîrşise crima. Însă victima nu fusese încă identificată, în ciuda interesului poliţiei din cele trei ţări vecine de-a rezolva misterul. Era perioada neîncrederii reciproce şi a spionajului: zelul acesta era deci de înţeles. Spre deosebire de cotidiene, care publicară la rîndul lor ştirea despre înecată, în ziarul poliţiei se făcu şi o descriere detaliată a rănilor care provocaseră moartea. Toate erau situate în zona pieptului, gîtului şi spatelui şi fuseseră numărate în total 27 de răni provocate de „un obiect ascuţit, probabil un cuţit". Într-unul dintre articole se menţiona şi faptul că victimei îi fuseseră scoase viscerele, ceea ce îndreptăţea presupunerea că făptaşul dispunea, „fără îndoială, de cunoştinţe de anatomie". Faptele, în pofida anumitor neclarităţi, conduseră la concluzia că era vorba de o crimă pasională, şi, ca atare, după şase luni de anchetă fără nici un rezultat, cazul fu clasat *ad acta*.

Legături misterioase

Pe la sfîrşitul lunii noiembrie 1934, poliţia din Antonovka îl arestă pe un oarecare Aimicke,

E.V. Aimicke, bănuit că dăduse foc depozitului întreprinderii Digtariev. Această întîmplare îi oferi prilejul de-a scoate la iveală o întreagă rețea de legături misterioase și secrete. În momentul izbucnirii incendiului, Aimicke se ascundea într-un han de țară de prin împrejurimi; însă urmele șerpuitoare ale roților bicicletei sale, imprimate în noroiul cleios al toamnei, îi conduseră pe polițiști pînă acolo la fel de sigur ca firul Ariadnei. Aceștia îl arestară pe Aimicke; apoi urmă o destăinuire incredibilă și cu totul neașteptată: Aimicke era cel care anunța autoritățile despre întrunirile politice ținute în taină în pivnița casei din strada Efimovska, nr. 5. Prin mulțimea de argumente confuze și contradictorii, care îl împinseseră la un asemenea gest, lăsă să se înțeleagă că îi simpatiza pe anarhiști. Însă nimeni nu-l crezu. După cîteva zile de carceră și sub presiunea unor interogatorii interminabile, Aimicke aminti de cazul fetei ucise. Acesta trebuia să constituie argumentul-cheie în favoarea lui: cum membrii celulei aveau motive clare să presupună că erau denunțați de cineva, aveau nevoie de o victimă din rîndurile organizației. Hanna Krzyzewska, intrată de curînd în organizație, era, din mai multe motive, cea mai potrivită să fie trădătorul.

Făcu o descriere detaliată a fetei, a locului și a felului în care fusese ucisă și dădu în vileag și numele ucigașului*.

Mărturisirea

Cînd Cehoslovacia a încheiat cu Uniunea Sovietică pactul de ajutor reciproc, amînînd astfel, cel puțin pentru moment, problema întotdeauna spinoasă a frontierelor, poliției din ambele țări i s-a deschis un orizont larg de colaborare bilaterală. Poliția cehă a destăinuit sovieticilor numele unor nemți din Sudeți, spioni verificați ai Reichului, iar sovieticii le-au pus, în schimb, la dispoziție date despre foști cetățeni cehi, în majoritate lipsiți de

* Aimicke luă cu el în mormînt taina faptei sale: în noaptea care urmă mărturisirii, se spînzură în celulă, în împrejurări neobișnuite, ceea ce conduse, pe bună dreptate, la presupunerea că fusese ucis. Unii specialiști socoteau că Aimicke era spion german și agitator și că nu rezistase torturii; după părerea altora, era un simplu denunțător al poliției, care îl eliminase chiar ea, considerîndu-l un martor foarte periculos; totuși ipoteza lui Goule, și anume că Aimicke își pierduse capul din cauza frumoasei poloneze, care nu voia să-i acorde favorurile sale, nu trebuie nici ea respinsă (n.a.).

însemnătate pentru serviciul sovietic de contraspionaj, sau despre oameni care nu puteau explica îndeajuns de clar motivele ideologice care îi făcuseră să se refugieze în Uniunea Sovietică. Printre aceştia se afla şi un oarecare Miksat Hăntescu, zis Micşa. Cum autorităţile cehe nu vedeau în el decît un simplu ucigaş – deoarece nu le-a fost greu să lege cazul fetei ucise şi dispariţia lui Hăntescu de mărturisirea lui Aimicke –, au cerut extrădarea sa. Abia atunci autorităţile sovietice şi-au îndreptat atenţia către M.L. Hentesi, care lucra la sovhozul *Krasnaia svoboda*. Era un muncitor conştiincios la abator, de două ori fusese numit chiar fruntaş. A fost arestat în noiembrie 1936. După nouă luni de carceră şi torturi groaznice, în care i-au fost sparţi toţi dinţii şi clavicula frîntă, Micşa a cerut să fie chemat procurorul. I-au dat un scaun, o foaie de hîrtie ieftină şi un creion. Şi i-au spus: „Scrie şi nu mai face atîtea mofturi!". Micşa recunoscu, negru pe alb, că în urmă cu un an şi mai bine o ucisese, la ordinul celulei de partid, pe trădătoarea şi agitatoarea Hanna Krzyzewska, însă neagă categoric că ar fi violat-o. În timp ce îşi scria declaraţia cu mîna sa aspră de ţăran, de pe peretele modestului birou al procurorului îl privea portretul celui în care trebuia să creadă. Micşa se uita la acest portret, la faţa

aceea blîndă şi zîmbitoare, faţa unui bătrîn înţelept, atît de asemănătoare cu a bunicului său, o privea cu un aer rugător şi pătruns de cel mai profund respect. După luni întregi de foame, bătăi şi torturi, aceasta era singura clipă luminoasă din viaţa lui Micşa, acest birou călduros şi plăcut, unde focul pîlpîia în vechea sobă rusească precum odinioară, în vremuri îndepărtate, în casa familiei sale din Bucovina, acest loc liniştit, unde nu se auzeau urletele întemniţaţilor şi loviturile surde şi unde acest portret de pe perete îi surîdea părinteşte. Într-un elan brusc de credinţă, Micşa îşi scrise declaraţia: că era agentul Gestapoului, că încerca să submineze puterea sovietică. În plus, îşi dădu în vileag cei doisprezece complici la această mare conspiraţie. Iată numele lor: I.V. Torbukov – inginer, I.K. Goldman – şef de echipă la uzina chimică din Kamerov, A.K. Berliţki – specialist în geodezie, secretarul de partid al sovhozului, M.V. Korelin – judecător la tribunalul raional, F.M. Olievska – preşedinta colhozului Krasnoiarsk, S.I. Solovieva – istoric, E.V. Kvapilova – profesor, M.M. Nehavkin – preot, D.M. Dogatkin – fizician, I.K. Mărescu – tipograf, E.V. Mendel – maistru-croitor, M.L. Iusef – croitor.

Toți au primit cîte 20 de ani. Cel care fusese numit conducătorul și organizatorul conspirației, A.K. Berlițki, a fost împușcat în dimineața zilei de 18 mai 1938, în curtea închisorii Butirka, împreună cu alți 29 de membri ai altui grup conspirativ, în gălăgia infernală a tractoarelor.

Mihail Hăntescu a murit de pelagră în lagărul Izvestkovo, în ajunul sărbătorilor de Anul Nou, în 1941.

Scroafa care-şi mănîncă purceii

Lui Borislav Pekić

Ţara veşniciei

Primul act al tragediei sau al *comediei* (în sensul scolastic al cuvîntului) al cărei personaj principal este un oarecare Gould Verschoyle începe ca orice tragedie pămîntească: odată cu naşterea. Noţiunea pozitivistă de mediu şi rasă se potriveşte la fel de bine fiinţei umane, cît şi picturii flamande. Deci primul act al acestei drame începe în Irlanda, *„în Thula cea mai îndepărtată, de dincolo de hotarele lumii cunoscute"*, cum o numeşte o sosie a lui Dedal; în Irlanda, *„ţara tristeţii, foametei, disperării şi violenţei"*, cum o numeşte un alt cercetător, mai puţin înclinat spre mit şi mai apropiat de prozaicul apăsător al vieţii pămînteşti. Totuşi, nici la acesta artificiul liric nu pare să fie în armonie cu vitregia peisajului:

„Treapta cea mai de sus a apusului, Irlanda este cea din urmă țară care privește cum se stinge ziua. Deasupra Europei domnește de mult noaptea, cînd un soare oblic încă mai scaldă în purpură fiordurile și ținuturile aride dinspre vest. Dar, de îndată ce se îngrămădesc norii și astrul nu se mai zărește, insula redevine, ca în legendă, acel tărîm scăldat în cețuri și întuneric, care a fost mult timp pentru marinari cel din urmă hotar al lumii cunoscute. De partea cealaltă se cască prăpastia; marea întunecată, în care, odinioară, morții își găseau țara veșniciei. Bărcile lor negre, pe țărmuri cu nume ciudate, sînt un semn al vremurilor cînd călătoria ținea de metafizică: ele îndeamnă la visuri fără margini și fără de întoarcere".

Excentricii

Dublinul este orașul care cultivă o întreagă menajerie de excentrici, cea mai vrednică de luat în seamă din întreaga lume occidentală: nobili deziluzionați, boemi agresivi, profesori în redingotă, prostituate de prisos, bețivani notorii, profeți în zdrențe, revoluționari fanatici, naționaliști scrîntiți, anarhiști frenetici,

văduve înzorzonate cu piepteni și bijuterii, preoți deghizați – cît e ziua de lungă, această cohortă de carnaval defilează pe Liffey. Felul în care Bourniquel zugrăvește Dublinul ne ajută cel puțin să ne închipuim, în lipsa unor izvoare certe, experiența pe care Gould Verschoyle o va lua cu sine plecînd de pe insulă, experiență care i s-a impregnat în suflet, așa cum i s-a impregnat în plămîni, în timpul după-amiezilor toride de vară, duhoarea insuportabilă a făinii de pește de la fabrica de conserve din apropierea portului.

Printr-o anticipare ușor pripită, sîntem înclinați să credem că imaginea acelei cohorte carnavalești va fi ultima care va trece prin fața ochilor eroului nostru în cea din urmă clipă a vieții sale: acea menajerie gravă de excentrici irlandezi (din care, într-un anume fel, făcea și el parte) plimbîndu-se de-a lungul rîului Liffey pînă la debarcader, unde dispare ca în infern.

Balta neagră

Gould Verschoyle s-a născut într-una dintre aceste periferii dublineze din apropierea portului, unde asculta sirenele vapoarelor, acele țipete sfîșietoare, ce spun inimilor tinere

și iubitoare de dreptate că există lumi și popoare și dincolo de *Dubh Linn*, de această băltoacă neagră, a cărei duhoare și a cărei nedreptate sînt mai apăsătoare decît oriunde în altă parte. Avînd în fața ochilor exemplul grăitor al tatălui său care, dintr-un vameș corupt, reușise să devină un funcționar și mai mizerabil (în sensul moral al cuvîntului) și care, din adept înflăcărat al lui Parnell, se făcuse un lingău și un puritan, Gould s-a scîrbit de patria sa, scîrbă care nu-i decît o formă perversă și masochistă de patriotism: „oglinda spartă a fetei bune la toate, scroafa care-și mănîncă purceii", a scris Verschoyle într-un caiet, la vîrsta de nouăsprezece ani, această propoziție atît de crudă, ce se referă mai mult la Irlanda decît la părinții săi.

Sătul de vorbăria de prisos de prin tavernele mohorîte, unde se pun la cale comploturi ratate și unde preoți mincinoși, poeți și trădători pregătesc atentate, Gould Verschoyle notează într-un carnețel o frază rostită de un student miop, fără măcar să bănuiască urmările tragice ale acelor cuvinte: „Oricine are o fărîmă de amor-propriu nu poate suporta să rămînă în Irlanda, ci pleacă în exil, fugind dintr-o țară asupra căreia s-a abătut mînia vreunui Jupiter".

Această însemnare e făcută pe 19 mai 1935.

În luna august a aceluiași an se îmbarcă pe cargoul *Ringsend*, care se pregătea pentru o cursă în Maroc. După o escală de trei zile la Marsilia, *Ringsend* pornește în larg fără un membru al echipajului; mai precis spus, locul radiotelegrafistului Verschoyle este luat de un alt individ. În februarie 1936, îl găsim pe Gould Verschoyle în apropierea Guadalajarei, în brigada a cincisprezecea anglo-americană, ce purta numele legendarului Lincoln. Verschoyle avea pe-atunci douăzeci și opt de ani.

Fotografiile îngălbenite

Documentele autentice, chiar dacă seamănă cu palimpsestele, lipsesc deocamdată. Viața lui Gould Verschoyle se amestecă, destul de confuz, cu nașterea și moartea tinerei republici spaniole. Nu avem decît două fotografii; una în care apare alături de un soldat necunoscut, lîngă ruinele unui templu. Pe verso, scris de mîna lui Verschoyle: *„Alcazar. Viva la república!"*. Fruntea lui lată este acoperită pe jumătate de o beretă, pe buze îi flutură un zîmbet în care (din perspectiva de azi) se citesc triumful învingătorului și amărăciunea

învinsului: reflexe contradictorii care, asemenea ridurilor ce brăzdează fruntea, prezic umbra morții atotputernice. Cealaltă, o fotografie de grup purtînd data de 5 noiembrie 1936, este foarte ștearsă. Verschoyle se află în rîndul al doilea, cu aceeași beretă pe cap, puțin înclinat într-o parte. În fața unității perfect aliniate se întinde un peisaj plin de gropi și nu e greu să ghicești că e vorba de un cimitir. Să fie un batalion de onoare care a tras salve în aer sau în carne vie? Fața lui Gould Verschoyle păstrează cu îndărătnicie secretul. Deasupra soldaților aliniați în șiruri perfecte în înălțimile albastre și îndepărtate planează un avion, asemenea unui crucifix.

Reconstituire prudentă

Îl văd pe Verschoyle părăsind Malaga, pe jos, îmbrăcat într-o manta de piele luată de la un falangist mort (sub manta nu era decît un trup gol și vlăguit, cu o cruciuliță de argint la gît, legată cu o curelușă de piele); îl văd pornind la asalt cu baioneta, înălțat de strigătul său ca de aripile unui înger exterminator; îl văd strigînd pentru a acoperi urletele anarhiștilor a căror flamură neagră flutură

pe coastele golaşe de lîngă Guadalajara, pregătiţi să piară de o moarte sublimă şi fără nici un sens; îl văd ascultînd, sub un cer incandescent, undeva lîngă un cimitir din apropiere de Bilbao, discursurile în care, ca la facerea lumii, se despart moartea de viaţă, cerul de pămînt, libertatea de tiranie; îl văd descărcînd neputincios o magazie întreagă de muniţie în avioanele din aer şi aruncîndu-se imediat la pămînt, acoperit de focul armelor, de ţărînă şi de şrapnele; îl văd scuturînd trupul neînsufleţit al studentului Armand Geoffroy, care şi-a dat sufletul în braţele sale, undeva în apropiere de Santander; îl văd, cu un bandaj murdar înfăşurat în jurul capului, zăcînd într-un spital de campanie improvizat în apropiere de Gijón, ascultînd bîiguielile răniţilor, dintre care unul îl imploră pe bunul Dumnezeu în irlandeză; îl văd discutînd cu o tînără infirmieră care-l leagănă ca pe un copil mic, cîntîndu-i într-o limbă necunoscută, pentru ca, mai pe urmă, pe jumătate adormit şi ameţit de morfină, s-o vadă urcîndu-se în patul unui polonez cu un picior amputat şi să audă, imediat după aceea, ca într-un coşmar, şoaptele ei dureroase de iubire; îl văd undeva în Catalonia, într-un comandament improvizat, stînd lîngă aparatul Morse şi repetînd chemările

disperate de ajutor, în timp ce radioul din cimitirul de alături emite cîntecele vesele și sinucigașe ale anarhiștilor; îl văd suferind de conjunctivită și diaree; și-l mai văd, gol pînă la brîu, bărbierindu-se lîngă o fîntînă cu apă otrăvită.

Antract

Pe la sfîrșitul lunii mai 1937, undeva într-o suburbie a Barcelonei, Verschoyle cere să fie primit la comandantul batalionului. Comandantul, abia trecut de patruzeci de ani, aduce cu un bătrîn care se ține încă bine. Aplecat asupra biroului său, semnează condamnările la moarte. Aghiotantul lui, țeapăn și impecabil în cizmele sale vînătorești strălucitoare, stă în picioare lîngă el și apasă tamponul de sugativă după fiecare semnătură. În cameră e zăpușeală. Comandantul își șterge fața cu o batistă. În depărtare se aud exploziile ritmice ale grenadelor de mare calibru. Comandantul îi face semn cu mîna lui Verschoyle să vorbească.

— Mesajele cifrate ajung în mîini nedorite, spune Verschoyle.

— Într-ale cui? întreabă comandantul cu un aer absent.

Irlandezul ezită, privindu-l bănuitor pe aghiotantul acestuia. Comandantul repetă, în cele din urmă, folosind jargonul de la Verdun:

— Zi, fiule, în mîinile cui?

O clipă, irlandezul tace, apoi se apleacă peste masă și-i șoptește ceva la ureche. Comandantul se ridică, se apropie de Verschoyle, îl conduce pînă la ușă și-l bate pe umăr așa cum se încurajează recruții și exaltații. Atîta tot.

Invitație la călătorie

Verschoyle își petrece noaptea de coșmar dintre 31 mai și 1 iunie 1937 lîngă aparatul Morse, trimițînd mesaje urgente pozițiilor avansate de pe dealurile Almeriei. E o noapte înăbușitoare, luminată de rachete care dau o înfățișare aproape ireală acestui ținut. În zori, Verschoyle dă în primire aparatul Morse unui tînăr basc. Irlandezul pleacă în pădure, la zece pași de stația radio și, epuizat, se culcă în iarba udă, cu fața la pămînt.

Îl trezește curierul unității. Verschoyle se uită mai întîi la cer, apoi la ceasul său: nu dormise nici patruzeci de minute. Curierul îi

transmite un ordin, pe un ton nepotrivit cu gradul pe care-l are: în port se află un vapor al cărui radio nu mai funcționează; trebuie reparat; după executarea ordinului, raportul trebuie dat aghiotantului comandantului; *Viva la república!* Verschoyle se grăbește spre cort, își ia sacul de piele cu uneltele necesare și, pe urmele curierului, se îndreaptă spre port. Pe ușa postului vamal, în timpul nopții, cineva a scris, cu vopsea albă, încă proaspătă, sloganul victoriei: VIVA LA MUERTE. În largul portului, departe de docuri, prin ceața dimineții, se întrezărește silueta unui vas. Din capătul digului, curierul schimbă semnale inutile cu marinarii din barcă. Verschoyle se așază în barcă, fără să întoarcă măcar capul spre țărm.

Ușa zăvorîtă

De jur împrejur plutesc scînduri arse, probabil rămășițele vreunui vapor torpilat în timpul nopții, în apropierea țărmului. Verschoyle privește marea cenușie, care îi amintește de țara sa disprețuită și demnă de dispreț – Irlanda. (Nu sîntem întru totul siguri că în sentimentul acela de dispreț nu se ascunde și un strop de nostalgie). Însoțitorii săi tac, ocupați cu

mînuitul vîslelor grele. Curînd ajung aproape de vapor și Verschoyle observă că sînt urmăriți de pe coverta; cîrmaciul îi întinde căpitanului un binoclu.

Iată și cîteva detalii tehnice, poate nesemnificative pentru cursul ulterior al povestirii: e un vechi vapor cu aburi, din lemn, cu o greutate de aproximativ cinci sute de tone și, oficial, transportă antracit în portul francez Rouen. Părțile din metal – broaștele, șuruburile, clanțele, ramele ferestrelor – sînt aproape verzi din cauza patinei, iar pavilionul vaporului, înnegrit de praf de cărbune, greu de identificat.

Cînd Verschoyle a urcat scara alunecoasă de frînghie, urmărit de cei doi marinari din barcă (unul i-a luat din mînă sacul de piele, pentru a-l ajuta să se cațere mai ușor), pe punte nu mai era nimeni. Cei doi marinari îl conduseră într-o cabină, sub puntea vasului. Încăperea era goală, iar ușa masivă făcută din același bronz lipsit de strălucire. Verschoyle auzi cheia răsucindu-se în broască. În aceeași clipă își dădu seama că vasul ridica ancora și că pornea spre larg; așa cum înțelese, mai mult cu ciudă decît cu spaimă, că se lăsase prins în cursă prosteşte, cu naivitate, ca un mucos fără pic de experiență. Călătoria dură

opt zile. Verschoyle își petrecu cele opt zile și opt nopți sub puntea vasului, într-o cabină îngustă de lîngă sala mașinilor, unde zgomotul asurzitor îi întrerupea, ca o rîșniță, firul gîndurilor și al viselor. Nefiresc de împăcat cu soarta sa (doar în aparență, după cum vom vedea), nu se repezi cu pumnii la ușă, nici nu strigă după ajutor. Pare-se că nici nu i-a trecut prin cap să evadeze, oricum, ar fi fost zadarnic. Dimineață se spălă deasupra chiuvetei din metal, fără oglindă, se uită la mîncarea pe care i-o trecuseră bucată cu bucată, de trei ori pe zi printr-o deschizătură în ușa ferecată (heringi, somon, pîine neagră), apoi, fără să se atingă de ea, bînd doar apă, se întinse din nou pe patul tare, marinăresc, fără lenjerie. Prin hubloul cabinei, contempla valurile monotone ale mării.

A treia zi, Verschoyle se trezi dintr-un coșmar: pe banca îngustă din fața patului său stăteau doi bărbați care-l priveau fără să scoată un cuvînt. Verschoyle sări imediat în picioare.

Tovarăși de călătorie

Cu ochii lor albaștri, mijiți și dinții lor albi, sănătoși, tovarășii de călătorie îi aruncară

lui Verschoyle un zîmbet destul de prietenos. Cu o politeţe uşor exagerată (nepotrivită cu locul şi împrejurările), se ridicară şi ei brusc, spunîndu-şi numele şi înclinînd uşor capetele. Verschoyle se prezentă la rîndul lui şi, dintr-odată, silabele numelui său îi sunară ciudat, de parcă acesta ar fi aparţinut altcuiva.

Cei trei bărbaţi îşi petrecură următoarele cinci zile închişi în cabina sufocantă, în spatele uşii ferecate, înfruntîndu-se într-un teribil joc al hazardului, asemănător cu pocherul în trei, a cărui miză era viaţa. Întrerupînd discuţia numai pentru a mînca la repezeală o bucată de hering uscat (în a patra zi începu şi Verschoyle să mănînce) sau pentru a-şi răcori puţin gura uscată şi pentru a nu mai auzi o clipă zgomotul propriilor voci (prin comparaţie, vacarmul infernal al maşinilor li se părea a fi liniştea cea mai adîncă), cei trei bărbaţi vorbeau despre dreptate, libertate, proletariat, despre ţelurile revoluţiei, apărîndu-şi convingerile, făcînd spume la gură, de parcă aleseseră intenţionat această încăpere obscură de pe acest vas ce plutea pe apele internaţionale, ca singurul teren posibil, obiectiv şi neutru pentru acest înspăimîntător joc al argumentelor, pasiunilor, convingerilor şi fanatismului. Nebărbieriţi şi transpiraţi,

cu mînecile suflecate, își întrerupseseră o singură dată disputa aprigă: cînd, în a cincea zi a călătoriei, cei doi bărbați (despre care știm doar, în afară de numele lor, că aveau în jur de douăzeci de ani și că nu erau membri ai echipajului) îl lăsară pentru cîteva ore pe Verschoyle singur în cabină. În absența lor, irlandezul auzi, în ciuda zgomotului asurzitor al mașinilor, venind de pe puntea vasului, acordurile familiare ale unui foxtrot. Înainte de miezul nopții muzica încetă brusc și cei doi se întoarseră, cercheliți bine, în cabină. Îl anunțară că pe vas se sărbătorea: conform cablogramei pe care radiotelegrafistul o primise în după-masa aceea, vasul *Vitebsk* era rebotezat *Orjonikidze*. Îi oferiră niște votcă. Verschoyle îi refuză, de teamă să nu-l otrăvească. Cei doi tineri îi înțeleseră refuzul și goliră sticla de votcă, făcînd haz de suspiciunea irlandezului.

Oprirea bruscă și neașteptată a mașinilor întrerupse discuția din cabină, de parcă ritmul lor funest fusese un acompaniament ritualic, ce dăduse forță și elan gîndurilor și argumentelor lor. Acum tăceau, aproape nemișcați, ascultînd zgomotul valurilor care se spărgeau de flancurile vasului, ecoul pașilor pe punte și zăngănitul lanțurilor grele ce

alunecau încet. Era trecut de miezul nopții cînd se deschise în sfîrșit ușa cabinei și cei trei bărbați părăsiră încăperea plină de mucuri de țigară și de oase de pește.

Cătușele

Vitebsk-Orjonikidze aruncă ancora în largul mării, la nouă mile de Leningrad. Curînd, dintre multele lumini ce sclipeau pe uscat, una se desprinse și începu să crească, iar vîntul aduse pînă la ei zgomotul motoarelor puternice ale unei bărci destul de mari, care venea spre vas. Trei bărbați în uniformă, un căpitan și doi soldați, se apropiară de Verschoyle cu pistoalele în mîini. Verschoyle ridică brațele în aer. Îl percheziționară, apoi îl legară de mijloc cu o sfoară groasă. Verschoyle coborî fără să protesteze scara de frînghie și luă loc în barcă, unde-l legară cu cătușe de bara de bronz a băncii din spate. Privi silueta fantomatică a vasului luminat de reflectoarele puternice. Îi văzu coborînd, pe aceeași scară de frînghie, legați de mijloc, pe cei doi tovarăși de călătorie ai săi. Acum ședeau toți trei unul lîngă altul, legați cu cătușe de bara de bronz a băncii din spate.

O sentință echitabilă

Pentru toți iubitorii ideilor contemporane, adevăratul rezultat al duelului de cuvinte și argumente purtat în cele trei zile și trei nopți de irlandezul Gould Verschoyle și de cei doi tovarăși ai săi va rămîne probabil un mister. Așa cum va rămîne un mister pentru psihologie și o problemă juridică de mare interes dacă e posibil ca un om, cuprins de spaimă și deznădejde, să fie capabil, prin forța argumentelor și experienței sale, fără nici un fel de presiune sau constrîngere exterioară, să submineze în conștiința altor doi oameni tot ce-au dobîndit de-a lungul anilor prin educație, lecturi, deprinderi și dresaj. Poate că nu trebuie considerată cu totul arbitrară hotărîrea tribunalului care, în virtutea unei justiții superioare, a pronunțat aceeași sentință severă (opt ani de detenție) pentru fiecare dintre cei trei participanți la acel joc teribil al convingerii. Și dacă ne gîndim că cei doi (Viaceslav Ivanovici Jaimoda și Konstantin Mihailovici Șadrov, așa se numeau) au reușit într-adevăr, în acea polemică ideologică dificilă și epuizantă, să înlăture unele îndoieli din mintea republicanului Verschoyle (îndoieli ce puteau

avea urmări foarte grave), putem să ne temem, pe bună dreptate, că ei înșiși au cedat influenței nefaste a unor contraargumente: din lupta crîncenă dintre doi adversari egali, ca din lupta sîngeroasă dintre doi cocoși, nici unul nu iese întreg – nici chiar cel căruia îi revine gloria deșartă a învingătorului*.

Finalul

Urmele celor doi tovarăși ai lui Verschoyle le pierdem în Murmansk, pe țărmul Mării

* În timpul desfășurării anchetei, Verschoyle refuză cu îndîrjire să recunoască faptul că în acea zi nefastă, cînd a înaintat raportul, i-a șoptit comandantului batalionului că mesajele cifrate ajungeau la Moscova; nu avea de unde să știe atunci că anchetatorul avea în față raportul întocmit de aghiotantul comandantului, în care cuvintele lui Verschoyle, ce conțineau bănuiala periculoasă, de-a dreptul un sacrilegiu, „că poliția secretă sovietică încerca să pună mîna pe posturile de comandă din armata republicană" – erau consemnate cu exactitate. O scurtă întrevedere cu aghiotantul comandantului – Celiusnikov – în gara de tranzit din Karaganda îl ajută să rezolve această enigmă: comandantul i-a repetat aghiotantului său raportul secret al lui Verschoyle, luîndu-l drept un banc bun. (n.a.)

Barentz, unde un timp, în iarna cumplită a anului 1942, au zăcut în aceeași încăpere din infirmeria lagărului, aproape orbi și epuizați din cauza scorbutului; dinții le căzuseră de mult și semănau cu niște bătrîni.

Gould Verschoyle a murit în noiembrie 1945, la Karaganda, în urma unei tentative nereușite de evadare. Trupul lui, înghețat și gol, legat cu o sîrmă și lăsat să atîrne cu capul în jos, a fost pus în fața intrării în lagăr, ca un avertisment pentru cei care visau imposibilul.

Post-scriptum

În volumul comemorativ intitulat Ireland to Spain, *editat de Asociația Veteranilor din Dublin, numele lui Gould Verschoyle este trecut din greșeală printre ale celor cîteva sute de republicani căzuți în lupta de la Brunete. Așa se face că Verschoyle a avut parte de gloria detestabilă de-a fi proclamat mort cu aproape opt ani înainte să moară cu adevărat. Celebra bătălie de la Brunete, în care a luptat cu vitejie batalionul Lincoln, a avut loc în noaptea dintre 8 și 9 iulie 1937.*

Leii mecanici

Omagiu lui André Gide

Colosul

Singurul personaj istoric din această povestire, Édouard Herriot, liderul radicalilor francezi, președintele comisiei pentru afacerile externe, primarul orașului Lyon, deputat popular, muzicolog ș.a.m.d., va avea poate aici un loc mai puțin însemnat decît ar merita; nu pentru că ar fi mai puțin important pentru cursul povestirii decît celălalt personaj (neistoric, dar nu mai puțin real) pe care îl vom descoperi, ci pentru simplul fapt că este o personalitate publică despre care vorbesc și alte documente. Să nu uităm că Édouard Herriot era el însuși un scriitor, un moralist*

* *Madame Récamier et ses amis; La Russie nouvelle; Pourquoi je suis radical-socialiste; Lyon n'est plus; Forêt normande; Jadis; Souvenirs; Vie de Beethoven.* (n.a.)

și un politician de renume, a cărui biografie poate fi găsită în orice enciclopedie serioasă.

Într-o sursă putem afla următoarea descriere a lui Herriot: „Înalt, bine făcut, lat în umeri, cu capul alungit și părul des și aspru, cu fața parcă cioplită din topor și tăiată de o mustață scurtă și deasă, bărbatul acela lăsa impresia unui om de o mare forță. Vocea sa plăcută, capabilă de cele mai subtile nuanțe și de cele mai neașteptate modulații, domina cu ușurință orice vacarm. Știa să-și stăpînească vocea cu o măiestrie rar întîlnită, la fel cum știa să-și controleze expresiile schimbătoare ale feței". Aceeași sursă descrie, de asemenea, caracterul său: „Era un adevărat spectacol să-l vezi la tribună, trecînd cu ușurință de la tonul grav la cel glumeț, de la confidență la declamarea unui principiu. Apărea vreun opozant? Accepta întreruperea și, în timp ce acesta își expunea punctul de vedere, un surîs larg înflorea pe fața lui Édouard Herriot – un semn premonitoriu al ripostei devastatoare care va stîrni hohote de rîs sau aplauze, spre stupoarea și confuzia totală a interlocutorului căzut în cursă. Acel zîmbet dispărea, bineînțeles, în cazul în care critica era presărată cu insinuări jignitoare. Astfel de atacuri îl înfuriau și atunci reacționa violent, avînd o

sensibilitate mereu trează, pe care mulți au calificat-o drept susceptibilitate*".

Celălalt

Despre celălalt personaj esențial al acestei povestiri, A.L. Celiusnikov, știm precis doar că avea în jur de patruzeci de ani, că era înalt de statură, puțin adus de spate, blond, că era gură-spartă, lăudăros și afemeiat și, pînă nu de mult, redactor la ziarul ucrainean *Zorii noi*. Juca foarte bine pocher și douăzeci și unu și cînta la acordeon polci și ciastuște. Celelalte date despre el sînt destul de contradictorii și de aceea nu au prea mare importanță. Dar le amintesc aici, deși unele surse ne îndreptățesc să ne îndoim de ele: că ar fi fost comisar politic în timpul războiului civil din Spania și că s-ar fi distins luptînd într-un regiment de cavalerie în apropierea Barcelonei; că într-o noapte s-ar fi culcat cu două infirmiere, deși avea febră mare din cauza malariei; că l-ar fi atras printr-un șiretlic pe un oarecare irlandez suspectat de sabotaj pe vasul *Orjonikidze*, sub pretextul că trebuia reparată

* André Ballet, *Le Monde*, 28 martie 1957. (n.a.)

de urgență stația radio; că l-ar fi cunoscut personal (printre altele) chiar pe Orjonikidze; că timp de mai bine de trei ani ar fi fost amantul soției unui înalt funcționar, dintre cei mai de vază (și că tocmai de-aici i s-ar fi tras deportarea în lagăr); că, pe vremea cînd era membru al trupei de teatru a școlii de la Voronej, l-ar fi jucat pe Arkadi în piesa lui Ostrovski, *Pădurea*.

Chiar dacă mărturiile amintite trezesc neîncrederea, această istorisire a lui Celiusnikov, care se referă la Herriot, merită să fie cunoscută, deși, la prima vedere, pare să fie doar rodul fanteziei sale. O povestesc aici, pentru că e greu să te îndoiești de autenticitatea ei. În definitiv, toate argumentele ne fac să credem că unele povestiri ale lui Celiusnikov, oricît ar părea de neobișnuite, se bazează pe fapte reale. Iar cea mai bună dovadă este faptul că istorisirea care urmează a fost confirmată chiar de Édouard Herriot, o „inteligență sclipitoare", cum afirmase, pe bună dreptate, Daladier. Voi povesti deci acea întîlnire care a avut loc cu mulți ani în urmă între Celiusnikov și Herriot, după priceperea mea, eliberîndu-mă o clipă de coșmarul apăsător al documentelor care încarcă povestirea, iar cititorului suspicios și curios îi recomand să

consulte bibliografia amintită mai sus, în care va găsi toate dovezile necesare. (Probabil că ar fi fost mai bine dacă aș fi ales o altă formă literară – eseul sau studiul – în care aș fi putut întrebuința cum se cuvine toate aceste documente, dar două lucruri m-au împiedicat: primul, că e nepotrivit să prezint ca documente mărturisirile orale, vii ale unor oameni de încredere; iar al doilea, n-am putut renunța la plăcerea irezistibilă de-a povesti, plăcere care-i oferă scriitorului ideea înșelătoare că ar crea o lume și, prin urmare, cum se spune, că ar schimba-o).

Telefonul și pistolul

În acea noapte geroasă de noiembrie din anul 1934, Celiusnikov, colaborator extern al ziarului local, însărcinat cu problemele culturale și lupta împotriva religiei, dormea, gol ca în burta maică-sii, într-un pat mare, boieresc, în camera bine încălzită de la etajul trei din strada Egorovka. Cizmele lui lustruite, de culoarea zmeurei, erau așezate cu grijă lîngă pat, însă restul hainelor erau aruncate prin cameră, îngropate, amestecate (semn al unei grabe pasionale) printre articole de

lenjerie și haine femeiești. Prin cameră pluteau mirosuri grele de transpirație, votcă și apă de colonie.

Celiusnikov visează (dacă îl putem crede) că trebuie să apară pe scenă pentru a interpreta un rol într-o piesă, probabil pe Arkadi din *Pădurea*, dar nu-și poate găsi îmbrăcămintea. Speriat (în vis), aude soneria care-l anunță că trebuie să iasă pe scenă, însă stă ca pironit, gol pușcă și păros, neputîndu-și mișca nici un membru. Și, dintr-odată, de parcă toate astea se petrec pe scenă, cortina se ridică, iar prin strălucirea puternică a reflectoarelor din colțurile scenei, care-l scaldă în lumina lor și-l țintuiesc în triunghiul fasciculelor orbitoare, parcă întrezărește spectatorii, sus, la balcon și jos, la parter, cu capetele învăluite într-o aureolă violetă. În primul rînd i se pare că-i recunoaște pe membrii Comitetului Raional, iar printre ei vede clar chelia tovarășului M., redactorul-șef de la *Zorii noi*, care se năruie de rîs, împroșcîndu-l cu vorbe de ocară și bătîndu-și joc de însemnul bărbăției sale. Iar soneria din cabina de machiaj sună tot mai insistent și mai tare și lui Celiusnikov i se pare (tot în vis) că e o alarmă de incendiu, că a luat foc cortina și că în clipa următoare se va ajunge

la o vînzoleală generală și la panică, iar el va rămîne acolo, pe scenă, gol-goluț, nemișcat, pradă flăcărilor.

Dintr-odată, mîna dreaptă se eliberează de vraja care-l stăpînește și, între vis și realitate, se îndreaptă instinctiv spre pistolul pe care îl ține, din obișnuință, sub pernă. Aprinde veioza de pe noptieră, răsturnînd paharul cu votcă. În clipa aceea înțelege că mult mai importante sînt cizmele decît pistolul și sare repede în ele ca în șa. Soția redactorului-șef de la *Zorii noi* se foiește în somn, apoi, trezită și ea de telefon, deschide ochii frumoși, asiatici, umflați de somn. Spre marea lor ușurare, telefonul încetează să mai sune. Urmează o discuție în șoaptă, cam penibilă. Nastasia Fedotievna M., speriată și buimacă, încearcă să-și pună sutienul, pe care i l-a aruncat Celiusnikov din grămada de haine de pe podea. În clipa aceea, telefonul începe din nou să sune.

— Scoală-te, zice Celiusnikov punîndu-și pistolul în toc.

Nastasia Fedotievna îl privește speriată. Celiusnikov se apropie de femeia înnebunită, o sărută între sînii mari și-i spune:

— Ridică receptorul.

Femeia se ridică, Celiusnikov o învelește, ca un adevărat cavaler, în haina sa de piele. O clipă mai tîrziu, o aude zicînd: „Cu cine doriți? Celiusnikov? (Bărbatul îi pune degetul pe buze.) Habar n-am unde e". (Pauză) Femeia pune în furcă receptorul în care legătura se întrerupe cu un pocnet sec și se prăbușește în fotoliu.

— Cei de la Comitetul Raional. (Pauză) Spun că e urgent.

Dosarul

Înainte de-a se întoarce la locuința sa de pe Sokolov Prospekt, Celiusnikov rătăci mult timp pe străzile troienite. O luă de-a lungul Niprului, ocolind mult, așa că îi trebui mai bine de o oră să ajungă acasă. Își dezbrăcă haina de piele, își turnă un pahar cu votcă și deschise radioul. Nu trecură nici cinci minute și telefonul începu să sune. Îl lăsă să țîrîie de trei ori, apoi ridică receptorul. Se prefăcu mirat că e chemat la o oră așa de tîrzie (trecuse deja de două), apoi spuse că, dacă e vorba de o treabă urgentă, în mai puțin de jumătate de oră ajunge acolo. Numai să se îmbrace, că tocmai se culcase. În ordine, i se răspunse,

vor trimite o mașină după el, treaba este mult prea urgentă. Tovarășul Piasnikov îi va explica totul prin viu grai.

Tovarășul Piasnikov, secretarul Comitetului Raional, trecu direct la subiect, fără nici un fel de introducere: mîine, în jur de orele unsprezece, va sosi la Kiev cetățeanul Édouard Herriot, conducătorul mișcării muncitorești franceze. Celiusnikov spuse că citise în ziare despre vizita acestuia la Moscova, dar nu știa că va trece și prin Kiev. Piasnikov îl întrebă apoi pe Celiusnikov dacă își dădea seama cît de importantă era vizita unui om de seama ăstuia. Iar el răspunse afirmativ (deși nu-i era prea clar în ce consta importanța acestei vizite și ce rol avea el în toată treaba asta). Simțind că Celiusnikov nu prea era la curent cu evenimentele, Piasnikov îi dădu cîteva explicații: cetățeanul Herriot, în ciuda simpatiilor sale politice, are unele suspiciuni și rezerve tipic burgheze față de cuceririle revoluției noastre. Aminti apoi o mulțime de amănunte din viața și activitatea lui Édouard Herriot, sublinie originea sa mic-burgheză, menționă numeroasele sale luări de atitudine, dragostea sa pentru muzica clasică și simpatia pentru mișcările progresiste, insistă asupra rolului pe care-l jucase în recunoașterea țării bolșevicilor (chiar

așa zise: *stran bolșevikov*) de către Franța. În sfîrșit, Piasnikov scoase din sertarul biroului său un dosar pe care începu să-l răsfoiască: „Iată, de exemplu, asta. Citez: *E imposibil, chiar și pentru un francez ateu* (după cum vedeți, Herriot nu mai suferă de prejudecăți religioase, dacă i se poate da crezare), *chiar și pentru un francez ateu, să nu se revolte împotriva prigonirii preoților*". (Tovarășul Piasnikov se opri iar și ridică privirea spre Celiusnikov: „Înțelegeți?". Celiusnikov dădu afirmativ din cap, iar Piasnikov adăugă: „Pentru ei, preoții mai sînt încă un fel de vaci sacre, ca și pentru mujicii noștri... cei de odinioară, bineînțeles"), *pentru că acest lucru reprezintă un atac la adresa libertății de gîndire. Un atac cu totul de prisos...* etc., etc., zise Piasnikov și închise dosarul. „Cred că lucrurile vă sînt clare acum." „Da", zise Celiusnikov și-și turnă un pahar cu apă. Rămase în biroul tovarășului Piasnikov pînă după orele patru dimineața. Totuși, la șapte era în picioare. Pînă la sosirea trenului îi mai rămîneau exact patru ore.

Ore și minute

Acea dimineață, hotărîtoare pentru viața lui A.L. Celiusnikov, a decurs, oră cu oră, după

cum urmează: la şapte, trezirea cu telefonul. Celiusnikov bea pe stomacul gol un pahar cu votcă, se spală cu apă rece pînă la brîu. Se îmbracă, îşi lustruieşte cizmele. Mănîncă două ochiuri şi nişte castraveţi muraţi. La şapte şi douăzeci telefonează la Comitetul Raional. Tovarăşul Piasnikov vorbeşte cu gura plină, cerîndu-şi scuzele de rigoare: a stat la birou toată noaptea, aţipind puţin în fotoliu, la masă; îl întrebă pe Celiusnikov dacă e în formă; i-a aranjat, îi spune, o întîlnire cu Avraam Romanici, machiorul teatrului (intrarea pentru actori) la orele patru după-masă; să nu întîrzie cumva. La şapte şi douăzeci şi cinci telefonează la Nastasia Fedotievna. După o tăcere prelungită (jos se aude claxonul maşinii de la Comitetul Raional), aude vocea speriată a soţiei redactorului-şef de la *Zorii noi*. Nu reuşeşte să-nţeleagă cum de l-au căutat tocmai la ea azi-noapte. E disperată. Dacă M. (soţul ei) va afla toate astea, ea se va otrăvi. Nu va putea suporta scandalul şi ruşinea. Da, da, se va otrăvi: cu otravă de şoareci. Celiusnikov abia reuşeşte, prin explozia ei de vorbe, cuvinte de dragoste, suspine şi şoapte, să strecoare cîteva vorbe mîngîietoare: să n-aibă nici o grijă, nu este decît o simplă întîmplare, îi va explica totul pe îndelete, dar

acum trebuie să plece de urgență, jos îl așteaptă mașina. Cît despre otrava de șoareci, să-și ia gîndul de la ea... La șapte și treizeci urcă în mașina neagră care-l așteaptă în fața casei; la opt fără un sfert ajunge la Comitetul Raional. Tovarășul Piasnikov are ochii umflați și roșii; beau cîte un pahar de votcă, discută unele probleme, iar de la opt și pînă la nouă și jumătate dau la telefoane, din birouri diferite, ca să nu se deranjeze unul pe celălalt. La nouă și jumătate, tovarășul Piasnikov, cu niște ochi la fel de roșii ca ai unui iepure, apasă pe unul din butoanele biroului mare de nuc și femeia de serviciu aduce ceai pe o tavă. Savurează îndelung ceaiul, fără să scoată un cuvînt, zîmbindu-și din cînd în cînd, ca oamenii care au dus la bun sfîrșit o sarcină grea și plină de responsabilități. La orele zece pleacă la gară și verifică echipele de securitate. Tovarășul Piasnikov poruncește să fie dată jos o pancartă pe care scrie *Religia este opiul maselor* și să fie înlocuită imediat cu alta, încropită la repezeală, cu o oarecare nuanță metafizică: *Trăiască soarele, jos noaptea*. La unsprezece fix, cînd trenul cu înaltul oaspete oprește pe peronul gării, Celiusnikov se îndepărtează de comitetul de primire și li se alătură ofițerilor de la siguranță, care, în civil și cu bagaje în mînă, fac pe călătorii curioși aflați aici din

întîmplare, care îl întîmpină cu aplauze spontane pe oaspetele din Franța.

Aruncîndu-i o privire fugară lui Herriot (a cărui înfățișare îl dezamăgește oarecum, probabil din cauza băștii), Celiusnikov se îndreaptă spre ieșirea din spate și pleacă grăbit cu mașina.

Cînd ajunge în fața catedralei Sfînta Sofia, e douăsprezece fix.

Trecutul

Catedrala Sfînta Sofia reprezintă o amintire tulbure a zilelor de glorie ale lui Vladimir, Iaroslav și Iziaslav. E o copie palidă a mănăstirii din Cherson, numită astfel după orașul sfînt Cherson sau Korsun. Cronica înțeleptului Nestor relatează că Vladimir a adus din Korsun, orașul în care a fost botezat, icoane și statui bisericești și chiar „patru cai de bronz"*. Dar, de cînd preamilostivul și binecuvîntatul

* „Četyri koni mediani". Se pare că sintagma de mai sus ar trebui citită, așa cum afirmă unii experți, „četiri ikoni mediani". Noi vedem în această ambiguitate lexicală în primul rînd un exemplu de confruntare și întrepătrundere a două idolatrii: păgînă și creștină. (n.a.)

Vladimir a pus prima piatră de temelie, în îndelungata istorie a Sfintei Sofia multă apă, sînge și leșuri s-au scurs pe sub podurile gloriosului Nipru. Vechile zeități slave vor rezista încă mult timp capriciilor vestitului prinț al Kievului, care trecuse la credința creștină într-un singur dumnezeu, iar poporul păgîn rus va lupta cu cruzimea sa păgînă împotriva „fiilor lui Dag-Bog" și va arunca încă multă vreme sulițele și săgețile sale aducătoare de moarte în bătaia vînturilor, asupra „copiilor lui Stribog". Însă cruzimea creștinilor nu era cu nimic mai prejos decît cea a păgînilor, iar fanatismul credincioșilor în tirania unui singur dumnezeu era mult mai crîncen și mai eficace.

Gloriosul Kiev, părinte al orașelor rusești, va avea pe la începutul veacului al unsprezecelea vreo patru sute de biserici și, după spusele lui Dietmar din Marsburg, va fi „rivalul Constantinopolului și podoaba cea mai frumoasă a Bizanțului". Alăturîndu-se Imperiului Bizantin și credinței acestuia, Rusia va adera, prin ortodoxie, la o civilizație veche și rafinată, dar, din cauza schismei și a refuzului său de-a recunoaște puterea romană, va cădea în dizgrație și va fi lăsată pradă cuceritorilor mongoli, neputînd conta pe ajutorul Europei. Această schismă va duce chiar la izolarea

completă de Occident a ortodoxismului rus, bisericile vor fi construite cu sudoarea și oasele mujicilor, necunoscînd avîntul turnurilor gotice, iar pe plan spiritual Rusia nu va fi cuprinsă de spiritul cavalerismului și „va continua să-și bată femeile, ca și cînd cultul doamnelor n-ar fi existat niciodată".

Mai mult sau mai puțin, toate acestea sînt scrise în zidurile groase și în frescele bisericii Sfînta Sofia din Kiev. Restul nu reprezintă decît date istorice de o mai mică importanță: biserica a fost ridicată de Iaroslav cel Înțelept (1037) în amintirea zilelor cînd i-a învins pe păgînii pecenegi. Și, pentru ca părintele tuturor orașelor rusești, Kievul, să nu fie mai prejos decît Constantinopolul, a poruncit ca portalul bisericii să fie împodobit cu două grandioase porți de aur. Însă gloria i-a fost de scurtă durată. Năvălind din stepă, hoardele mongole au devastat gloriosul oraș al Kievului, făcîndu-l una cu pămîntul (1240). Dar Sfînta Sofia era deja o ruină: în anul 1240 bolțile sale s-au prăbușit, în același timp cu cele ale catedralei Desiatinaia, omorînd sute de locuitori ai Kievului, refugiați aici pentru a scăpa de măcelul crunt al mongolilor. În *Descrierea Ucrainei*, publicată la Rouen, în anul 1651, domnul de Beauplan, nobil normand în slujba regelui Poloniei, scrie următoarele cuvinte

demne de un epitaf: „Dintre toate bisericile Kievului, au rămas doar două drept aducere-aminte generațiilor viitoare ; din celelalte nu se mai zăresc decît ruinele : *reliquiae reliquiarum*".

Mozaicul cel mai cunoscut al acestei biserici, *Maica Domnului blagoslovind*, era venerat de norodul Kievului sub numele de *neruşimaia stena*, zidul veşnic – o aluzie îndepărtată la versul al doisprezecelea din Acatist. Legenda explică altfel denumirea de mai sus: odată cu bolțile, s-au prăbuşit toate zidurile, în afara absidei, care a rămas intactă datorită Sfintei Fecioare din mozaic.

Circ în lăcaşul Domnului

Deşi la prima vedere s-ar părea că n-are nici o legătură cu acțiunea principală a povestirii noastre (vom vedea, în cele din urmă, că digresiunea aceasta este doar aparentă), nu putem să nu amintim aici frescele uluitoare ce împodobesc zidurile laterale ale scărilor circulare ce duc la etaj, de unde prinții, boierii şi oaspeții lor puteau lua parte la slujbă fără a mai părăsi palatul. Aceste fresce au fost descoperite în anul 1843 sub un strat de var, dar, din pricina grabei şi a curiozității, mama tuturor descoperirilor, dar şi a erorilor,

restaurarea s-a făcut de mîntuială: peste patina veche, peste strălucirea aurului și a odăjdiilor s-a adăugat luciul țipător al bogăției și luxului boierimii parvenite. În rest, scenele sînt intacte: sub cerul albastru al Bizanțului, hipodromul și circul, iar în prim-plan, în loja de onoare, împăratul și împărăteasa înconjurați de suita de la curte; în spatele barelor lungi, grăjdarii așteaptă să dea drumul în arenă cailor nerăbdători, care se ridică pe picioarele dinapoi; luptători cu fețe aspre, înarmați cu sulițe, urmați de haite de cîini, gonesc fiare sălbatice; pehlivanii și saltimbancii își demonstrează măiestria pe scenele în aer liber; un atlet musculos ține într-o mînă o prăjină pe care urcă, agil ca o maimuță, un acrobat; un gladiator înarmat cu o secure se năpustește asupra unui dresor care poartă pe umeri un cap de urs.

Cartea lui Constantin Porfirogenetul, în care sînt descrise ceremoniile de la curtea din Bizanț, ne lămurește, în capitolul intitulat *Jocurile gotice*, asupra sensului acestei ultime scene: „Distracțiile numite *Ludus gothicus* au loc, după voința Măriei Sale Împărătești, în fiecare an, la opt zile după nașterea lui Hristos, și cu acea ocazie toți oaspeții Măriei Sale Împărătești se îmbracă în goți, purtînd măști ce reprezintă capete de animale sălbatice".

Atît despre trecut.

Berăria

Acum, sub bolțile înalte ale catedralei Sfînta Sofia din Kiev se adăpostesc o parte a berăriei Spartak, o uscătorie pentru grîne și un depozit. Cisterne enorme, de peste douăzeci de tone, așezate pe suporturi de lemn, sînt înșiruite de-a lungul pereților și butoaiele mari și grele din metal sînt împrăștiate peste tot printre pilonii groși sau stivuite unele peste altele pînă sub abside. Uscătoria cuprinde două etaje cu grilaj de lemn de la înălțimea ferestrelor pînă la arcade. (Temperatura constantă de 11°C e perfectă pentru fermentarea bacteriilor ce dau berii o aromă specifică.) Printr-una din ferestrele laterale, ale cărei geamuri au fost scoase, trec țevi din aluminiu, îndoite ca burlanele de sobă, ce leagă uscătoria de sectorul de flotare, care se află într-un hangar mare, la vreo douăzeci de metri de biserică. Grilajul, țevile și cisternele sînt legate între ele prin schele și scări, iar mirosul dulce-acrișor de hamei și orz impregnat în zidurile acestea vechi amintește de mireasma stepelor nemărginite după ploaie. Frescele și altarul au fost acoperite (în baza unui decret recent) cu niște perdele enorme din iută, care spînzură pe ziduri asemenea

unor drapele cenușii. În locul unde se afla odinioară (și chiar și astăzi, acoperită însă de un strat de var) Preacurata „mirată de apariția neașteptată a Îngerului" atîrnă acum portretul Părintelui Poporului, pus într-o ramă masivă, aurită, opera pictorului Sokolov, artist emerit. Prin viforniță răzbate o băbuță, care s-a desprins din mulțime și încearcă să sărute mîna Blajinului, așa cum făceau mujicii altădată. Acesta îi zîmbește și-i pune părintește o mînă pe umăr. Soldați, muncitori și copii privesc extaziați această scenă. Sub portret, pe același perete unde, prin iută, se deslușește lumina a două ferestre – un avizier pe care se pot citi nota de serviciu și graficul de randament. Celiusnikov, mahmur și amețit de mirosul hameiului, studiază graficul de parcă ar cerceta, halucinînd, propria foaie de temperatură.

A doua restaurare

I.V. Braginski, „fiu de țăran, revoluționar bolșevic", inginerul-șef al sectorului de producție, își dă jos șapca, se scarpină în cap, întoarce hîrtia și pe-o parte, și pe alta, și o citește, probabil a treia oară, fără să scoată un cuvînt. În tot acest timp, Celiusnikov examinează interiorul bisericii, ridică privirea

spre bolțile înalte, se uită la schele, apreciază în sinea sa greutatea cisternelor și calculează mișcîndu-și buzele uscate. Bolțile acelea pictate îi amintesc de bisericuța de lemn din satul natal, unde, pe vremuri, mergea cu părinții la slujbă, ascultînd mormăitul popilor și cîntecele credincioșilor : o amintire îndepărtată și confuză, îngropată de mult în mintea lui de om nou, cu o nouă concepție asupra vieții. Despre ceea ce s-a întîmplat mai departe în acea zi în catedrala Sfînta Sofia ne stau la dispoziție mărturisirile lui Celiusnikov însuși: „Ivan Vasilievici Braginski, fiu de țăran, revoluționar și bolșevic, ne-a răpit două ore din timpul nostru prețios cu vorbăria lui inutilă, încăpățînîndu-se să ne convingă. Considerînd că îndeplinirea planului lunar de producție a berii e mai importantă decît studierea tainelor Bisericii, a mototolit ordinul Comitetului Regional și mi l-a aruncat în față. Conștient că orele treceau ireversibil, am încercat să-l conving și să-i explic că era în interesul întregii obști ca biserica să revină la funcția sa inițială. În cele din urmă, fără vreo șansă de a-i învinge încăpățînarea, l-am dus în birou și, între patru ochi, i-am încredințat secretul, fără să-i pomenesc numele oaspetelui. Acel argument nu s-a dovedit suficient, nici cele cîteva telefoane date din biroul său unor oameni

din conducere. În cele din urmă a trebuit să recurg la argumentul suprem: am scos pistolul și l-am îndreptat spre el. (...) Cei o sută douăzeci de deținuți aduși din lagărul regional au restaurat biserica în mai puțin de patru ore sub supravegherea și îndrumările mele personale. O parte a uscătoriei a fost demontată și proptită de perete, apoi acoperită cu perdele mari de iută și cu o prelată, pe care am aruncat-o peste schelă, lăsînd impresia că e vorba de o restaurare în curs a zidului dinspre est. Am scos butoaiele și cisternele rostogolindu-le pe niște trunchiuri de brad (folosind doar forța umană brută, fără nici un fel de mijloc tehnic!) și le-am depozitat în curtea hangarului, unde se afla sectorul de flotare... La patru fără un sfert am urcat în mașină și la ora stabilită am ajuns în foaierul teatrului, unde mă aștepta deja Avraam Romanici".

Barba și camilafca

Reproducem în continuare mărturisirile lui Celiusnikov: „Tovarășul Piasnikov i-a explicat totul (lui Avraam Romanici) și, după cum mi-a spus mai tîrziu, i-a dat chiar să semneze o declarație prin care se obliga să nu pomenească nimănui nici un cuvînt despre

toate astea, de parcă ar fi fost vorba de un secret de stat. Gestul acesta a avut cu siguranță efect: în timp ce-mi punea barba falsă, lui Avraam Romanici îi tremurau mîinile. Din recuzita teatrului am împrumutat o sutană cu un cordon violet și o camilafcă, iar în cererea înaintată administrației am declarat că aveam nevoie de aceste obiecte pentru membrii brigăzii de propagandă, care se pregăteau să prezinte prin sate și prin colectivele muncitorești spectacole cu caracter antireligios. Avraam Romanici n-a mai pus nici o întrebare și și-a îndeplinit cu sîrguință datoria; după ceva timp, mîinile au încetat să-i mai tremure. Jos pălăria, era maestru într-ale meseriei! Nu numai că m-a transformat într-un popă autentic, ci, din proprie inițiativă, mi-a făcut și o burtă falsă.

— Unde ați mai văzut – mi-a spus –, unde ați mai văzut, tovarășe Celiusnikov, un popă slab?

Constatare cu care am fost de acord. Și, fără a ține cont de tot ce s-a întîmplat cu el mai tîrziu (n-am nici o intenție să vorbesc despre asta aici), pot afirma că Avraam Romanici are aceleași merite ca și mine în toată afacerea asta; mi-a dat unele sfaturi prețioase care, în ciuda faptului că aveam o oarecare experiență actoricească, mi-au fost de mare folos.

— Tovarăşe Celiusnikov, mi-a spus, uitînd de frica de mai înainte şi adîncit în treburile sale, aveţi grijă să nu uitaţi nici o clipă că barba, mai ales o barbă ca asta, nu se poartă pe cap, ci pe bust, pe piept. De aceea, chiar acum, în acest răstimp scurt, trebuie să coordonaţi mişcările capului cu ale trupului.

Mi-a mai dat cîteva sfaturi utile, referitoare chiar la slujba religioasă şi la canon. O experienţă cîştigată, fără îndoială, la teatru. (Sau poate la sinagogă, dracu' ştie.)

— Cînd nu mai ştiţi ce să spuneţi, tovarăşe Celiusnikov, atunci mormăiţi în barbă, cu voce scăzută. Şi asta cît mai mult, de parcă aţi fi supărat pe credincioşi. Şi daţi ochii peste cap, de parcă l-aţi blestema pe Dumnezeul căruia, măcar temporar, îi slujiţi. Cît despre canon...

— Nu mai avem acum timp şi pentru asta, i-am zis. Canonul îl cîntăm mai tîrziu, Avraam Romanici.

Cizmele de culoarea zmeurei

Celiusnikov stătu în cabina de machiaj mai bine de o oră; timp relativ scurt dacă ne gîndim la transformarea pe care a suferit-o. A.T. Kaşalov, pe care toată lumea îl numea

Alioșa, șofer la Comitetul Regional, același care-l adusese la întîlnire, îi sărută mîna la intrarea în mașină. „A fost ca un fel de repetiție generală", notează Celiusnikov, „care m-a eliberat definitiv de teama ce mi se strecurase în suflet în clipa în care am rămas fără ajutorul și sfaturile lui Avraam Romanici. În prima clipă am crezut că Alioșa glumește, dar m-am convins imediat că naivitatea oamenilor n-are margini; dacă apăream cu o coroană împărătească pe cap, fără îndoială că îngenunchea în glod și zăpadă în fața mea. Mai e nevoie de mult timp și de nenumărate eforturi", adaugă Celiusnikov, nu fără un sentiment de amărăciune, dar și de mîndrie personală, „pentru a smulge din sufletul mujicului rus rădăcinile trecutului întunecat și ale rămînerii sale în urmă vreme de atîtea secole".

(Trebuie spus imediat: Alexei Timofeici n-a recunoscut niciodată, în timpul desfășurării anchetei istovitoare și sub torturile cele mai îngrozitoare, că în ziua aceea a fost pur și simplu păcălit. Cînd a fost confruntat cu Celiusnikov în biroul anchetatorului, la mai puțin de o lună după acea întîmplare, s-a încăpățînat să susțină că n-a vrut decît să

glumească puţin cu cetăţeanul Celiusnikov. În ciuda epuizării şi a coastelor rupte, şi-a apărat punctul de vedere cu destulă convingere: cum putea să creadă că în maşină urca un popă, cînd el îl dusese la teatru pe cetăţeanul Celiusnikov? La întrebarea: este adevărat că în ziua aceea – 21 noiembrie 1934 – i-a pus aşa-zisei feţe bisericeşti, adică tovarăşului Celiusnikov, următoarea întrebare: „Ce facem cu cetăţeanul Celiusnikov, trebuie să-l aşteptăm?", Alioşa a răspuns negativ. La întrebarea: este adevărat că i-a adresat aşa-zisei feţe bisericeşti, adică tovarăşului Celiusnikov, următoarele cuvinte: „În curînd, la Kiev va fi mai uşor să vezi reni decît preoţi", a răspuns din nou negativ. La întrebarea: este adevărat că aşa-zisa faţă bisericească, adică tovarăşul Celiusnikov, l-a întrebat cu o voce schimbată: „Dar la ce-aveţi, fiule, nevoie de preoţi?", el, A.T. Kaşalov, a răspuns: „Să se roage pentru sufletele noastre păcătoase", acuzatul a răspuns, de asemenea, negativ.)

La cinci şi treizeci de minute, maşina neagră se opri în faţa intrării neluminate a bisericii, iar popa Celiusnikov ridică poalele sutanei şi, pentru o clipă, cizmele lui de culoarea zmeurei străluciră:

— Înţelegi acum, *durak*, îi zise Celiusnikov lui Alioşa, care se holba nedumerit cînd la barba lui, cînd la cizme, înţelegi acum?

Cădelniţa

„*Slujba* începu cu cîteva minute înainte de orele şapte", notează Celiusnikov, care, de altfel, ne relatează amănunţit întregul ceremonial. (Dar o anumită necesitate creatoare de a-i adăuga, poate fără să fie într-adevăr nevoie, documentului autentic unele culori, sunete şi arome, această sfîntă treime decadentă a modernilor, îmi permite să-mi imaginez şi ceea ce nu există în textul lui Celiusnikov: pîlpîirea lumînărilor în sfeşnicele de argint luate din tezaurul muzeului din Kiev – şi aici documentul se contopeşte din nou cu viziunea imaginară –, reflectarea luminii pe feţele fantomatice ale sfinţilor, pe arcadele absidei, pe cutele mantiei lungi a Fecioarei din mozaic şi pe vălul ei violet, pe care se zăresc trei cruci albe; luciul funinginii, strălucirea aureolelor şi ferecăturilor icoanelor, vaselor bisericeşti, potirului, coroniţei şi cădelniţei care se leagănă în semiîntuneric, în clinchetul lănţişoarelor ei, în

timp ce mirosul de tămîie, sufletul cetinilor, se amestecă încet cu aroma dulce-acrișoară a hameiului și orzului.) „În clipa în care tovarășul Rilski a dat buzna în biserică", continuă Celiusnikov, „și a început a-și face cruce, am înșfăcat cădelnița și m-am apucat să cădelnițez deasupra capetelor credincioșilor noștri. M-am prefăcut că nu observ intrarea noilor credincioși, deși, prin fumul de tămîie, am recunoscut în semiîntuneric capul pleșuv al tovarășului M. și părul aspru al cetățeanului Herriot. Ușor, pășind în vîrful degetelor, au ajuns în mijlocul bisericii și s-au oprit. Spaima pe care am simțit-o în clipa cînd au intrat a dispărut repede și, cădelnițînd întruna, m-am îndreptat spre ei, mormăind. Cetățeanul Herriot avea mîinile încrucișate, dar nu pentru rugăciune, ținea pumnii unul într-altul, la înălțimea șoldurilor, strîngînd basca. După ce l-am binecuvîntat, am mai făcut cîțiva pași, apoi m-am întors. Cetățeanul Herriot se uita la tavan, apoi s-a aplecat spre interpret, iar acesta, la rîndul său, spre tovarășul Piasnikov. Atunci mi-am îndreptat cădelnița spre Nastasia Fedotievna, care a îngenunchеat, plecînd capul înfășurat într-o basma neagră. Fără să se miște, a ridicat ochii și mi-a aruncat o privire scurtă, încurajatoare, care mi-a alungat

definitiv teama din suflet. Pe fața ei nu se mai zărea spaima de azi-dimineață. Lîngă Nastasia Fedotievna a îngenuncheat, cu mîinile împreunate în rugăciune, cu capul înfășurat într-o basma neagră, Jelma Ceavceavadze, veche membră de partid, soția tovarășului Piasnikov, precum și fiica lor de optsprezece ani, Hava comsomolista. În afară de o bătrînă, pe care n-am recunoscut-o, nereușind să-mi explic prezența ei acolo, toate celelalte persoane îmi erau, mai mult sau mai puțin, cunoscute; lîngă tovarășa Alia, care ne-a servit azi-dimineață ceaiul în biroul tovarășului Piasnikov, se mai aflau aci cîțiva membri ai redacției noastre și secretarele de la Comitetul Raional, iar celelalte femei, ale căror chipuri nu le-am recunoscut, erau fără îndoială soțiile tovarășilor din Ceka*. Trebuie să recunosc: toți și-au jucat rolurile disciplinat și cu abnegație. Pe lîngă cei amintiți, iată și numele celorlalți tovarăși, pentru că, după cum am mai spus, consider participarea lor la această treabă cu nimic mai prejos decît a mea personală. (Urmează o listă de patruzeci de nume, unele însoțite de mențiunea: „cu soția".) Dacă îi

* Celiusnikov întrebuințează mereu acest cuvînt. (n.a.)

punem la socoteală și pe cei doisprezece membri ai brigăzii culturale, au fost în jur de șaizeci de *credincioși*." După enumerarea lor, Celiusnikov încheie: „Tovarășul Herriot și însoțitorii săi au stat în biserică doar cinci minute, deși mie mi s-a părut că au rămas acolo un sfert de oră încheiat".

Explicarea circului

Slujba își continua încă ritualul împietrit asemenea celui de pe frescă – unde puteai vedea credincioșii, în extazul rugăciunii, coborînd privirea cînd în pămînt, care e muma iadului, cînd înălțînd-o spre cer, lăcașul paradisului – cînd Herriot ieși încet, în vîrful picioarelor, împreună cu însoțitorii săi, și se îndreptă spre frescele ce împodobeau pereții laterali ai scării circulare. Lidia Krupenik, istoric de artă, solicitată cu această ocazie, îi explica într-o franceză ireproșabilă (tovarășul Herriot chiar o felicită sincer pentru asta) prezența scenelor profane în lăcașul Domnului – enigmă care n-a putut scăpa curiozității distinsului oaspete. „Deși scara aceasta circulară e destul de departe de altar, lucru de care s-a putut convinge și singur tovarășul

Herriot, totuşi ea aparţine bisericii şi, prin urmare, prezenţa scenelor de circ putea trezi mirarea şi supărarea preoţilor. *Mais ce sont là des scrupules tout modernes*, continuă Lidia Krupenik, *aussi étrangers aux Byzantins du XIe siècle qu'aux imagiers et aux huchiers de vos cathédrales gothiques**. Aşa cum cucernicia strămoşilor voştri nu era cu nimic jignită de formele obscene şi adesea chiar groteşti în care erau modelate garguiele şi mizericordiile, tot aşa nici introducerea picturii laice în biserici nu reprezenta ceva înspăimîntător în ochii strămoşilor noştri pioşi. Se ştie – continuă Lidia Krupenik, în timp ce tovarăşul Herriot dădea din cap privind frescele, arătînd un interes deosebit pentru instrumentele muzicale înfăţişate acolo –, se ştie că la Constantinopol, pe timpul domniei împăraţilor iconoclaşti, chipul lui Hristos şi cele ale sfinţilor au fost înlocuite de diverse motive satanice: curse de cai, scene sîngeroase de vînătoare de fiare, dar şi de oameni." (Tovarăşul Herriot dă din cap şi-şi răsuceşte basca în mîini, ca un elev.)

---

* Însă acestea sînt scrupule moderne, la fel de străine bizantinilor din secolul al XI-lea, cît şi pictorilor şi constructorilor catedralelor voastre gotice. (în fr. în orig.) (n.r.)

„Cînd facem această comparație", continuă Lidia Krupenik cu o voce mieroasă, care parcă ascunde un dram de supărare, „nu trebuie să uităm nici alte monumente culturale din Occident, ce posedă motive asemănătoare, de exemplu, plafonul Capelei Palatine din Palermo, unde întîlnim aceleași motive profane ca și la Sfînta Sofia din Kiev: luptele atleților și sclavii care cîntă din flaute și fluiere. Și nu trebuie scăpat din vedere nici faptul că Sfînta Sofia din Kiev era, *tout comme les chapelles de vos rois normands**, o biserică palatină și că scara circulară ducea direct în odăile prinților; deci temele profane erau cu totul și cu totul potrivite: *n'est-ce pas*** *?*".

Tovarășul Herriot, căruia i-au înghețat picioarele***, privește atent frescele, fără să scoată un cuvînt, și se adîncește în meditații.

---

* Întocmai ca bisericile regilor voștri normanzi. (în fr. în orig.) (n.r.)

** Nu-i așa? (în fr. în orig.) (n.r.)

*** Se știe că Herriot s-a întors din această călătorie bolnav și că s-a însănătoșit cu greu. Cu această ocazie, un critic malițios a scris în *Charivari* că Herriot s-a îmbolnăvit vizitînd „bisericile reci și palatele supraîncălzite". Aluzia a stîrnit numeroase comentarii vehemente la acea vreme. (n.a.)

Leii mecanici

În ziua următoare, încă sub impresiile proaspete ale călătoriei, stînd în compartimentul încălzit al vagonului de dormit din trenul Kiev-Riga-Königsberg, cu febră și învelit în pături, Édouard Herriot își notează în carnet primele impresii. Un amănunt (unul dintre cele care privesc povestirea noastră) umbrește buna sa impresie generală: prezența cerșetorilor în fața bisericii Sfînta Sofia. El își exprimă mirarea în felul următor: „Acei cerșetori din fața bisericii, în majoritate bătrîni și ologi, dar și unii tineri și, pare-se, zdraveni, care s-au strîns în jurul nostru cînd am ieșit din splendida Sfînta Sofia, sînt fără îndoială moștenitorii acelui neam călit de *bosiaci* ruși și de săraci cu duhul (*iurodivi*) care alcătuiau fauna bizară a vechii Rusii". (Apoi urmează o serie de observații despre sarcinile noului și tînărului stat.)

Aceleași comentarii despre cerșetori le găsim și în însemnările lui Celiusnikov (acesta este și motivul pentru care le menționăm): „La ieșirea din biserică am arestat un grup de paraziți care s-au adunat ca prin farmec, atrași probabil de mirosul tămîii".

Răsfoindu-şi notiţele (din care se ivesc chipuri, peisaje şi conversaţii, o lume-ntreagă, atît de asemănătoare, dar, totodată, atît de deosebită de cea văzută cu doisprezece ani în urmă, cînd a venit pentru prima dată în Rusia), Herriot încercă să-şi rezume impresiile, să extragă esenţialul. Şi, cu pragmatismul şi inteligenţa care îl caracterizează, descoperă cum poate rezuma observaţiile sale într-un mod cît mai simplu şi mai eficace: reluînd dedicaţia de pe cartea sa apărută acum doisprezece ani, pentru a arăta că părerea sa nu s-a schimbat şi pentru a reduce la tăcere gurile rele. O va relua *in extenso*, aşa cum a scris-o atunci, în noiembrie 1922, şi o va închina aceleiaşi persoane lui Elie-Joseph Bois, redactorul-şef al ziarului *Parisien libéré*. Apoi, ca să verifice justeţea hotărîrii sale, scoate din sacul de voiaj un exemplar numerotat al cărţii sale, legat în piele, ultimul dintre cele douăzeci pe care le avea (*Il a été tiré de cet ouvrage 20 exemplaires sur Alfa réservés à Monsieur Édouard Herriot**) şi aruncă o privire asupra dedicaţiei: „Dragă prietene, cînd am plecat

* Din această lucrare au fost tipărite pe hârtie cretată douăzeci de exemplare rezervate domnului Édouard Herriot. (în fr. în orig.) (n.r.)

în Rusia, nu numai că am fost insultat și atacat de cei mai aprigi critici, dar mi s-au prorocit și tot felul de nenorociri. Cei mai binevoitori au considerat că sînt, trup și suflet, o copie a acelui biet călugăr care a pornit în plin Ev Mediu să-l creștineze pe hanul tătarilor. Era pe vremea cînd cnejii moscoviți, pentru a-și speria oaspeții, ascundeau sub tronurile lor lei mecanici, ce aveau sarcina să ragă la momentul și la locul cel mai potrivit în timpul discuțiilor. Dumneata, dragă prietene, ai fost dispus să înțelegi intențiile mele și să crezi în nepărtinirea mea. Am dus la bun sfîrșit această călătorie cu o ușurință aproape comică. Peste tot am fost primit cu cea mai mare bucurie. N-au asmuțit leii mecanici asupra mea; am putut observa totul în liniște și fără nici o opreliște. Mi-am scris însemnările fără să țin cont dacă voi fi sau nu pe placul unuia sau altuia. Și ți le dedic în semn de recunoștință: primește-le. Al tău devotat, E. Herriot".

Mulțumit de hotărîrea sa, pune cartea deoparte și se cufundă din nou în ceea ce numește *melancolia peisajului rusesc*.

(Urmările celei de-a doua călătorii a lui Herriot în Rusia au o însemnătate istorică și, ca atare, se situează în afara interesului povestirii noastre.)

Post-festum

A.L. Celiusnikov a fost arestat la Moscova, în septembrie 1938, la patru ani după asasinarea lui Kirov (de care a fost suspectat) și la mai puțin de patru ani după întîmplarea cu Herriot. Urmărea un film la cinematograf, cînd plasatoarea i-a șoptit la ureche că era căutat într-o chestiune urgentă. Celiusnikov s-a ridicat, și-a strîns centura în care avea pistolul și a ieșit în hol.

— Tovarășe Celiusnikov, i s-a adresat un necunoscut, sînteți chemat de urgență la Comitetul Raional. Mașina așteaptă.

Celiusnikov a înjurat în sinea lui și a crezut că era vorba de vreo nouă comedie precum cea din urmă cu vreo patru ani, pentru care a fost decorat și avansat. S-a urcat în mașină fără măcar să bănuiască ceva. Pe drum l-au dezarmat, i-au pus cătușele și l-au dus la Lubianka. L-au bătut și l-au torturat vreo trei luni, dar nu a vrut să semneze declarația conform căreia ar fi subminat puterea sovietică, ar fi participat la complotul împotriva lui Kirov și ar fi simpatizat cu troțkiștii în Spania. L-au ținut în carceră încă zece zile ca să se mai gîndească : ori va semna, ori îi vor aresta

soția, iar fetița, care abia împlinise un an, va fi internată într-un cămin de orfani. În cele din urmă, Celiusnikov a cedat și a semnat procesul-verbal în care confirma tot ce conținea actul de acuzare, printre altele, că ar fi fost membru al grupului complotist, în fruntea căruia se afla Avraam Romanici Șram. L-au condamnat la zece ani. În lagăr a întîlnit o veche cunoștință, un fost membru al N.K.V.D., împreună cu care luptase în Spania. A devenit turnător. A fost reabilitat în anul 1958. Căsătorit, tată a trei copii. În anul 1963, împreună cu un grup de turiști, a vizitat orașele Bordeaux, Lyon și Paris. La Lyon s-a dus să vadă biblioteca memorială, care poartă numele gloriosului primar al orașului, și a scris în cartea de impresii: „Admirăm sincer opera lui Édouard Herriot". Semnătura: „A.L. Celiusnikov".

Cercul magic al cărților

Lui Karlo Stajner

Doctorul Taube, Karl Gheorghievici Taube, a fost ucis pe 5 decembrie 1956, la nici două săptămîni de la reabilitarea sa oficială și la trei ani de la întoarcerea din lagărul de la Norilsk. (Fără a mai pune la socoteală timpul petrecut prin închisori pentru interogatorii, Taube a petrecut în lagăre șaptesprezece ani din viață.) Această crimă a rămas o enigmă pînă în iunie 1960, cînd, la Moscova, a fost arestat un oarecare Kostik Korșunidze, poreclit „Artistul" sau „Vulturul", spaima caselor de bani, „spărgătorul" numărul unu, respectat în branșă și considerat regele hoților. Căpitanul Morozov, care l-a interogat pe Kostik, a rămas uimit de comportamentul acestuia: Kostik tremura ca varga. Același Kostik, care în anchetele precedente vorbea cu oarecare mîndrie despre el și despre meseria lui, cu o

mîndrie proprie unui *pahan* de talia sa. În situațiile fără ieșire știa să recunoască, nu fără o undă de mîndrie, și ceea ce nu se cerea în timpul desfășurării interogatoriului: un furt, precum cel de la poșta din Kazan, comis cu doi-trei ani în urmă.

Să scoți de la Korșunidze, un erou al expedițiilor nocturne și un maestru într-ale meseriei, o asemenea mărturisire era destul de ușor, fiindcă avea o slăbiciune care, deși omenească, nu se potrivea deloc cu viața pe care o ducea: Kostik nu suporta bătaia. O simplă amenințare, o vorbă răstită a anchetatorului, o mînă ridicată erau de-ajuns ca să-l preschimbe pe Kostik Artistul, Kostik Vulturul într-o cîrpă. Iar din cîrpe nu poți stoarce nimic. Căpitanul Morozov, care în cariera sa avusese de-a face cu Kostik de vreo două ori (o dată în lagăr, ca turnător și, la scurt timp după aceea, ca spărgător), știa cum *nu trebuie* să discute cu Korșunidze (în afară de cazul cînd nu avea încotro, bineînțeles). Dacă i se promitea că nu va fi bătut și că nu va striga nimeni la el (comportament care îl atingea în amorul-propriu și-i distrugea nervii), Kostik povestea de-a fir a păr, cu lux de amănunte și termeni de specialitate, toate isprăvile sale. Era un actor înnăscut, un actor de geniu. O bună

parte din viaţa sa furtunoasă şi-o petrecuse într-o trupă de actori amatori, unde reuşise să-şi cizeleze vocabularul vulgar, conferindu-i un anumit rafinament. (Una din poreclele sale, Dantès, stă mărturie metamorfozei sale; chiar Korşunidze o interpreta în două feluri, Dante şi d'Anthès*; cu mîna sa trăsese un glonţ în căpăţîna aceea de poet şi din acea împuşcătură celebră se născuse nu mai puţin celebrul spărgător.) Experienţa într-ale actoriei şi-o perfecţionase mai tîrziu în lagăre, ca membru al brigăzilor culturale, fiind totodată regizor, actor şi turnător. Printre altele fie spus: Kostik considera timpul petrecut prin închisori o parte componentă a meseriei pe care o practica, aşa cum revoluţionarii de odinioară numeau închisorile „universităţi"; deci filosofia sa nu era în contradicţie cu modul său de viaţă. „Între două *roluri* mari (aceasta era expresia lui preferată) există un gol periodic, pe care trebuie să-l umpli cum te pricepi mai bine." Ce-i drept, în vremurile de glorie ale lui Kostik Korşunidze, între anii '30 şi '50, pentru el, ca şi pentru mulţi alţi borfaşi de teapa lui, închisorile erau doar o

* Aventurier francez care l-a ucis într-un duel pe marele poet rus Puşkin (1799-1837). (n. ed. fr.)

prelungire a „libertății". Milioane de deținuți *politici* se aflau la discreția celor mai mici capricii și extravaganțe ale așa-zișilor *social recuperabili*; în lagăre se materializau visurile cele mai îndrăznețe și cele mai fantastice care se înfiripau în mintea borfașilor; stăpînii de altădată, ale căror case fuseseră vizitate de tot felul de hoți mărunți, dar și de spărgători înrăiți, deveniseră acum slugile, „ordonanțele" și sclavii celor izgoniți odinioară din rai, iar stăpînele dreptății, ministeresele și judecătoresele erau roabele și metresele acelora pe care îi judecaseră și cărora le ținuseră cuvîntări despre dreptatea socială și conștiința de clasă, citînd din Gorki, Makarenko și alți clasici. Într-un cuvînt, aceasta era epoca de aur a criminalilor, mai ales a acelora ale căror nume erau încununate în noua ierarhie cu aura de *pahan*. Astfel stăteau lucrurile și cu Kostik Korșunidze, zis Artistul. Acolo, cel puțin, regele lumii interlope domnea cu-adevărat; pentru el lucrau nu numai foștii stăpîni, ci legiuni întregi de criminali înrăiți care se supuneau voinței sale: era de-ajuns să-și exprime vreo dorință, printr-un cuvînt, un gest sau doar printr-o simplă privire, pentru ca cizmele de culoarea zmeurei din picioarele fostului cekist Celiusnikov să strălucească,

aproape ca noi, în picioarele lui Kostik, noul proprietar, sau pentru ca, prin amabilitatea și bunăvoința bucătarului, fost codoș și ucigaș, soția fostului secretar al Comitetului Raional, nurlia Nastasia Fedotievna M., să primească mîncare mai bună și apoi să fie adusă la Kostik pentru că Artistului îi plăceau cucoanele durdulii: „nurlie și durdulie, acesta este tipul rusoaicei prin excelență".

Cum după lunga sa mărturisire Kostik tremura la fel de tare ca la început (deși anchetatorul n-a ridicat deloc vocea, ci dimpotrivă, pentru a-l liniști și a-l lua oarecum în rîs, i s-a adresat în cîteva rînduri chiar cu „cetățene"), căpitanul Morozov, mai mult dintr-o simplă inspirație, ciudată de felul ei, decît ca urmare a celor auzite de la turnători, a dat experților să compare amprentele digitale ale lui Kostik cu cele găsite pe ranga, unealta spărgătorilor, cu care, în urmă cu patru ani, la Tiumen, fusese ucis un oarecare Karl Gheorghievici Taube. Rezultatele au fost pozitive. Așa a fost ridicat, măcar parțial, vălul de pe taina unei crime în aparență absurde.

Fotografiile din album

Karl Gheorghievici Taube s-a născut în anul 1889 la Esztergom, în Ungaria. Oricît de zgîrcite ar fi datele despre anii fragezi ai copilăriei sale, cenuşiul provincial al unui orăşel din Europa Centrală de la începutul veacului răzbate clar prin noaptea timpului: case mici şi mohorîte, curţi pe care soarele, în rotirea-i înceată, le împarte cu precizie în pătrate de o lumină orbitoare sau de umbră jilavă din pricina umezelii din adîncuri; aleile cu salcîmi care răspîndesc în aerul de primăvară o mireasmă fadă ce aminteşte de mirosul siropurilor concentrate împotriva tusei, al prişniţelor pentru piept sau al bolilor de copii; strălucirea barocă şi rece a farmaciei pe rafturile căreia se zăresc contururile gotice ale vaselor albe din porţelan; *gimnaziul* întunecos şi curtea lui pavată (bănci verzi şi decolorate, leagăne rupte, atîrnînd ca nişte spînzurători, şi bude din lemn vopsite în alb); primăria văruită în galben imperial, culoarea frunzelor ofilite şi a trandafirilor tomnatici din romanţele cîntate seara de taraful de ţigani în grădina de vară de la Grand Hôtel.

Karl Taube, copilul farmacistului, visa, ca atîţia alţi copii din provincie, la clipa fericită cînd va privi pentru ultima dată, prin sticla groasă a ochelarilor, oraşul natal cu ochii unei păsări călătoare, aşa cum priveşti prin sticla lupei fluturii uscaţi şi îngălbeniţi din albumul din zilele de liceu: cu tristeţe şi scîrbă.

În toamna anului 1920, în Gara de Est din Pesta, s-a urcat la clasa întîi în trenul Budapesta-Viena; cînd a pornit trenul, tînărul Karl Taube i-a mai făcut încă o dată cu mîna în semn de rămas-bun tatălui său (ca o pată închisă la culoare care dispărea în depărtare, fluturînd în mîna ridicată o batistă de mătase), apoi şi-a luat geamantanul din piele şi a trecut în vagonul de clasa a treia, aşezîndu-se alături de zilieri.

Credo

Două motive importante ne împing să cunoaştem mai bine această perioadă furtunoasă din viaţa lui Karl Taube: ilegalismul şi numeroasele nume conspirative pe care şi le-a luat. Ştim că a frecventat localurile emigranţilor, că a colaborat cu Novski, că a întreţinut relaţii

de prietenie nu numai cu emigranții maghiari, ci mai mult, cu emigranții germani și ruși și că, sub numele de Karoly Beatus și Kiril Beitz, a scris articole în presa de stînga. O listă incompletă și îndoielnică a lucrărilor lui din acea perioadă cuprinde aproape o sută treizeci de discursuri și articole, amintim aici doar cîteva, ușor de identificat după o anumită vehemență a stilului (aceasta este doar o altă denumire a urii de clasă): *Capitalul religios; Soarele roșu sau despre unele principii; Moștenirea lui Béla Kun; Teroarea albă și teroarea sîngeroasă; Credo.*

Biograful și prietenul său din acele zile de emigrație, doctorul Tamás Ungváry, îl descrie pe Taube în felul următor: „În 1921, cînd l-am cunoscut pe *tovarășul* Beitz în redacția vieneză a revistei *Ma*, pe care o conducea pe atunci șovăielnicul Lajos Kassák, am fost surprins de modestia și calmul său. Deși știam bine că el este autorul *Terorii sîngeroase*, al *Credo*-ului și al altor texte, n-am putut face nici o legătură între violența stilului și omul acela calm și tăcut, care purta ochelari cu dioptrii mari și care acționa timid și cu oarecare fîstîceală. Și, spre mirarea mea – continuă Ungváry –, l-am auzit vorbind de mai multe

ori despre medicină decît despre politică. Odată, în laboratorul spitalului unde lucra, mi-a arătat niște borcane de sticlă, frumos aranjate, cu fetuși în diferite perioade de dezvoltare; fiecare borcan avea cîte o etichetă pe care era scris numele unui revoluționar ucis. Cu această ocazie mi-a spus că i-a arătat și lui Novski acești fetuși, iar acesta pur și simplu a leșinat cînd i-a văzut. Acel bărbat liniștit, care la cei treizeci și doi de ani ai săi se comporta ca un revoluționar bătrîn, a intrat curînd în conflict nu numai cu poliția, care-l urmărea discret încă de la început, ci și cu tovarășii săi: considera că acțiunile noastre, nu erau suficient de eficiente, iar articolele noastre prea timide. După patru ani petrecuți la Viena, deziluzionat de încetineala mișcărilor revoluționare, a plecat la Berlin, unde se afla atunci, după cum își închipuia el, „crema evadaților din temnița Europei". De atunci și pînă în anul 1934 i-am pierdut urma. În cîte un articol, semnat cu pseudonim, mi se părea, și cred că nu mă înșelam, că recunosc fraza lui Taube, în care parcă «era montat un detonator» (cum spunea Lukács). Știu că pînă în ziua arestării sale a fost colaboratorul lui Ernst Thälmann. Apoi,

în primăvara anului 1935, i-am citit discursul rostit în fața forumului internațional de la Geneva, în care a dat în vileag toate ororile de la Dachau și a avertizat încă o dată lumea în privința pericolului ce o amenința: *O fantomă bîntuie Europa, fantoma fascismului*. Oamenii slabi și lași, care erau impresionați de forța noii Germanii, de tinerii arși de soare și de amazoanele vînjoase care defilau în ritmul sever al marșurilor nemțești, au tresărit pentru o clipă ascultînd cuvintele profetice ale lui Taube. Dar numai pentru o clipă: cînd Taube, provocat de întrebarea unui cunoscut ziarist francez, și-a dezbrăcat haina și, tulburat, dar hotărît, și-a ridicat cămașa arătînd rănile adînci, încă nevindecate, de pe spatele său. Însă, în momentul în care propaganda oficială nazistă a calificat actul lui Taube drept o «provocare comunistă», au renunțat la suspiciunile lor: pentru necesitățile spiritului european trebuiau oameni noi, puternici, călîți prin foc și sînge. De aceea, ziaristul care a fost o clipă tulburat de rănile acelea vii a eliminat din articolul său orice aducea a îndoială sau certitudine, dezgustat de propria slăbiciune și de anemia rasei sale latine, «care se tînguie doar la pomenirea sîngelui»."

Plimbări lungi

Trecînd graniţa lituaniano-sovietică într-o zi ploioasă de toamnă a anului 1935, doctorul Karl Taube a devenit din nou Kiril Beitz, poate din dorinţa de a şterge o dată pentru totdeauna urmele suferinţelor morale şi fizice pe care le-a îndurat. A ajuns la Moscova la 15 septembrie (după relatările lui Ungváry); o altă sursă menţionează o dată mai tîrzie: 5 octombrie. În ciuda ploilor reci şi a viscolelor ce-i abureau lentilele ochelarilor, Taube, alias Beitz, a cutreierat, ca fermecat, aproape două luni străzile Moscovei. Era văzut seara, la braţul soţiei sale, plimbîndu-se în jurul Kremlinului, minunîndu-se de panourile care, cu litere mari şi roşii, făceau să strălucească în noaptea moscovită sloganuri revoluţionare. „Voia să vadă totul, să vadă şi să pipăie, nu din cauza miopiei, ci ca să se convingă că toate acelea nu erau doar vis", afirmă K.S. La hotelul Lux, unde era cazată întreaga elită a Cominternului din Europa şi unde i se dăduse şi lui o cameră, stătea destul de puţin, iar pe foştii tovarăşi de la Viena şi Berlin îi frecventa fără prea mare entuziasm. În aceste două luni de peregrinări neîncetate

a reușit să cunoască Moscova mai bine decît orice alt oraș; știa toate podurile, străzile, parcurile, instituțiile publice și monumentele, liniile de troleibuz și tramvai; știa pe de rost toate firmele de deasupra prăvăliilor și toate sloganurile afișate; „învăța rușește", notează unul dintre biografii săi, „din cuvintele scrise pe afișe și sloganuri, limbaj-acțiune la care recurgea și el adeseori".

Într-o zi însă, și-a dat seama, nu fără oarecare mirare, că afară de slujbașii oficiali, foarte rezervați, din Comintern nu cunoscuse nici măcar un rus. Descoperirea asta l-a frapat, pur și simplu. S-a întors din plimbarea sa obișnuită răcit și cu febră mare.

După mărturiile sus-numitului K.S., care a stat vreo șase luni în lagărul de la Norilsk împreună cu Taube, în ziua aceea s-a întîmplat următorul lucru: în troleibuz, pe bulevardul Tverski, lîngă Taube s-a așezat un cetățean cu care doctorul a dorit să lege o conversație; cînd a înțeles că are de-a face cu un străin, cetățeanul s-a ridicat brusc, schimbînd locul, mormăind cîteva cuvinte în chip de scuză. Felul în care cetățeanul a făcut toate astea l-a zguduit profund pe Taube, ca o descărcare electrică sau ca o descoperire neașteptată și foarte importantă. A coborît la

prima stație și a hoinărit prin oraș pînă în zori.

O săptămînă întreagă n-a mai coborît din camera sa de la etajul trei al hotelului Lux, unde soția îl trata cu ceaiuri și sirop împotriva tusei. După ce boala a trecut, Taube a rămas sleit de puteri și parcă a îmbătrînit brusc. A bătut energic la ușa tovarășului Cernomordikov, însărcinat cu problemele personale.

— Tovarășe Cernomordikov, i s-a adresat cu o voce tremurătoare și răgușită, nu consider șederea mea la Moscova o vizită într-o stațiune balneară. Vreau să muncesc.

— Mai aveți puțină răbdare, tovarășe, i-a răspuns enigmatic Cernomordikov.

Antract

Perioada cel mai puțin cunoscută din viața lui Taube poate fi considerată, oricît de ciudat ar părea, cea de la sosirea sa la Moscova și pînă în ziua arestării sale, un an mai tîrziu. Unele surse susțin că a lucrat un timp la Internaționala sindicală, apoi, la intervenția personală a lui Béla Kun (el însuși în disgrație), a muncit ca ziarist, traducător și, în cele din urmă, ca lector la secția maghiară a

Cominternului. De asemenea, se mai ştie că în august 1936 a fost în Caucaz, însoţindu-şi soţia care se îmbolnăvise. Ungváry pretinde că era vorba de tuberculoză, însă o altă sursă afirmă că s-a tratat „de nervi". Dacă acceptăm această ultimă variantă, susţinută de numeroase dovezi, ghicim existenţa unor suferinţe ascunse şi necunoscute nouă, prin care trecea familia Taube în acea perioadă. Să fi fost vorba numai de o amară decepţie sau de o presimţire a catastrofei ce avea să vină? Greu de spus. „Sînt convins", continuă K.S., „că, pentru Beitz, tot ceea ce i se întîmpla lui personal nu putea avea vreo influenţă prea mare: considera, ca noi toţi de altfel, că era vorba doar de o mică neînţelegere ce-l privea personal, o neînţelegere care nu avea nici o legătură cu procesele fundamentale şi esenţiale ale istoriei şi că această mică neînţelegere era, ca atare, cu totul nesemnificativă."

Un incident, în aparenţă fără nici o importanţă, în legătură cu Taube, ne atrage însă atenţia: într-o zi, pe la sfîrşitul lui septembrie, un tînăr grăbit, cu şapca trasă pe ochi, a ieşit brusc de după un colţ pe bulevardul Tverski şi s-a ciocnit de Taube (care se întorcea de la tipografie) atît de tare, încît acestuia i-au căzut ochelarii pe trotuar;

tînărul s-a fistîcit, cerîndu-şi scuze şi, în graba şi dezorientarea sa, a călcat pe ochelarii doctorului şi i-a făcut zob, apoi a dispărut brusc şi fără urmă.

Doctorul Karl Taube, alias Kiril Beitz, a fost arestat la paisprezece zile după acest incident, pe 12 noiembrie 1936, la orele două şi treizeci şi cinci de minute după miezul nopţii.

Securea neascuţită

Dacă drumurile îngrozitor de întortocheate ale destinului n-ar fi atît de imprevizibile şi ne-ar lăsa să presimţim un sfîrşit pe care nu ni-l dezvăluie niciodată, am putea spune că, în ciuda *sfîrşitului* său năprasnic, doctorul Karl Taube s-a născut sub o stea norocoasă (dacă acceptăm teza noastră că, *în ciuda tuturor faptelor*, suferinţa trecătoare a existenţei este mai bună decît golul definitiv al neantului); cei care au vrut să-l ucidă pe revoluţionarul din Taube, cei de la Dachau, precum şi cei din îndepărtata Kolîma, n-au vrut sau n-au putut să-l ucidă pe medicul din el. Şi în legătură cu asta nu ne încumetăm să dezvoltăm o idee eretică şi foarte periculoasă,

care s-ar putea deduce din acest exemplu: că boala și umbra ei, moartea, sînt, mai ales în ochii tiranilor, două aspecte ale manifestării supranaturalului și că medicii sînt, în felul lor, niște vrăjitori: o consecință logică a unei anumite viziuni asupra lumii.

Știm că pe la sfîrșitul anului 1936, doctorul Taube a stat o vreme în lagărul de la Murmansk; că a fost condamnat la moarte și că pedeapsa i-a fost comutată la douăzeci de ani de detenție; că în primele luni a făcut greva foamei din cauză că i s-au confiscat ochelarii. Și atîta tot. În primăvara lui 1941 îl găsim din nou într-un lagăr din Nordul îndepărtat, muncind în minele de nichel. La acea vreme poartă deja halatul alb al spitalului de aci, vizitîndu-și, ca un binefăcător, numeroșii bolnavi, condamnați la o stingere lentă. Două operații i-au adus faima în lagăr: una făcută fostului său călău de la Lubianka, locotenentul Kricenko, acum deportat și el, pe care l-a operat cu succes de o peritonită, iar a doua, făcută unui criminal pe nume Seghidulin; Taube i-a salvat două din cele patru degete pe care acesta și le retezase cu o secure neascuțită, pentru a scăpa de chinurile groaznice din infernul minelor de nichel. Interesantă a fost reacția fostului

spărgător: înțelegînd că încercarea sa de a-și tăia degetele eșuase, a jurat că se va răzbuna pe Taube, pedepsindu-l cum se cuvine: tăindu-i beregata. Abia cînd un alt criminal, cu care împărțea priciul, i-a vorbit de zvonurile care circulau despre apropiata reabilitare a *social recuperabililor* (zvonuri care s-au și adeverit), acesta și-a schimbat părerea și și-a retras (deși temporar) promisiunea solemnă: a înțeles probabil că, în meseria sa de hoț, cele două degete de la mîna stîngă erau totuși destul de prețioase.

Tratat despre jocurile de noroc

Printre multele mărturii despre infernul insulelor înghețate nu sînt decît cîteva care descriu mecanismul jocurilor de noroc; nu mă refer aici la hazardul vieții și al morții; întreaga literatură despre continentul dispărut nu este, în esență, decît o metaforă la scară largă a Marii Loterii, unde cei care cîștigă sînt o excepție, iar cei care pierd, o regulă. Pentru cercetătorii ideilor moderne poate că ar fi interesant de studiat legătura reciprocă dintre cele două mecanisme: în timp ce învîrteau roata Marii Loterii, asemenea principiului

generator al unei divinități mitice malefice, victimele acelui carusel infernal, mînate de un spirit de *imitatio* platonician și demonic totodată, copiau marele principiu al hazardului: grupuri de criminali privilegiați și numiți măgulitor *social recuperabili* jucau jocuri de noroc în nesfîrșitele nopți polare, pariind pe tot ce se putea: bani, căciuli, cizme, porții de mîncare, o bucată de piele tatuată (a lor sau a altora), violuri, cuțite, mahorci, viața unuia sau altuia.

Istoria partidelor de cărți ale deținuților și a celorlalte jocuri de noroc din noua Atlantidă din păcate încă n-a fost scrisă. De aceea, consider că nu va fi de prisos dacă voi expune pe scurt (pe baza constatărilor lui Tarașcenko) unele din principiile acelor jocuri monstruoase, principii care, într-o anumită formă, transpar în această povestire. Tarașcenko enumeră o mulțime de modalități de practicare a jocurilor de noroc, pe care le-a văzut în cei zece ani petrecuți în diferite părți ale continentului scufundat (în special la Kolîma), dintre care poate cel mai bizar este acela cu păduchii: acest joc seamănă, de altfel, foarte mult cu cele practicate în regiunile calde folosind muștele: se pune o bucățică de zahăr în fața fiecărui jucător și, într-o tăcere mormîntală, se așteaptă ca musca să se lase pe una din

bucăţile de zahăr, desemnînd în felul acesta cîştigătorul sau perdantul, după cum era tocmeala. Păduchii au acelaşi rol, numai că aici momeala este însuşi jucătorul, fără nici un fel de accesorii, în afară de propria-i duhoare şi de „norocul personal". Dacă, bineînţeles, poate fi vorba de noroc. Pentru că, adesea, cel pe care sare păduchele are de îndeplinit o sarcină deloc plăcută; de exemplu, să-i taie gîtul celui pe care îl alege cîştigătorul. Nu mai puţin interesante sînt lista jocurilor practicate de puşcăriaşi şi iconografia lor. Deşi prin anii '40 nu mai era o raritate să vezi în mîna criminalilor cărţi de joc adevărate (furate sau cumpărate de la cei de-afară), totuşi, afirmă Taraşcenko, cărţile cele mai apreciate şi mai răspîndite erau cele făcute de mînă, din ziare lipite, de către puşcăriaşi (şi măsluite, bineînţeles). Se practicau toate felurile de jocuri de noroc, de la cele mai simple – ca douăzeci şi unu, pocher, tromf – pînă la variantele cele mai complicate de tarot.

Ciorti

Ciorti (Diavolul) sau Michiduţă reprezintă un întreg limbaj cifrat şi plin de simboluri,

asemănîndu-se foarte mult cu tarotul marsiliez. Interesant este faptul că majoritatea criminalilor cu experienţă, aceia care şi-au petrecut cea mai mare parte a vieţii prin închisori, foloseau cărţile de joc şi pentru un alt tip de comunicare: adesea, într-un anumit moment al conversaţiei, ridicau cîte o carte de joc şi, imediat, ca la comandă, se ivea un cuţit şi sîngele curgea. Ceea ce se mai poate înţelege din explicaţiile confidenţiale ale unui criminal căruia i-ai cîştigat încrederea e că în iconografia medievală a acestor cărţi de joc se amesteca un simbolism specific, de sorginte orientală, dar şi unul rusesc foarte vechi. În varianta cea mai cunoscută, numărul cărţilor era redus la 26: „Niciodată n-am avut ocazia", spune Tarașcenko, „să văd un pachet complet de 78 de cărţi, deşi o mică socoteală dovedeşte (împărţind 78 la 3 şi la 2) că este vorba de o simplificare a combinaţiilor clasice ale tarotului. Sînt convins că nu s-a recurs la această simplificare din motive tehnice: cărţile astea erau uşor de fabricat şi de ascuns". În ceea ce priveşte culorile (care adesea erau desemnate doar prin iniţiale), acestea erau reduse doar la patru: roz, albastru, roşu şi galben. Ideogramele, marcate adesea numai prin contururi elementare, erau următoarele:

Toiagul (poruncă, comandă, cap; dar și cu sensul de: cap despicat); Cupa (mamă, votcă, desfrîu, alianță); Pumnalul (libertate, pederastie, beregată tăiată); Moneda (crimă, maltratare, celulă). Celelalte simboluri și variante ale lor erau: Tîrfa, Țarina, Țarul, Părintele, 69, Treimea, Puterea, Spînzuratul, Nenumitul (Moartea), Viscerele, Diavolul (*Ciorti, Ciort*), Măscăriciul, Steaua, Luna, Soarele, Balanța, Sulița (Ancora). Ciorti sau Michiduță rămîne, în esență, doar o variantă a jocului antropocentric care a ajuns pînă la noi din tărîmurile mitice îndepărtate ale unui Ev Mediu ce a descoperit Asia. Cercul cărților de joc de la Ciorti reprezintă Roata Norocului și, pentru fanatici, chiar mîna destinului. Tarașcenko conchide: „Legătura care există în tarotul european între simbolurile chiromanției și semnele zodiacale nu s-a pierdut aici: tatuajele de pe pieptul, spatele sau fesele deținuților au aceeași semnificație ca semnele zodiacale pentru occidentali și, după același principiu, pot fi puse în legătură cu Ciorti". Tertz situează, de asemenea, această legătură dintre tatuaje și simbolurile mitice în planul metafizicii: „Un tatuaj: în față, un vultur care sfîșie cu ciocul pieptul lui Prometeu; în spate, un cîine care se împreunează cu o

femeie. Două fețe ale aceleiași medalii. Fața și reversul, lumina și întunericul, tragedia și comedia. Parodia propriei vitejii. Proximitatea sexului și a rîsului. A sexului și a morții".

Bastarzii lui Makarenko

În semiîntunericul albăstriu al celulei în care se rotesc nori de fum, tolăniți ca belferii pe priciurile pline de ploșnițe, cei patru borfași cartofori morfolesc un pai murdar între dinții știrbi și îngălbeniți sau trag din cîte o mahorcă răsucită grosolan și îmbăloșată, în timp ce în jurul lor se înghesuie o grămadă de chibiți, care privesc aproape extaziați fețele faimoșilor ucigași, piepturile lor tatuate și mîinile lor enorme (pentru că nu pot vedea cărțile, ele sînt numai pentru *pahan*-i, nimeni n-are voie să vadă cartea, decît dacă este aruncată jos, fiindcă acela care o vede mai înainte poate plăti scump). Dar să pătrunzi în Olimpul borfașilor este deja o mare onoare, să stai alături de cei care, într-o liniște mormîntală, țin în mîinile lor soarta altora, o soartă căreia cercul magic al cărților îi conferă, în ochii chibiților, aparența fatumului și a fatalității; să fii la cheremul lor, să le aprinzi focul,

să le aduci apă, să furi pentru ei un prosop, să le despăduchezi cămăşile sau, la un semn făcut cu ochiul, să taberi asupra vreunuia de *jos* împreună cu toată şleata şi să-i închizi gura pentru totdeauna, ca să nu mai incomodeze, adormit sau treaz, prin bîiguielile sale sau prin blestemele înălţate către cer, cursul inexorabil al jocului în care numai arcanul acela fără nume, ce poartă fatidicul număr 13, pictat în culoarea sîngelui şi a focului, poate să spulbere sau să înfiripe orice iluzie. Totuşi eşti un mare norocos dacă te afli aci sus, pe priciuri, în apropierea zeilor tatuaţi, a Vulturului, Şarpelui, Dragonului şi Maimuţei, şi dacă poţi asculta fără să tremuri formulele lor magice şi înspăimîntătoarele înjurături în care se contopesc diavolul, cîinele şi mama care i-a adus pe lume, singurul lucru sfînt pentru aceşti criminali. Astfel, apare din semiîntunericul albăstriu imaginea acestor criminali, bastarzii lui Makarenko, care prin denumirea mitică de *social recuperabili* sînt prezentaţi, de mai bine de cincizeci de ani, pe scenele teatrelor din metropolele europene, cu şapca de proletar trasă şmechereşte pe ureche şi cu o garoafă roşie în colţul gurii, lepădăturile care în baletul *Doamna şi vagabondul* vor executa faimoasa piruetă a metamorfozei

banditului în trubadur, în oaie blîndă, care soarbe supusă apă din palmă.

Maimuța și Vulturul

Ținînd cărțile între cioturile mîinii stîngi (după care acest bandit va fi întotdeauna ușor de recunoscut, deși din fișierele poliției îi vor dispărea în mod miraculos amprentele degetelor arătător și mijlociu), Seghidulin, gol pînă la brîu, cu pieptul spîn pe care e tatuat un maimuțoi care se masturbează, îl privește cu niște ochi injectați pe *pahan*-ul Korșunidze, făcînd planul cum să se răzbune. Pentru moment, o liniște de mormînt domnește peste tot, atît sus pe priciuri, printre criminali, cît și jos, printre aceia care sînt condamnați pentru un delict de o sută de ori mai grav – acela de-a gîndi. Chibiții își țin răsuflarea, nu mai respiră, nu mai clipesc, ci privesc împietriți undeva în gol, ținînd între buze un chiștoc pe care nu îndrăznesc să-l arunce, necutezînd să-și miște capul sau buzele, să-și scarpine pieptul păros pe care păduchii au ieșit la plimbare. Și jos, printre deținuții sleiți și aproape morți de oboseală, care pînă mai adineaori vorbeau în șoaptă, se curmă

dintr-odată orice zgomot: ceva se întîmplă, criminalul este cel mai periculos cînd tace, Roata Norocului s-a oprit, undeva se vor auzi suspinele unei mame. Asta este tot ce știu, tot ce pot ști, pentru că, în afară de limbajul acesta al tăcerii și al insultelor, nu înțeleg nimic din discuțiile cifrate ale criminalilor, și chiar și cuvintele pe care le cunosc le sînt inutile, pentru că în jargonul criminalilor au cu totul alt înțeles, Dumnezeu înseamnă diavol, iar diavol înseamnă Dumnezeu. Seghidulin așteaptă ca *pahan*-ul să-și arate cărțile, e rîndul lui. Kruminș și Gadiașvili, ceilalți doi parteneri de joc ale căror nume au rămas în memoria lumii interlope, au aruncat cărțile și acum privesc înfiorați duelul dintre Maimuță și Vultur. (Seghidulin e fostul *pahan* al cărui loc, pe cînd era în spital, îl luase Korșunidze, zis Artistul sau Vulturul, pentru prieteni.)

Jos, neliniștea începe să crească: tăcerea a durat deja prea mult pe priciurile criminalilor; toți așteaptă țipătul furios și înjurătura. Lupta are loc între doi *pahan*-i, fostul și actualul, și regulile jocului sînt puțin diferite: prima dată se aude limbajul provocării și al sfidării.

— În sfîrșit, zice Vulturul, poți băga mîna stîngă în buzunar, Maimuțoiule.

Seghidulin, fostul *pahan* și faimosul ucigaș, răspunde la jignirea gravă abia după cîteva secunde:

— Vulturule, despre asta, o să stăm de vorbă mai tîrziu. Acum să-ți vedem cărțile.

Cineva a tușit, fără îndoială unul dintre cei doi rivali. Cine altcineva ar fi avut o asemenea îndrăzneală?

— Cu mîna stîngă sau cu dreapta, Maimuțoiule? întreabă Korșunidze.

— Cărțile, Păsăroiule, arată-mi cărțile, măcar de le-ai ține în plisc.

O clipă se aude scîrțîitul priciurilor, apoi se așterne din nou liniștea. Dintr-odată, Korșunidze aruncă o înjurătură odioasă la adresa mamei schiloade, singura sfîntă venerată de criminali. Toți au înțeles, chiar și cei care nu cunoșteau limbajul criminalilor: *pahan*-ul a pierdut. Undeva se vor auzi suspinele unei mame.

Cățeaua

Nu vom afla niciodată cu certitudine cine i-a spus doctorului Taube cum s-a terminat acea partidă faimoasă, în care i-a fost pronunțată condamnarea la moarte și în care Maimuța

vicleană, ajutată de noroc, a învins Vulturul regal, pe *pahan*-ul Korşunidze. Ipoteza cea mai verosimilă este că vreunul din criminalii turnători, pus în faţa unei alegeri de coşmar – era mai bine să cadă în dizgraţia autorităţilor sau în cea a tovarăşilor săi –, a optat în cele din urmă, sfidînd destinul, pentru protecţia aparentă şi înşelătoare a stăpînilor săi temporari şi a denunţat totul conducerii lagărului. Taube, care se bucura, într-un anumit fel, de protecţia directorului acelui lagăr, un oarecare Panov, cunoscut, de altfel, pentru cruzimea lui, a plecat cu primul transport spre Kolîma, la vreo trei mii şi mai bine de kilometri spre nord-est. Ipoteza avansată de Taraşcenko mi se pare cît se poate de plauzibilă: chiar Seghidulin, prin oamenii săi, l-a anunţat pe Taube ce îl aştepta; la fel de logică mi se pare explicaţia gestului lui Seghidulin: Maimuţa voia să-l înjosească pe Vultur. Cel care nu avusese noroc în acea zi, dar care îşi asumase obligaţia de a-l lichida pe Taube, la cererea învingătorului Seghidulin, trebuia, neputîndu-şi ţine cuvîntul, să poarte între timp ruşinoasa poreclă de căţea. Şi să fii căţea însemna să fii dispreţuit de toţi deţinuţii. Lucru inadmisibil pentru un fost *pahan*.

Korşunidze, zis Artisul sau Vulturul, începu să se tîrască şi să schelălăie ca o *căţea* rîioasă

în ziua următoare cînd, întorcîndu-se de la mină (unde devenise supraveghetor de tură şi biciul deţinuţilor), află că Taube plecase cu primul transport.

— Acela care *ţi-a fost sortit* s-a însurat cu alta, îi zise Seghidulin, cu vocea lui şuierătoare de nou *pahan*.

— Minţi, Maimuţoiule, răspunse Korşunidze palid ca moartea, dar i se citea pe faţă că dădea crezare cuvintelor lui Seghidulin.

Ranga

Korşunidze, vultur jumulit, fost spărgător vestit, fost *pahan*, se tîrî opt ani de ici-colo, îndoit de spinare, ca o *căţea* jigărită şi leproasă, ascunzîndu-şi vulturul care-i ciugulea ficatul, schimbînd lagărele şi spitalele din lagăre, unde-i scoteau din stomac chei, ghemotoace de sîrmă, linguri, cuie ruginite. Opt ani umbra lui Seghidulin îl urmări ca o piază rea, trimiţîndu-i prin gările de tranzit mesaje în care-i zicea pe şleau pe numele adevărat: *căţea*. Apoi, într-o zi, cînd era deja liber (dacă se poate numi liber un om care trăieşte sub povara de neînlăturat a înjosirii), primi o scrisoare de la cineva care-i ştia secretul.

Scrisoarea fusese expediată din Moscova şi făcuse vreo zece zile pînă la Maklakov. Plicul ştampilat pe data de 23 noiembrie 1956 conţinea o bucată decupată dintr-un ziar (fără dată), cu un text destul de confuz, din care Korşunidze înţelese totuşi esenţialul: doctorul Taube, vechi membru de partid, fost membru al Cominternului, cunoscut sub numele de Kiril Beitz, a fost reabilitat şi, după ieşirea din lagăr, a fost numit şef al spitalului din Tiumen. (Ipoteza lui Taraşcenko, conform căreia Seghidulin i-ar fi trimis bucăţica de ziar cu pricina, mi se pare perfect verosimilă: „spărgătorul" va deveni ucigaş sau va rămîne în continuare *căţea*: e o satisfacţie suficientă pentru cel însetat de răzbunare de ani de zile). Korşunidze porni la drum chiar în ziua primirii scrisorii. Cum a reuşit să ajungă din Arhanghelsk la Tiumen fără actele necesare, numai în trei zile, nu are prea mare importanţă. De la gara din Tiumen merse pe jos pînă la spital. În timpul desfăşurării anchetei, portarul îşi aminti că în seara cînd avusese loc crima un individ se interesase de doctorul Taube. Portarul nu mai ştia cum arăta individul, pentru că purta un chipiu tras pe ochi. Taube, care sosise la Tiumen cu cîteva zile înainte de la Norilsk, unde lucrase doi

ani ca om liber, dormea în incinta spitalului și în noaptea aceea era de gardă. Cînd Korșunidze intră în sala de gardă, Taube era aplecat deasupra mesei și deschidea o conservă de ton. Din cauza radioului care mergea, Taube nu auzi cînd se deschise ușa capitonată. Korșunidze scoase din mînecă ranga, unealta spărgătorilor, și îl lovi puternic de trei ori în cap, fără să-i vadă măcar fața. Apoi, fără grabă, pe deplin ușurat, trecu din nou pe lîngă portar, un fost cazac care, de cîtă votcă turnase în el, dormea drept, clătinîndu-se încet, ca în șa.

Ultimul omagiu

Cortegiul doctorului Taube era însoțit de două persoane: fosta lui femeie de serviciu, *Frau* Else, o nemțoaică de pe Volga (unul din rarele exemplare care supraviețuiseră din acea floră umană), și o femeie bisericoasă din Tiumen, cam săracă cu duhul, care petrecea orice cortegiu. *Frau* Else era femeie de serviciu în casa doctorului încă din vremea zilelor sale moscovite, deci din perioada cînd acesta abia sosise în Rusia. Acum avea probabil în jur de șaptezeci de ani. Deși limba ei maternă era germana, ca și a lui Taube, de altfel, conversau

întotdeauna în rusă. După cîte ne putem da seama, două sînt motivele acestui comportament: în primul rînd, dorința familiei Taube de a se acomoda cît mai repede cu noul mediu, cît și un soi de politețe exagerată, care nu era decît o formă elevată de frică.

Cum din familia doctorului nu mai era nimeni în viață (soția îi murise în lagăr, iar fiul pe front), *Frau* Else se întorsese la limba maternă: buzele ei uscate, învinețite de frig, șopteau o rugăciune în nemțește. Între timp, bisericoasa cea săracă cu duhul făcea mătănii și se ruga, într-o rusă fonfăită, pentru odihna sufletului robului lui Dumnezeu Karl Gheorghievici, cum scria cu litere aurite pe panglica coroanei pe care o comandase colectivul spitalului.

Toate acestea se petreceau în după-amiaza zilei de 7 decembrie 1956, în cimitirul din Tiumen, pe un ger cumplit.

Întortocheate și tainice au fost căile care i-au unit pe ucigașul gruzin și pe doctorul Taube. Întortocheate și tainice precum căile Domnului.

Criptă pentru Boris Davidovici

În amintirea lui Leonid Šejka

A rămas în istorie sub numele de Novski, dar fără îndoială acesta nu e decît un pseudonim (sau, mai degrabă, unul din pseudonimele sale). Însă se ridică imediat următoarea întrebare: numele său *a rămas* într-adevăr în istorie? În cele două sute patruzeci și șase de biografii și autobiografii autorizate ale figurilor proeminente și protagoniștilor revoluției din *Enciclopedia Granat*, numele lui nu e menționat nici măcar o dată. În comentariile sale pe marginea acestei enciclopedii, Haupt observă că în ea sînt prezentate toate personalitățile importante ale revoluției, însă regretă sincer „absența surprinzătoare și inexplicabilă a lui Podvoiski". Însă nici el nu face nici cea mai mică aluzie la Novski, al cărui rol în revoluție este, în orice caz, mai însemnat decît al lui Podvoiski. Astfel, *în*

modul cel mai surprinzător și mai inexplicabil, acest om care a atribuit principiilor sale politice importanța unei etici riguroase, acest internaționalist înfocat, rămîne consemnat în cronicile revoluției ca o personalitate fără chip și fără glas.

Prin acest text, oricît de fragmentar și de incomplet, voi încerca să readuc la suprafață amintirea personalității uluitoare și contradictorii a lui Novski. Unele lacune, mai ales acelea care se referă la cele mai importante perioade din viața sa, anii revoluției și cei care au urmat, se pot explica prin aceleași argumente pe care le menționează comentatorul de mai sus în legătură cu celelalte biografii: după anul 1917, viața lui se contopește cu viața publică și devine „o parte integrantă a istoriei". Pe de altă parte, după cum susține Haupt, nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că biografiile au fost scrise pe la sfîrșitul anilor '20, de unde și lacunele mari, discreția și graba lor. O grabă ce prevestește moartea, am adăuga.

Vechii greci aveau un obicei demn de respect: celor care dispăreau mistuiți de flăcări sau înghițiți de craterele vulcanilor, celor care erau îngropați de lavă sau sfîșiați de fiarele sălbatice sau celor care erau devorați

de rechini, celor pe care-i sfîrtecau vulturii în pustiu li se ridicau în patria lor cripte goale, aşa-numite *cenotafe*, căci trupul fiecăruia este foc, apă sau pămînt, dar sufletul este „alfa şi omega, lui trebuie să i se ridice un sanctuar".

După sărbătorile Crăciunului din anul 1885, regimentul al doilea al cavaleriei împărăteşti făcu un popas pe malul de vest al Niprului pentru a se odihni şi sărbători Boboteaza. Prinţul Viazemski, colonel de cavalerie, scoase din apa îngheţată semnul lui Hristos în formă de cruce de argint; înainte de asta, soldaţii spărseseră cu dinamită gheaţa groasă pe o porţiune de vreo douăzeci de metri; apa avea culoarea oţelului. Tînărul prinţ Viazemski refuză să i se lege o sfoară de mijloc. Îşi făcu semnul crucii, ridică ochii albaştri spre cerul senin de iarnă şi se aruncă în apă. Ieşirea sa din valurile îngheţate fu întîmpinată de salve. apoi de pocnetele dopurilor de la sticlele cu şampanie în popota improvizată pentru ofiţeri în clădirea şcolii. Soldaţii îşi primiră şi ei porţia de sărbătoare: şapte sute de grame de coniac rusesc, darul personal al prinţului Viazemski pentru regimentul al doilea de cavalerie. Se bău pînă seara tîrziu, iar cheful începu imediat după slujba ţinută în biserica

din sat. Numai David Abramovici nu luă parte la slujbă. Se spune că în timpul acela citea din Talmud, stînd întins în ieslea caldă din grajd, ceea ce, din cauza abundenței de asociații literare, îmi pare de necrezut. Unul dintre soldați observă că nu era prezent și toți plecară să-l caute. Îl găsiră în cocină (după alții, în grajd), cu sticla de coniac lîngă el, neatinsă. Îl siliră să înghită băutura dăruită din mila împăratului, după aceea îl dezbrăcară pînă la brîu, pentru a nu profana uniforma, și începură să-l biciuie cu cnutul. Apoi, după ce leșină, îl legară de coada calului și-l tîrîră pînă la Nipru. În locul unde gheața fusese spartă, pe suprafața apei se prinsese o pojghiță albăstruie. Îl împinseră în apa înghețată, ținîndu-l legat de mijloc cu căpăstrul, să nu se ducă la fund. Cînd, în sfîrșit, îl scoaseră din apă, învinețit și aproape mort, îi turnară și restul de coniac pe gît și, ținîndu-i deasupra capului crucea de argint, îi cîntară în cor: *Plod cereva tvoego*. Înspre seară, cu febră mare, îl duseră în casa „învățătorului" din sat, Solomon Melamud. Fiica lui Melamud, în vîrstă de șaisprezece ani, unse rănile nefericitului soldat cu ulei de pește; înainte de a porni după unitatea sa, care chiar în dimineața următoare plecă să înăbușe o revoltă, David

Abramovici, care încă mai avea febră, jură că are să se întoarcă la ea. Şi îşi ţinu promisiunea. Din această întîlnire romantică, de autenticitatea căreia nu avem motive să ne îndoim, se va naşte Boris Davidovici, care va intra în istorie sub numele de Novski. B.D. Novski.

În arhivele Ohranei sînt trecuţi trei ani de naştere: 1891, 1893, 1896. Asta nu este numai o urmare a documentelor false de care se serveau revoluţionarii; cîţiva bănuţi notarului sau preotului şi treaba era rezolvată: o dovadă în plus despre corupţia funcţionărimii.

La patru ani ştia deja să scrie şi să citească; la nouă, tatăl îl lua cu el la cîrciuma Saratov, din apropiere de piaţa evreiască, unde, la o măsuţă din colţ, aproape de scuipătoarea de porţelan, îşi desfăşura activitatea sa de notar. Aci veneau foşti soldaţi din armata împărătească, din aceia cu bărbi mari, roşcovane şi cu ochii înfundaţi în orbite şi înceţoşaţi de băutură, precum şi tîrgoveţi evrei convertiţi de prin băcăniile din apropiere, îmbrăcaţi în caftane lungi şi soioase, cu nume ruseşti care nu se potriveau cu mersul lor semitic (trei mii de ani de robie şi tradiţia îndelungată a

pogromurilor au creat un mers specific, cultivat în sînul ghetourilor). Micul Boris Davidovici aşternea pe hîrtie plîngerile lor, deoarece îl întrecuse într-ale scrisului pe tatăl său. Seara, se spune, maică-sa îi citea şi-i cînta din Psalmi. Cînd a împlinit zece ani, un bătrîn arendaş de moşie i-a vorbit despre răscoala ţăranilor din 1846: o poveste cumplită, în care cnutul, sabia şi spînzurătorile erau cele ce împărţeau dreptatea. La treisprezece ani, sub influenţa *Anticristului* lui Soloviev, a fugit de-acasă, dar, escortat de poliţie, a fost adus înapoi dintr-o staniţă îndepărtată. Aici urmează o întrerupere bruscă şi inexplicabilă: îl regăsim în piaţă, vînzînd sticle şi borcane la două copeici bucata, iar apoi îmbiindu-şi muşteriii cu tutun, chibrituri şi lămîi de contrabandă. Se ştie că în acea perioadă tatăl său a căzut sub influenţa nefastă a nihiliştilor şi şi-a adus familia pe marginea prăpastiei. (Unii afirmă că la asta a contribuit şi tuberculoza, fiindcă a văzut, fără îndoială, în boala sa simptomele unui nihilism organic perfid.)

La paisprezece ani lucra ca ucenic la o măcelărie, unde pregătea carnea cuşer; după un an şi jumătate îl găsim spălînd vesela şi samovarele în aceeaşi cîrciumă în care odinioară scria plîngeri; la şaisprezece ani, la

arsenalul de muniție din Pavlovgrad, unde lucrează la clasificarea obuzelor de tun; la șaptesprezece, e docher la Riga, unde în timpul grevelor îi citește pe Leonid Andreev și pe Șeler-Mihailov. În același an îl găsim la fabrica de cutii și ambalaje Theodore Kibel, unde muncește pe un salariu de cinci copeici pe zi.

Din biografia sa nu lipsesc datele: ceea ce derutează însă este cronologia lor (pe care o îngreunează și mai mult numele false și schimbarea rapidă a locurilor unde se desfășoară evenimentele). În februarie 1913 îl găsim la Baku, unde e ajutor de fochist pe o locomotivă; în luna septembrie a aceluiași an, printre conducătorii grevei de la fabrica de tapete din Ivanovo-Voznesensk; în octombrie, la Petrograd, printre organizatorii demonstrațiilor de stradă. Nu lipsesc nici detaliile: poliția călare, înarmată cu săbii și bice din piele neagră, o variantă iuncherească a cnutului, împrăștie demonstranții. Boris Davidovici, cunoscut atunci sub numele de Bezrabotnii, reușește să fugă pe intrarea din spate a unei case de toleranță din strada Dogorukovskaia: cîteva luni doarme împreună cu vagabonzii în baia publică aflată în renovare, apoi reușește să intre în contact cu un grup de teroriști care

pregătesc atentate cu bombe; sub numele paznicului de noapte de la baia publică amintită (Novski) îl găsim în primăvara anului 1914, cu lanțuri la picioare, în drum spre pușcăria centrală din Vladimir; bolnav și chinuit de febră, parcurge etapele acestui drum ca prin ceață; ajungînd la Narim, unde îi sînt scoase lanțurile de la gleznele subțiate și pline de răni, reușește să fugă într-o barcă pescărească fără vîsle, pe care o găsise legată de mal; se lasă dus de undele repezi ale apei, dar după puțin timp înțelege că stihiile naturii, exact ca și oamenii, nu se lasă supuse de visuri și rugăciuni; îl găsiră la vreo cinci verste în josul apei, unde îl aruncaseră bulboanele; stătuse cîteva ore în apa înghețată, conștient probabil de faptul că retrăia legenda familiei: la malul rîului mai rezista o pojghiță subțire de gheață. În iunie, sub numele de Jakob Mauser, este din nou condamnat la șase ani de temniță din cauză că organizase o societate teroristă secretă în rîndurile pușcăriașilor; în următoarele trei luni, în închisoarea din Tomsk, ascultă urletele și cuvintele de rămas-bun ale condamnaților la moarte; în umbra spînzurătorii citește textele lui Antonio Labriola despre concepția materialistă a istoriei.

În primăvara anului 1912, cînd în saloanele din Petrograd toată lumea vorbește cu o neliniște crescîndă despre Rasputin, își face apariția un tînăr inginer, pe nume Zemlianikov, îmbrăcat într-un costum de culoare deschisă, cusut după ultima modă, cu o orhidee la butonieră, cu pălărie modernă, baston și monoclu. Cu o ținută plină de prestanță, lat în umeri, cu cioc și păr negru, foarte des, acest dandy face paradă de cunoștințele lui, vorbește despre Rasputin cu dispreț, susține că îl cunoaște personal pe Leonid Andreev. Povestea se desfășoară în continuare după modelul clasic: la început ușor neîncrezătoare față de tînărul lăudăros, doamnele încep apoi să-l asalteze cu invitațiile lor și să descopere farmecul lui incontestabil, mai ales cînd Zemlianikov reușește să dovedească autenticitatea măcar a uneia din povestirile sale: Maria Gregorovna Popko, soția unui mare funcționar de la curte, îl zărise într-o zi la marginea orașului, stînd într-o birjă neagră și lucioasă, aplecat asupra planurilor sale, și dînd ordine: vestea că Zemlianikov era inginerul-șef însărcinat cu montarea rețelei electrice din Petrograd (veste confirmată de istorie) n-a făcut decît să-i sporească faima și să mărească numărul invitațiilor. Zemlianikov venea la întîlniri

într-o birjă neagră, bea şampanie şi vorbea despre înalta societate vieneză cu o simpatie fătişă şi cu o urmă de nostalgie, apoi, la orele zece fix, părăsea societatea doamnelor furate de tăria alcoolului, se urca în birjă şi pleca. Doamnele nu au reuşit niciodată să confirme bănuielile, îndreptăţite de altfel, că Zemlianikov ar avea o soţie nelegitimă (după alţii, şi un copil) din înalta societate, bănuieli pe care, după cîte se pare, le alimenta el însuşi prin plecările sale la orele zece fix. Mulţi considerau acest comportament o parte a extravaganţei sale, mai ales după incidentul acela celebru, cînd a părăsit salonul lui Gherasimov în timp ce Olga Mihailovna cînta una din cunoscutele-i arii; Zemlianikov s-a uitat la ceasul lui de buzunar din argint şi, spre stupoarea tuturor, a plecat de la concert, fără să mai aştepte sfîrşitul.

Dispariţiile bruşte, neaşteptate ale lui Zemlianikov din lumea şi viaţa saloanelor din Petrograd nu mirau pe nimeni; se ştia că în funcţia sa de inginer-şef călătorea adesea în străinătate: o sarcină care îi cădea cu atît mai uşor, cu cît îi permitea să-şi reînnoiască garderoba cu vreun flecuşteţ la modă şi să aducă, drept cadou, cîte o nouă istorioară din viaţa mondenă din afara Rusiei. Astfel, absenţa

lui de la un bal faimos din toamna anului 1913 nu putea pricinui decît regrete vii, cu atît mai mult cu cît Zemlianikov își anunțase venirea telegrafic. Dar de această dată absența lui se prelungise și se putea presupune, pe bună dreptate, că prezența lui Zemlianikov în saloanele din Petrograd fusese doar o scurtă poveste de sezon, una dintre acelea care au parte de trista glorie a unei uitări rapide (locul lui a fost luat de un tînăr și frumos cadet care aducea știri întotdeauna proaspete de la curte, din cercul intim al lui Rasputin, și care, spre deosebire de Zemlianikov, nu avea nici un fel de obligații și rămînea să distreze societatea pînă în zori). Stupoarea a fost cu atît mai mare cînd aceeași Maria Gregorovna Popko, căreia pare-se îi plăcea mult să colinde, ca o împărătească, orașul în lung și în lat, a descoperit în strada Stolpinska, printre deținuții înghețați și flămînzi care măturau strada, o figură ce i se părea cunoscută. S-a apropiat ca să-i dea ceva de pomană: nu mai încăpea nici o îndoială, era Zemlianikov.

Astfel, umbra inginerului Zemlianikov a revenit în saloane, punînd o clipă în pericol faima lui Rasputin. Unele fapte nu erau greu de reconstituit: Zemlianikov folosea desele

sale călătorii în străinătate în scopuri neloiale; la ultima sa întoarcere de la Berlin, în geamantanele mari și negre, sub cămășile de mătase și costumele foarte scumpe, poliția de frontieră a găsit cincizeci de revolvere Browning de fabricație germană. Dar ceea ce Maria Gregorovna nu putea să bănuiască și au trebuit să treacă aproape douăzeci de ani ca să iasă la iveală (pînă s-au găsit arhivele Ohranei, pe care le furase ambasadorul Malakov) a provocat o stupefacție și mai mare: faptul că Zemlianikov fusese organizatorul și unul dintre protagoniștii faimoasei „exproprieri" a furgonului poștal, cînd cîteva milioane de ruble ajunseseră în mîinile revoluționarilor, și că, în afară de revolverele confiscate, mai trecuse peste frontieră, în Rusia, exploziv și alte arme; că atîta timp cît fusese redactor la ziarul *Zorii Orientului*, tipărit clandestin, pe foiță de țigară, mai trecuse peste graniță, în geamantanele sale negre, și matrițe de cauciuc foarte greu de întrebuințat; că majoritatea atentatelor spectaculoase din ultimii cinci-șase ani erau opera lui; atentatele acelea se deosebeau de toate celelalte: bombele fabricate în atelierul clandestin al lui Zemlianikov aveau o asemenea forță de distrugere, încît transformau victimele alese în niște grămezi de

carne sîngerîndă şi de oase zdrobite; că din cauza aroganţei sale (bineînţeles, simulată) era urît de muncitorii pe care îi avea în subordine; că, după cum el însuşi recunoscuse, visa să facă o bombă de mărimea unei nuci, care să aibă o forţă de distrugere catastrofală (ideal de care, se spune, s-a apropiat foarte mult); că, după atentatul asupra guvernatorului von Launitz, poliţia l-a crezut mort: trei martori au depus mărturie că acel cap expus într-un borcan cu formol era al lui Zemlianikov (a trebuit să apară diabolicul Azef pentru a dovedi că respectivul cap muiat în formol şi deja puţin zbîrcit nu se potrivea cu „craniul asiatic" al lui Zemlianikov); că a evadat de două ori din închisoare şi o dată de la ocnă; prima oară, a făcut împreună cu tovarăşii săi o gaură în zidul celulei, iar a doua oară a dispărut în timp ce deţinuţii se spălau, îmbrăcat în uniforma unui supraveghetor, care a rămas în pielea goală; că, după ultima arestare, fugise peste graniţă, pe cunoscuta rută de contrabandă Vilkomirski, într-o căruţă evreiască, travestit în negustor ambulant; că avea acte false pe numele de M.V. Zemlianikov şi că numele său adevărat era Boris Davidovici Melamud sau B.D. Novski.

După unele lacune evidente în sursele pe care le avem la îndemînă (și cu care nu dorim să încărcăm memoria cititorului, pentru a-i lăsa plăcuta și falsa impresie că e vorba de o povestire pe care o recunoști, de obicei, spre marele noroc al scriitorului, după puterea fanteziei), îl găsim în ospiciul lui Malinovski, printre cei mai periculoși nebuni, de unde, deghizat în licean, fuge cu o bicicletă la Batum. Fără îndoială, nebunia era doar simulată, în ciuda părerilor celor doi medici remarcabili: poliția nu s-a lăsat înșelată, fiindcă aceștia figurau deja pe listele sale ca admiratori ai revoluționarilor. Drumul parcurs în continuare este mai mult sau mai puțin cunoscut: într-o dimineață de septembrie timpuriu din anul 1913, chiar în zorii zilei, Novski urcă la bordul unui vapor și, ascuns printre tone întregi de ouă, ajunge, trecînd prin Constantinopol, la Paris; aici, în timpul zilei îl găsim la biblioteca rusă din Avenue des Gobelins și la muzeul Guimet, unde studiază filosofia istoriei și a religiei, iar seara, la braseria La Rotonde, în Montparnasse, cu o halbă de bere în mînă și cu „cea mai frumoasă pălărie ce se putea găsi la acea oră la Paris". (Aluzia lui Bruce Lokart la pălăria pe care o purta Novski pe-atunci nu este lipsită de un substrat politic; se știe

că Novski a lucrat la Sindicatul pălărierilor evrei din Franța.) După izbucnirea războiului, dispare din Montparnasse și poliția îl prinde în viile din apropiere de Montpellier, la vremea culesului, cu un coș plin de struguri în brațe: de data asta n-a fost prea greu să i se pună cătușele. Nu știm sigur dacă Novski a fugit la Berlin sau a fost expulzat din țară. Doar că în această perioadă colaborează la *Neue Zeitung*, ziarul social-democraților, și la *Leipziger Volkszeitung*, semnînd cu pseudonimele B.N. Dolski, Parabellum, Victor Tverdohlebov Proletarski, N.L. Davidovici și că, printre altele, scrie cunoscuta recenzie la cartea lui Max Schippel: *Istoria producției de zahăr*. „Era", notează cunoscutul socialist austriac Oskar Blum, „un amestec ciudat de amoralitate, cinism și entuziasm spontan pentru idei, cărți, muzică și oameni. Aducea, aș zice, cu ceva între profesor și bandit. Însă de inteligența lui sclipitoare nu ne putem îndoi. Acest virtuoz al gazetăriei bolșevice știa să poarte discuții la fel de *explozive* ca și editorialele sale". (Acest cuvînt ne face să ne hazardăm să credem că O. Blum cunoștea viața secretă a lui Novski. Asta dacă nu este vorba de o simplă metaforă.) „La Berlin, în momentul declanșării războiului, cînd muncitorii chemați

sub steaguri arătau ca niște stafii, iar cabaretele îmbîcsite de fum de țigară răsunau de țipetele femeilor, în timp ce carnea de tun încerca să-și înece în bere și șnaps îndoielile și disperarea, Novski a fost singurul care nu și-a pierdut cumpătul în acest balamuc european și care a avut o perspeticvă clară asupra lucrurilor", adaugă Blum.

Într-o zi senină de toamnă, pe cînd lua masa într-unul din saloanele cunoscutului sanatoriu din Davos, unde-și trata nervii și plămînii atinși de boală, în compania unui membru al Internaționalei, pe nume Levin, se apropie de ei doctorul Grinwald, un elvețian, elevul și prietenul lui Jung, o autoritate în domeniu. Se discută, după mărturisirile lui Levin, despre vreme (un octombrie însorit), despre muzică (referitor la recentul concert al unei paciente), despre moarte (pacienta cu pricina își dăduse sufletul ei muzical cu o noapte înainte). În pauza dintre friptură și compotul de gutui, adus de un chelner în livrea și cu mănuși albe, doctorul Grinwald, pierzînd firul discuției, zise cu o voce nazală, într-o doară, pentru a rupe tăcerea neplăcută care se instală la un moment dat: „La Petersburg revoluția e în toi". (Pauză.) Lingura

din mîna lui Levin se opri în aer; Novski tresări, apoi își aprinse o țigară. Doctorul Grinwald simți o oarecare neliniște. Încercînd să-și ia un ton cît mai indiferent, Novski făcu eforturi să-și stăpînească tremurul: „Poftim? Unde ați auzit lucrul ăsta?". Doctorul Grinwald, cerîndu-și parcă scuze, zise că-l citise pe un afiș expus în vitrina agenției telegrafice, chiar în dimineața aceea, în oraș. Fără să mai aștepte cafeaua, albi ca varul, Novski și Levin părăsiră în grabă salonul și plecară cu un taxi în oraș. „Auzeam ca prin vis", notează Levin, „murmurul ce venea din salon și clinchetul tacîmurilor de argint, ca niște zurgălăi, și vedeam ca prin ceață o lume care rămînea în urma noastră și care se scufunda ireversibil în trecut, ca într-o apă tulbure."

Unele mărturii ne îndeamnă să tragem concluzia că Novski, cuprins de un val de exaltare și revoltă națională, *în ciuda tuturor faptelor*, a primit vestea armistițiului ca pe o lovitură. Levin vorbește despre o criză de nervi, dar doamna Zinaida Mihailovna trece peste această perioadă cu o grabă complice. Se pare, însă, că Novski a aruncat cu destulă ușurință arma din mînă, dar în semn de regret, după cum spun unii, a ars planurile

bombelor sale ofensive și ale aruncătorului de flăcări cu o bătaie de aproape șaptezeci de metri și a trecut de partea internaționaliștilor. Neobosit și omniprezent, îl găsim curînd printre militanții pentru pace de la Brest-Litovsk, unde distribuie manifeste împotriva războiului și face agitație printre soldați, stînd pe lăzile pline cu grenade, drept ca o statuie. În această metamorfoză rapidă și nedureroasă a lui Novski, se pare că rolul principal l-a avut o femeie. Cronicile revoluției consemnează numele ei: Zinaida Mihailovna Maisner. Celebrul Lev Mikulin, care a avut ghinionul de-a se îndrăgosti de ea, o descrie în cuvinte sculptate parcă în marmură: „Natura a înzestrat-o cu de toate: inteligență, talent, frumusețe".

În februarie 1918 îl găsim în regiunile cerealiere ale Tulei, Tambovului și Orelului, pe malurile Volgăi, la Harkov, de unde, sub supravegherea lui, pornesc spre Moscova convoaiele de grîu care fuseseră blocate. În haină de comisar, din piele neagră, cu cizme bine lustruite și cu șapcă de piele, fără însemnele gradului, însoțește convoaiele, ținînd mîna pe Mauser, pînă cînd ultimul vas se pierde în depărtarea cețoasă. În mai, anul următor, îmbracă uniforma de camuflaj și devine

franctiror în spatele pozițiilor armatei lui Denikin. Exploziile înspăimîntătoare din sectorul sud-vestic al frontului, explozii produse pe neașteptate și în chip miraculos, lăsînd în urma lor adevărate măceluri, poartă pecetea lui Novski, așa cum un manuscris poartă amprenta maestrului său. La sfîrșitul lunii septembrie, Novski pleacă în recunoaștere la Reval pe torpilorul *Spartak*, pe care flutură drapelul roșu; pe neașteptate, vaporul întîlnește o puternică escadră engleză alcătuită din șapte nave ușoare, înarmate cu tunuri de 25 mm; torpilorul face un viraj și, printr-o manevră periculoasă, sub pavăza nopții care începuse să se lase, reușește să ajungă la Kronstadt. Dacă se poate da crezare mărturiei căpitanului Olimski, echipajul torpilorului trebuie să mulțumească pentru această salvare norocoasă în primul rînd vicleniei unei femei, Zinaida Mihailovna Maisner, mai mult decît prezenței de spirit a lui Novski: ea este aceea care, folosind fanioanele de semnalizare, a purtat tratative cu căpitanul vaporului englez.

O scrisoare a lui Novski din acei ani rămîne singura mărturie autentică a acestei mari iubiri, în care avîntul revoluționar și exaltarea

simțurilor se întrepătrund, creînd legături trainice și profunde:

„...Numai ce am intrat pe băncile universității, că am și ajuns la închisoare. Am fost arestat în treisprezece rînduri. Din cei doisprezece ani, cîți au trecut de la prima mea arestare, mai mult de jumătate i-am petrecut prin închisori. Pe lîngă toate astea, de trei ori am luat drumul lung și amar al exilului, care mi-a răpit trei ani din viață. În scurtele mele răgazuri de «libertate», priveam ca la cinematograf cum se perindau prin fața mea tristele sate rusești, orașele, oamenii, evenimentele, iar eu eram tot timpul pe fugă, călare, cu vaporul sau în căruță. N-am avut parte de un pat în care să fi dormit mai mult de o lună de zile. Am cunoscut atrocitățile realității rusești în serile grele și apăsătoare de iarnă, cînd luminile palide ale ostrovului Vasilievski abia sclipeau și cînd satele rusești apăreau în bătaia lunii în frumusețea lor falsă și înșelătoare. Singura mea pasiune era această meserie apăsătoare, exaltată și misterioasă de revoluționar... Iertați-mă, Zina, și purtați-mă în inimă: va fi un lucru dureros ca o piatră la rinichi."

Ceremonia de nuntă a avut loc pe 27 decembrie 1919, pe torpilorul *Spartak*, ancorat în

portul Kronstadt. Mărturiile sînt puține la număr și foarte contradictorii. După unii, Zinaida Mihailovna avea o paloare cadaverică, „o paloare care îmbina moartea cu frumusețea" (Mikulin) și semăna mai mult cu o anarhistă în fața plutonului de execuție decît cu muza revoluției care tocmai scăpase din ghearele morții. Mikulin mai vorbește despre coronița albă din părul Zinaidei, singurul semn al vremurilor și obiceiurilor de demult, iar Olimski, în amintirile sale, despre bandajul alb ce înconjura ca *un voal de mireasă* capul rănit al Zinaidei. Același Olimski, care în amintirile sale se arată mai obiectiv decît euforicul Mikulin (acesta aproape că trece sub tăcere persoana lui Novski), prezintă destul de schematic chipul comisarului politic în acel moment intim: „Frumos, cu privirea severă, îmbrăcat monahal, chiar și în acel moment festiv semăna mai mult cu un tînăr student neamț ieșit învingător dintr-un duel decît cu un comisar politic abia întors din linia întîi". În ceea ce privește celelalte detalii, aproape toți sînt, mai mult sau mai puțin, de aceeași părere. Vasul fusese (deci) împodobit la repezeală cu fanioane de semnalizare și becuri roșii, verzi,

albastre și iarăși roșii. Membrii echipajului, care sărbătoreau în același timp nunta și victoria asupra morții, și-au făcut apariția pe puntea vasului, toți proaspăt bărbieriți, înarmați ca pentru o paradă. Dar cablogramele prin care se transmiteau informații statului-major despre desfășurarea operațiilor și reușita lor au atras atenția ofițerilor din Flota Roșie, care soseau înfășurați în mantale albastre, pe sub care îmbrăcaseră uniformele albe, de vară. Torpilorul îi saluta trăgînd sirena și echipajul îi ovaționa. Telegrafistul, suflînd greu, a urcat pe puntea de comandă, unde se retrăseseră tinerii însurăței, aducîndu-le depeșe cu felicitări trimise din toate porturile sovietice, de la Astrahan pînă la Enzeli: „Trăiască mirii! Trăiască Flota Roșie! Ura! Ura pentru bravul echipaj de pe *Spartak*!". Sovietul revoluționar din Kronstadt a trimis într-un car blindat nouă lăzi de șampanie franțuzească, după cum se zvonea, capturată de la anarhiști. Fanfara garnizoanei de marină din Kronstadt a urcat la bordul vasului pe podul mobil, cîntînd marșul. Din cauza temperaturii scăzute, – 30 °C, instrumentele aveau un sunet ciudat, aproape spart, de parcă ar fi fost de gheață. De jur împrejur patrulau bărci cu motor, salutînd echipajul prin semnale.

Cu pistoalele în mînă, trei cekişti au urcat în trei rînduri pe punte cerînd ca, din motive de securitate, să fie întreruptă petrecerea; de trei ori şi-au pus pistoalele în tocuri, auzind pomenindu-se numele lui Novski, şi s-au alăturat corului ofiţerilor care strigau *Gorko! Gorko!* (Un sărut!). Sticlele goale de şampanie zburau peste bord ca nişte ghiulele de tun de 25 mm. În zori, cînd în ceaţa de iarnă soarele părea flacăra unui incendiu îndepărtat, un cekist beat a salutat naşterea unei noi zile trăgînd salve cu mitraliera antiaeriană. Marinarii s-au aruncat cît erau de lungi pe punte, ca morţi, în grupuri, peste grămezile de cioburi, sticle goale, confetti şi bălţi de şampanie franţuzească îngheţată, *roşie ca sîngele*. (Cititorul, înclinăm să credem, recunoaşte fără îndoială lirismul stîngaci al lui Lev Mikulin, ucenic al imagiştilor).

Ştim că această căsătorie s-a destrămat şaptesprezece luni mai tîrziu, iar Zinaida Mihailovna, cu ocazia unei călătorii clandestine în Europa, a devenit însoţitoarea diplomatului sovietic A.D. Karamazov. În ceea ce priveşte scurta sa căsătorie cu Novski, după unele mărturii, a fost presărată cu scene penibile de gelozie şi împăcări pătimaşe. Zvonul că, în astfel de clipe de gelozie, Novski

ar fi biciuit-o pe Zinaida Mihailovna poate fi însă rodul unei alte minți chinuite de gelozie – a lui Mikulin. În cartea sa autobiografică *Val după val*, Zinaida M. Maisner trece sub tăcere amintirile sale intime, de parcă le-ar așterne pe suprafața unei ape: biciul apare doar în contextul său istoric și metaforic, precum cnutul care lovește fără milă fața poporului rus.

(Zinaida Mihailovna Maisner a murit de malarie în august 1928, în Persia. Nu împlinise încă 30 de ani.)

După cum am mai spus, este imposibil să stabilim o cronologie exactă a vieții lui Novski din timpul războiului civil și din anii imediat următori. Știm doar că în 1920 a luptat împotriva emirilor despotici și nesupuși din Turkmenistan și că i-a supus prin viclenie și cruzime, deci cu propriile lor arme; că în vara fierbinte a anului 1921, intrată în analele istoriei prin invazia țînțarului anofel și a muștei columbace, care năvăleau în roiuri asupra bălților de sînge, a avut sarcina să lichideze banditismul în regiunea Tambov și că aici a și primit o lovitură de sabie sau de cuțit, iar cicatricea care i-a rămas a dat feței sale o aură cruntă de eroism. La Congresul

Popoarelor din Asia Centrală, îl vedem la masa prezidențială, cu un aer absent și cu o veșnică țigară între dinții îngălbeniți. Cuvîntarea lui este primită cu aplauze, dar unul dintre corespondenții de la congres observă lipsa de avînt și privirea stinsă a celui poreclit cîndva „Hamlet bolșevicul". Știm, de asemenea, că un timp a îndeplinit funcția de comisar politic al direcției caucaziano-caspice din cadrul Comitetului Revoluționar al marinei, că a fost membru al statului-major al secției de artilerie a Armatei Roșii, apoi diplomat în Afganistan și Estonia. La sfîrșitul anului 1924, își face apariția la Londra ca membru al delegației ce poartă tratative cu englezii veșnic neîncrezători; cu această ocazie, din proprie inițiativă, ia legătura cu reprezentanții sindicaliștilor, care-l invită la următorul lor congres ce urmează să se țină la Hull.

În Kazahstan, la centrala de comunicații, ultima slujbă pe care știm că a avut-o, se spune că se plictisea și că, în biroul său, începuse din nou să schițeze planuri și să facă tot felul de calcule pentru construcția unei bombe de mărimea unei nuci, cu o forță de distrugere catastrofală, ideal care l-a obsedat pînă la sfîrșitul vieții.

B.D. Novski, acum reprezentant al Comisariatului Poporului pentru centrala de comunicaţii, a fost arestat în Kazahstan la 23 decembrie 1930, la orele două după miezul nopţii. Arestarea lui a fost cu mult mai puţin dramatică decît s-a zvonit ulterior în Occident. După mărturisirea sigură a surorii sale, nu a existat nici un fel de rezistenţă armată sau încăierare pe scări. Novski a fost rugat la telefon să se prezinte de urgenţă la centrală. Fără îndoială, vocea de la telefon era cea a inginerului de serviciu, Butenko. În timpul percheziţiei, care a durat pînă la opt dimineaţa, au fost confiscate toate documentele, fotografiile, manuscrisele, schiţele şi planurile, cît şi cea mai mare parte din cărţile sale. Acesta era primul pas spre lichidarea lui Novski. După ultimele informaţii, destăinuite de A.L. Rubina, sora lui Novski, lucrurile au decurs în felul următor:

Novski a fost confruntat cu un oarecare Reinhold, I.S. Reinhold, care mărturisese că a spionat pentru englezi şi că, la ordinele lor, a comis sabotaje economice. Novski şi-a menţinut declaraţia, nu a recunoscut că l-ar fi văzut vreodată pe acel nenorocit cu vocea spartă şi privirea goală. Cincisprezece zile mai tîrziu, răgaz lăsat la dispoziţie lui Novski

pentru a se răzgîndi, a fost dus din nou în faţa anchetatorului, oferindu-i-se sendvişuri şi ţigări. Novski a refuzat şi a cerut creion şi hîrtie pentru a scrie unor persoane sus-puse. Ziua următoare, în zori, a fost scos din celulă şi trimis la Suzdal. În dimineaţa rece de ianuarie în care maşina lui Novski a sosit în gară, cheiul era pustiu. Pe o linie secundară era staţionat un singur vagon pentru vite, în care a fost urcat Novski. Anchetatorul Fediukin, înalt, cu faţa ciupită de vărsat şi hotărît, a rămas cam vreo cinci ore singur cu Novski (uşa era zăvorîtă pe dinafară), încercînd să-l convingă de necesitatea morală a unei false mărturisiri. Această discuţie s-a încheiat cu un eşec total. Au urmat apoi nopţi lungi, întunecate, fără zile, pe care le-a petrecut în carcera din închisoarea Suzdal, o celulă cu pereţi umezi, cunoscută sub numele de *sabacinik*, a cărei valoare arhitectonică principală constă în faptul că întemniţatul are sentimentul că este zidit de viu în ea şi că-şi percepe fiinţa sa pămînteană, în comparaţie cu piatra veşnică şi solidă, ca pe un grăunte de praf în oceanul atemporalului. Sănătatea lui Novski era deja destul de şubredă; anii lungi de închisoare şi extazul revoluţionar care se hrăneşte cu sînge şi

glande îi slăbiseră plămînii, rinichii şi încheieturile. Trupul îi era plin de pustule care plesneau sub loviturile bastoanelor de cauciuc, făcînd să ţîşnească, odată cu sîngele folositor, şi puroiul inutil. Dar se pare că, în contact cu piatra din cripta unde fusese îngropat de viu, Novski a ajuns la unele concluzii metafizice care, fără îndoială, nu se deosebeau prea mult de cele ce sugerau ideea că omul nu este nimic altceva decît un grăunte de praf în oceanul atemporalităţii; de asemenea, se pare că înţelegerea acestui lucru i-a insuflat şi unele deducţii pe care arhitecţii *sabacinik*-ului nu le-au putut prevedea: nimic pentru nimic. Omul care a descoperit în inima sa acest gînd periculos şi eretic, ce vorbeşte despre inutilitatea propriei existenţe, se trezeşte totuşi în faţa unei (ultime) dileme: să accepte vremelnicia vieţii în numele acelei revelaţii nepreţuite, cîştigată cu multe sacrificii (care exclude orice moralitate şi care este deci libertatea absolută) sau, în numele aceleiaşi revelaţii, să se abandoneze îmbrăţişării neantului.

A-l înfrînge pe Novski era pentru Fediukin o chestiune de onoare, o ispită de cel mai înalt grad. Deoarece, în lunga sa carieră de

anchetator, Fediukin reușise întotdeauna să frîngă, odată cu vertebrele, voințele cele mai neclintite (și din această cauză i se dădea întotdeauna cel mai dur material), Novski era pentru el un fel de enigmă științifică, un organism necunoscut, care se comporta imprevizibil și cu totul atipic în raport cu întreaga sa experiență. (Fără îndoială, în această speculație uimitoare a lui Fediukin nu exista, ținînd cont de studiile sale mai mult decît modeste, nimic livresc, și de aceea orice tangență cu gîndirea teleologică îi era străină; probabil că se simțea numai ca un promotor al unei doctrine pe care o exprima foarte simplu și pe-nțelesul tuturor: „Pînă și piatra vorbește, dacă-i zdrobești dinții".)

* Revista *Trud* a publicat fragmente din memoriile lui Fediukin sub titlul *Cel de-al doilea front* (în numerele din august și noiembrie 1964). Această schiță autobiografică (*ocerk*) cuprinde deocamdată numai perioada timpurie a „activității subterane" a lui Fediukin, dar, judecînd după aceste materiale, în care interesul practicii vii este înlocuit cu observațiile schematice, mi-e teamă că nici publicarea definitivă a amintirilor lui nu va dezvălui secretul geniului său: mi se pare că, în afara practicii vii, Fediukin era o nulitate pe plan teoretic. Smulgea mărturisirile aplicînd cele mai subtile legi ale psihologiei profunzimilor,

În noaptea de 28 spre 29 ianuarie a fost scos din celulă un om care mai purta încă numele de Novski, deși acesta nu mai era decît o carapace goală, o grămadă de carne putredă și chinuită. În privirea stinsă a lui Novski se putea citi, singurul semn al spiritului și al vieții, acea hotărîre fermă de a rezista, pentru ca ultima pagină a biografiei sale să fie scrisă de voința sa și în deplină cunoștință de cauză, așa cum se scrie un testament. Această hotărîre o exprimase în felul următor: „Acum sînt om în toată firea, de ce mi-aș ciunti biografia?". Cu siguranță înțelesese că această ultimă tentativă nu era numai cea din urmă pagină a propriei biografii, pe care o scrisese de-a lungul a patruzeci de ani de viață conștientă cu sîngele și mintea sa, ci chiar suma întregii sale existențe, concluzia pe care se sprijină totul, iar restul este (sau era) numai un discurs secundar, o operație

---

fără să știe măcar de existența acesteia. Însă ceea ce atrage atenția în amintirile lui Fediukin sunt descrierile naturii – frumusețea sălbatică a peisajului siberian, răsăritul soarelui deasupra tundrei înghețate, ploile diluviene și apele înșelătoare ce taie taigaua, liniștea lacurilor îndepărtate, de culoarea oțelului –, toate acestea dovedind un talent literar de care nu ne putem îndoi. (n.a.)

de calcul al cărei rezultat este neglijabil în raport cu formula finală ce dă sens acelor operații secundare.

Doi paznici îl însoțiră pe Novski, ținîndu-l unul de o parte și altul de cealaltă, pe niște scări întunecoase ce coborau amețitor în adîncime, în pivnița cu trei nivele din clădirea închisorii. Un singur bec atîrnînd de plafon lumina încăperea în care îl aduseră. Paznicii îi dădură drumul, iar Novski începu să se clatine. Auzi ușa grea de fier închizîndu-se în urma lor, dar la început nu observă nimic în încăpere, în afară de lumina becului, care îi pătrundea dureros în conștiință. Ușa se deschise din nou și aceiași paznici, conduși de astă dată de Fediukin, aduseră un tînăr, pe care-l așezară la aproape un metru în fața lui Novski. Novski crezu că era vorba de o nouă confruntare mincinoasă, una dintre multe altele, își strînse fălcile fără dinți cu încăpățînare și, făcînd eforturi dureroase, ridică pleoapele umflate ca să privească fața tînărului. Se aștepta să vadă din nou dinaintea lui vreun nenorocit aproape mort, cu privirea stinsă (ca Reinhold), dar, cu o înfiorare asemenea unei prevestiri, zări niște ochi tineri și vii, dar plini de o frică omenească, *absolut*

omenească. Tînărul era gol pînă la brîu şi, cuprins de teamă şi uimire în faţa acestui necunoscut, Novski îşi dădu seama că pe corpul musculos al tînărului nu se zărea nici o vînătaie, nici urmă de lovitură, nici o rană, doar pielea lui sănătoasă şi uşor întunecată, neatinsă încă de putreziciune. Ceea ce îl miră şi îl înspăimîntă şi mai mult era privirea aceea, a cărei semnificaţie încă nu reuşea s-o înţeleagă, jocul necunoscut în care era prins, tocmai acum, cînd începuse să creadă că totul se terminase *în cel mai bun mod posibil*. Oare era în stare să ghicească măcar ce îi pregătea intuiţia genială şi diabolică a lui Fediukin? Fediukin se postase în spatele lui, nevăzut, dar prezent, mut, cu respiraţia aproape oprită, lăsîndu-l să-şi amintească singur, să se îngrozească de gîndul care-i va trece prin minte, pentru a putea, atunci cînd îndoiala ce dă naştere spaimei va începe să-i şoptească încet că nu, nu, *acest lucru este imposibil*, să-i arunce în faţă adevărul gol-goluţ, un adevăr mai dur decît glonţul salvator pe care putea să i-l tragă în ceafă.

Chiar în momentul în care îndoiala ce dă naştere spaimei începu să-i şoptească lui Novski că *acest lucru este imposibil*, se auzi vocea lui Fediukin:

— Dacă Novski nu recunoaște, te omorîm!

Chipul tînărului se schimonosi de groază și căzu în genunchi în fața lui Novski. Acesta închise ochii, dar, din pricina cătușelor, nu putu să-și astupe urechile și să nu audă rugămințile tînărului care, ca prin farmec, începură să năruie stînca hotărîrii sale, să-i distrugă voința. Tînărul îl implora cu o voce tremurătoare și frîntă să mărturisească *în numele vieții lui.* Novski îi auzi clar pe paznici încărcîndu-și pistoalele. În spatele pleoapelor strînse, odată cu sentimentul de durere și presimțirea înfrîngerii, în sufletul lui se născu ura, deoarece avusese suficient timp să gîndească și să înțeleagă că Fediukin îi intuise gîndurile și hotărîse să-l lovească tocmai acolo unde el se simțea cel mai puternic: în egoismul lui; deoarece el (Novski) ajunsese la ideea salvatoare și periculoasă a inutilității existenței și suferinței personale, aceasta încă mai putea constitui un act de alegere morală; geniul intuitiv al lui Fediukin presimțise că o astfel de atitudine dovedea o alegere care nu excludea moralitatea, ci dimpotrivă. Revolverele aveau fără îndoială amortizoare, deoarece Novski abia auzi împușcăturile. Cînd deschise ochii, tînărul zăcea în fața sa, într-o baltă de sînge, cu țeasta ciuruită.

Fediukin nu vorbea în zadar, știa că Novski îl înțelesese; le făcu semn paznicilor să-l conducă și aceștia îl apucară de brațe. Îl lăsă douăzeci și patru de ore să se gîndească în celula sa bine păzită, unde, „sub lințoliul de piatră"*, putea din nou să-și întărească atitudinea morală, care îi șoptea diabolic la ureche că biografia sa era încheiată, fără nici o fisură, perfectă ca o sculptură. Apoi, în noaptea de 29 spre 30 ianuarie scena se repetă: paznicii îl însoțiră pe Novski pe aceleași trepte ce coborau amețitor, în spirală, în pivnițele din străfundul închisorii. Novski intui îngrozit că repetiția aceea nu era deloc întîmplătoare, ci făcea parte dintr-un plan diabolic: fiecare zi din viața sa va fi plătită cu o viață omenească; perfecțiunea biografiei lui va fi distrusă, opera vieții sale (*însăși viața sa*) va fi ciuntită de aceste ultime pagini.

Regia lui Fediukin era perfectă: aceeași scenă ca și noaptea precedentă, aceiași paznici,

---

* Expresie a lui Lev Mikulin, cu care acesta, prin 1936, și-a imortalizat propria biografie; o metaforă care s-a dovedit mai puțin arbitrară decît pare la prima vedere: Mikulin a murit în urma unui atac de cord, într-o carceră din închisoarea Suzdal (unele surse lasă să se înțeleagă că ar fi fost strangulat). (n.a.)

același Fediukin, aceeași pivniță, aceeași lumină, același Novski: elemente suficiente pentru a scoate în evidență, prin repetarea procedurii, identitatea și necesitatea sa, așa cum era inevitabilă succesiunea zilelor și nopților; doar tînărul gol pînă la brîu care tremura în fața lui Novski era diferit (așa cum pot fi două zile consecutive petrecute în aceeași celulă). După liniștea care s-a așternut în celulă, Fediukin a intuit în felul lui caracteristic cu cît era mai grea încercarea din ziua aceea decît cea din ajun. Astăzi, privindu-l în ochi pe tînărul necunoscut, Novski a simțit că moralității lui nu i-a mai rămas nici un dram de speranță, nici un refugiu posibil într-un gînd salvator care să-i șoptească, în ciuda anumitor semne clare din afară, că *acest lucru este imposibil*; demonstrația din noaptea precedentă, rapidă și eficace, îi dovedise că un astfel de gînd nu avea nici o valoare, că era chiar riscant (iar a doua zi, peste trei sau zece zile, un astfel de gînd va fi poate imposibil, absurd chiar).

Lui Novski i se păru că îl cunoștea de undeva pe tînărul din fața lui. Avea o piele albă, plină de pistrui și un ten bolnăvicios, păr negru și bogat și niște ochi aproape sașii; cu siguranță purta ochelari și Novski

avu impresia că la rădăcina nasului zărește urmele ochelarilor scoși de curînd. Gîndul că tînărul semăna cu el, cel din urmă cu douăzeci de ani, i se păru absurd și încercă să-l alunge, dar nu se putu împiedica să nu-și spună în sinea lui că asemănarea aceea (dacă era adevărată și premeditată) reprezenta un pericol pentru ancheta lui Fediukin și putea fi calificată drept o greșeală și o fisură a regiei sale. Dar, pe de altă parte, și Fediukin intuise, dacă asemănarea era intenționată, fiind rodul unei selecții minuțioase, că gîndul la asemănare, la identificare îl va face, fără îndoială, pe Novski să observe o deosebire esențială; această asemănare trebuia să-i dovedească faptul că ucidea oameni care semănau cu el, oameni a căror biografie conținea sămînța potențială a unei viitoare biografii consecvente, rotunjite, atît de asemănătoare cu a sa, dar care era stîrpită chiar de la început, distrusă din vina lui chiar în faza embrionară: prin refuzul lui încăpățînat de a colabora cu anchetatorul, va declanșa (a declanșat deja) un lung șir de crime săvîrșite în numele lui.

Novski îl simțea pe Fediukin, care stătea în spatele lui cu răsuflarea tăiată, pîndindu-i gîndurile, hotărîrea, așa cum simțea prezența nevăzută a paznicilor care, de o parte și de cealaltă, așteptau cu pistoalele încărcate,

pregătiți să săvîrșească o crimă *cu mîna lui.* Vocea lui Fediukin răsună calmă, fără vreo urmă de amenințare, de parcă ar fi anunțat rezultatele unei operațiuni perfect logice:

— Ai să mori, Isaevici, dacă Novski nu mărturisește.

Înainte ca Novski să spună sau să gîndească ceva, să-și imagineze condițiile rușinoase ale capitulării sale, tînărul îl cercetă cu privirea mioapă, de foarte-foarte aproape, apoi se uită drept în ochii lui și-i șopti cu o voce care-l făcu pe Novski să se cutremure:

— Boris Davidovici, nu ceda cîinilor ăstora!

Chiar în acel moment răsunară două împușcături, abia deslușite, ca atunci cînd scoți dopul unei sticle de șampanie. Novski nu putu să nu deschidă pleoapele pentru a se încredința de certitudinea crimei *sale*: paznicii țintiseră din nou de aproape, în ceafă, cu țevile îndreptate spre țeastă; fața tînărului era de nerecunoscut.

Fediukin părăsi pivnița fără nici un cuvînt, iar paznicii îl luară pe Novski și-l aruncară pe podeaua de piatră. În celulă, înconjurat de șobolani, Novski petrecu clipe de coșmar.

A doua zi, spre seară, după a treia schimbare a paznicilor, ceru să fie dus în fața anchetatorului.

În aceeași noapte fu scos din celula de piatră și transportat la spitalul închisorii, unde zăcu vreo zece zile în delir, sub ochii vigilenți ai paznicilor și ai personalului medical, care primise sarcina să facă din aceste rămășițe jalnice un om demn de numele său. Fără îndoială, Fediukin știa din experiență că și oamenii croiți dintr-un material cu mult mai puțin rezistent decît al lui Novski dobîndeau o forță nebănuită în momentul în care se depășea orice limită și se punea doar problema unei morți cinstite: în ultima clipă, încercau să scoată din moarte profitul cel mai mare printr-o hotărîre încăpățînată care, în cele mai multe cazuri, probabil din cauza extenuării fizice, se reducea la o tăcere eroică: dar mai știa, iar practica îi dovedise acest lucru și că, refacerea organismului, circulația normală a sîngelui și lipsa de durere duceau la convalescenți și la foștii candidați la moarte la un anumit conformism organic, ce avea drept urmare, oricît ar părea de paradoxal, slăbirea voinței și renunțarea la sfidarea eroică.

Acuzația că Novski ar fi aparținut unei rețele de spionaj care lucra pentru englezi a fost între timp respinsă, mai ales după confruntarea fără de succes cu Reinhold. (La

asta au contribuit mult și sindicaliștii englezi, care au făcut prea mare caz în presa europeană în legătură cu arestarea lui Novski și au combătut ca nefondate și absurde unele acuzații apărute în presa oficială la acea dată: întîlnirea de la Berlin cu un anume Richards care, chipurile, îl cumpărase pe Novski, precum pe Iuda, pe treizeci de arginți, a fost luată în derîdere și infirmată prin alibiul imbatabil al sus-numitului Richards: în ziua aceea se afla la o ședință a sindicaliștilor la Hale.) Această intervenție stîngace a sindicaliștilor a pus întreaga comisie de anchetă în fața unei sarcini deloc ușoare, aceea de a dovedi exactitatea afirmațiilor făcute și de a-și păstra reputația pe plan internațional. Trebuia, așadar, să se îndrepte ce se mai putea îndrepta.

Discuțiile au durat de pe 8 pînă pe 21 februarie. Novski a îngreunat desfășurarea anchetei, încercînd să strecoare în declarațiile sale, fără îndoială singurul document care va rămîne după moartea lui, unele formulări ce puteau nu numai să atenueze prăbușirea sa definitivă, ci, prin împletirea abilă a contradicțiilor și a exagerărilor, să sugereze viitorilor anchetatori că întregul edificiu al mărturisirilor sale se bazează pe minciuni smulse, cu siguranță, prin tortură. De aceea

s-a luptat cu o forță inimaginabilă pentru fiecare cuvînt, pentru fiecare formulare. Pe de altă parte, Fediukin, nu mai puțin hotărît și prudent, a ridicat o mulțime de pretenții. Nopți întregi, cei doi bărbați s-au luptat cu textul dificil al declarației, transpirați și extenuați, aplecați, într-un nor gros de fum, asupra paginilor, și fiecare dintre ei a încercat să strecoare în ele o parte din pasiunile și convingerile sale, viziunea sa asupra lumii, dintr-un unghi de vedere superior. Deoarece, fără îndoială, Fediukin știa tot atît de bine ca și Novski însuși (și i-a dat de înțeles acest lucru) că toate astea – întregul text al declarației, înghesuit pe vreo zece pagini – nu erau decît o pură ficțiune pe care însuși Fediukin o ticluise în nopțile lungi de nesomn, bătînd-o la mașină cu două degete, neîndemînatic și cu migală (îi plăcea să facă totul de unul singur), încercînd să tragă concluzii logice pe baza unor supoziții. Nici pe el nu-l interesau așa-zisele argumente și nici așa-zisele caractere, ci supozițiile respective și mecanismul lor logic de funcționare; în ultimă instanță, motivele lui se pot reduce la acelea pe care le avea și Novski atunci cînd, plecînd de la o altă schemă, ideală și idealizată, respingea de la bun început orice ipoteză. În

cele din urmă, cred că amîndoi acționau din motive care depășeau niște țeluri înguste și egoiste: Novski se lupta ca în moartea sa, în căderea sa, să păstreze demnitatea nu numai a propriei imagini, ci și a imaginii revoluționarului în genere, iar Fediukin se străduia, prin căutarea ficțiunii și ipotezelor, să păstreze severitatea și consecvența dreptății revoluționare și a acelora care o împart; deoarece e mai bine să sufere adevărul unui singur om, al unui organism mărunt decît să fie puse din cauza lui sub semnul întrebării interesele și principiile majore. Și dacă, de-a lungul desfășurării ulterioare a anchetei, Fediukin tăbăra pe victimele sale încăpățînate, asta nu era vreo toană de nevrotic sau de cocainoman – cum sînt înclinați unii să creadă –, ci o luptă pentru apărarea convingerilor proprii, pe care o considera, ca și victima de altfel, lipsită de egoism, inviolabilă și sacră. Ceea ce îl înfuria cel mai mult și-i trezea un sentiment de ură sinceră era tocmai acel egoism bolnăvicios al condamnaților, nevoia lor patologică de a-și dovedi *nevinovăția* lor, micul lor *adevăr*, învîrtirea lor nevrotică în cercurile așa-ziselor argumente închise în meridianele căpățînilor lor tari, incapacitatea adevărului lor orb de-a se înscrie într-un sistem de valori

superior, de a se raporta la o justiție superioară, care cere să i se aducă jertfe și care nu ține cont de slăbiciunile omenești. Din această cauză, Fediukin a devenit dușmanul înverșunat al celor care nu puteau înțelege acel lucru simplu, evident, că semnarea declarației *în numele datoriei* nu era doar un act onorabil și logic, ci și unul moral și, prin urmare, demn de admirație. Cazul lui Novski era pentru Fediukin cu atît mai dezastruos, cu cît îl stima ca revoluționar și cu cît într-o vreme, cu vreo zece ani în urmă, îl considerase modelul său. În ziua aceea petrecută în vagonul pentru vite de pe linia secundară a gării din Suzdal, îl întîmpinase, în ciuda împrejurărilor, cu respectul cuvenit și plin de încredere, dar trăise o mare deziluzie, care distrusese complet în ochii lui mitul revoluționarului: Novski nu putuse să înțeleagă; egoismul său (fără îndoială, alimentat de măguliri și elogii) era mai puternic decît sentimentul datoriei.

Într-o dimineață, în zori, pe la sfîrșitul lui februarie, Novski se întoarce în celulă extenuat, dar mulțumit, ținînd în mînă manuscrisul definitiv al declarației sale, pe care trebuie s-o învețe pe de rost. Textul e plin de

adăugiri și corecturi făcute cu cerneală roșie ca sîngele; i se pare că mărturisirea făcută este atît de gravă, încît nici vorbă să poată scăpa de pedeapsa capitală. Novski zîmbește sau are numai impresia că zîmbește: Fediukin și-a împlinit planul ascuns și i-a pregătit pînă și ultimul capitol al biografiei sale oneste: sub cenușa rece a acestor acuzații absurde, viitorii istorici vor descoperi patetismul unei vieți și sfîrșitul consecvent (în ciuda tuturor lucrurilor) al unei biografii perfecte.

Textul definitiv al acuzației este gata la 27 februarie, iar pentru jumătatea lui martie e prevăzut procesul unui grup de sabotori. Pe la începutul lui mai, după amînări îndelungi, apar schimbări bruște și neașteptate în planurile anchetei. Novski, care știe textul pe de rost, este adus în biroul lui Fediukin; acesta îl anunță că textul acuzației a fost modificat și îi întinde un nou text dactilografiat. Stînd în picioare între doi paznici, Novski citește textul, apoi începe brusc să urle sau i se pare doar că urlă. Este aruncat din nou în *sabacinik*, unde stă trei zile în tovărășia șobolanilor grași. Novski încearcă să-și spargă capul, izbindu-se de zidul celulei; atunci i se pune cămașa de forță din pînză rezistentă și este condus într-o cameră de

spital. Revenindu-și din agonia provocată fără îndoială de injecțiile cu morfină, Novski cere să fie chemat anchetatorul.

Între timp, Fediukin, care purta în paralel două anchete, reușește să smulgă niște informații de la un oarecare Paresian; acesta, amenințat mai întîi, apoi momit cu tot felul de promisiuni (și ajutat cu siguranță de cîteva păhărele), semnează o declarație în care spune că i-a predat personal lui Novski prima sumă de bani încă din luna mai 1925, cînd lucrau împreună la fabrica de cabluri din Novosibirsk. Banii aceia erau, după cum susținea Paresian în declarația sa, o parte din suma pe care o primeau din trei în trei luni de la Berlin, ca bacșiș pentru aranjamentele rentabile pe care Novski, prin intermediul lui Paresian și Titelheim, le făcea în favoarea unor firme din străinătate, germane și engleze în primul rînd. Titelheim, un inginer de modă veche și cu principii învechite, cu o bărbuță albă ca de țap și ochelari, nu reușea să înțeleagă de ce trebuia neapărat să pomenească în declarația sa și alți oameni de care nici măcar nu auzise, dar Fediukin găsise deja modalitatea de a-l convinge; după rezistențe îndelungi, hotărît să moară plin de demnitate, bătrînul

Titelheim a auzit din camera alăturată niște strigăte înspăimîntătoare și a recunoscut vocea singurei sale fiice. Promițîndu-i-se că va fi scutită de tortură și că va rămîne în viață, bătrînul a acceptat toate condițiile lui Fediukin și a semnat procesul-verbal fără măcar să-l citească. (Au trebuit să treacă mai mulți ani, pentru ca adevărul despre bătrînul Titelheim și fiica sa să iasă la iveală: într-un lagăr de tranzit, bătrînul a aflat, aproape întîmplător, de la o deținută pe nume Ginzburg, că fiica sa fusese omorîtă în pivnița închisorii încă din timpul anchetei.)

Pe la jumătatea lunii mai se ajunge la o confruntare între cei doi și Novski. Novski are impresia că Paresian miroase a țuică; cu limba împleticindu-i-se într-o rusă stricată, acesta îi aruncă în față detalii fantastice despre îndelungata lor colaborare. După furia sinceră a lui Paresian, Novski înțelege că Fediukin, în arta lui de a smulge declarații complete, a atins în cazul lui Paresian un nivel ideal de cooperare, care reprezintă țelul și năzuința fiecărui anchetator zelos: fără îndoială, datorită geniului creator al lui Fediukin, Paresian a luat supozițiile drept cea mai vie realitate, mai autentică decît ceața faptelor concrete, și le-a adăugat doza necesară de emotivitate,

căință și ură. Titelheim, absent, cu privirea întoarsă spre o lume îndepărtată și moartă, nu reușește să-și amintească detaliile înșirate în procesul-vebal pe care l-a semnat și de aceea Fediukin e nevoit să-i aducă aminte cu severitate regulile de bună purtare: încet-încet, Titelheim rememorează sumele, enumeră cifre, locuri și date precise. Novski simte că-i alunecă printre degete și ultima șansă de salvare și că Fediukin i-a pregătit moartea cea mai nedemnă: va muri ca un tîlhar care și-a vîndut sufletul, asemenea lui Iuda, pentru treizeci de arginți (va rămîne pentru totdeauna o taină dacă aceasta era o parte a planului inventat de Fediukin pentru a obține colaborarea lui Novski sau dacă s-a ajuns la modificarea textului acuzației datorită celui care nu a vrut să moară de o moarte rușinoasă).

În aceeași seară, după confruntare, Novski încearcă din nou să se sinucidă și să salveze astfel o parte a legendei. Însă auzul de cîine vigilent al paznicului percepe niște zgomote ciudate, probabil suspinele de ușurare, venind din celula muribundului: cu venele tăiate, Novski este dus din nou la spitalul închisorii, unde își smulge pansamentele și unde trebuie hrănit artificial (acesta este ultimul pas spre lichidarea definitivă a lui Novski).

În fața unei încăpățînări atît de mari, Fediukin cedează și-l declară pe Novski (în baza actului de acuzare anterior) conducătorul grupului de complotiști. Confruntat separat cu fiecare membru al viitorului nucleu de sabotori, care se formează sub conducerea lui Fediukin, Novski, privind în gol cu ochii lui stinși de astigmatic, îi recunoaște în oamenii speriați și necunoscuți pe aceia cu care „urzea planuri îndrăznețe privind punerea la punct a unor instalații de însemnătate vitală pentru industria militară". La asta mai adaugă cîteva detalii din scenariul învățat pe de rost. Fediukin, care descoperă în sfîrșit în Novski un colaborator util și abil, lasă pe seama inteligenței lui Novski să înlăture unele contradicții și inadvertențe ce apar în scenariul complicat al actului de acuzare. (Cu această ocazie, Novski recurge la experiența sa îndelungată, cîștigată în închisorile țariste și în lupta cu procurorii neîncrezători.)

Cursul liniștit al acestei colaborări este pus sub semnul întrebării o singură dată, pe la sfîrșitul lunii mai, cînd Novski este confruntat cu un oarecare Rabinovici. Acesta fusese pentru Novski un fel de mentor spiritual încă din primele zile ale perioadei petrecute la Pavlovgrad, omul care, în calitatea sa de

inginer și specialist, descoperise talentul lui Novski și îl inițiase în tainele fabricării explozibilelor. În timpul studiilor sale întrerupte de mai multe ori, dar cu toate acestea nu mai puțin strălucite, rolul lui Isaac Rabinovici a fost multiplu: nu numai că i-a oferit mereu sfaturi și lucrări tehnice de specialitate, dar l-a salvat de mai multe ori datorită intervențiilor și reputației sale, cît și a cauțiunilor destul de mari depuse la procuror în favoarea tînărului Novski. (Urmările catastrofale ale unor explozii ce au zguduit Petrogradul în 1910 au trezit în mintea bătrînului Rabinovici unele bănuieli îndreptățite, care l-au îndepărtat de preaînzestratul său elev.) Pentru nenumăratele servicii pe care i le-a făcut, precum și din respectul sincer pe care i-l purta, Novski a făcut de mai multe ori eforturi să-l ajute, mai ales în timpul războiului civil: l-a salvat din mîinile unor cekiști prea zeloși, care vedeau în Rabinovici un posibil atentator și nu prea aveau încredere în cunoștințele lui în domeniul secret al explozibilelor. Se pare însă că relația dintre Novski și Rabinovici era în primul rînd de natură afectivă: veșnica poveste despre tatăl idealizat și despre descoperirea unor visuri tainice în persoana unui tînăr în care regăsește propriile

trăsături. Novski refuză să semneze partea acuzației care se referea la Rabinovici. (Însă prezența lui Rabinovici în actul de acuzare avea o importanță deosebită pentru anchetă, avînd în vedere *profilul* acestuia: originea, rasa, mediul.) Fediukin recurge atunci la un alt mijloc: scoate din sertarul biroului dosarul cu declarațiile lui Paresian și Titelheim, dosar care între timp fusese îmbogățit cu alte detalii și declarații smulse de la alți trei participanți la ceea ce se numea marea delapidare a banilor statului: toți trei recunoșteau că Novski fusese inspiratorul complotului și dădeau detalii despre caracterul lui, în care entuziasmul său revoluționar era redus la o patimă fără scrupule pentru bani și înavuțire, iar ascetismul său legendar era prezentat ca o mască ridicolă și o șarlatanie: unele mărturii se refereau la zilele petrecute de Novski la Paris și Petrograd, făcînd aluzii clare la viața mondenă a tînărului revoluționar, care își cumpăra, fără îndoială, faimoasele pălării și veste roșii din banii primiți din fondurile secrete ale Ohranei.

Novski înțelege că nu mai are de ales. În schimbul unui contraserviciu din partea lui Fediukin, recunoaște că profesorul Rabinovici a colaborat cu el la fabricarea explozibilelor;

detaliile despre tipurile de şrapnele şi detonatoare, puterea de distrugere a prafului de puşcă, dinamitei, kerosenului, trinitrotoluenului, despre modul şi locul de fabricare a bombelor şi despre puterea lor de distrugere în anumite condiţii, Novski le dictează el însuşi celui care încheie procesul-verbal; în schimb, Fediukin dă foc, în faţa lui Novski, dosarului compromiţător (deja inutil) despre grupul de tîlhari şi speculanţi, aruncîndu-l în soba de fier din biroul său.

Procesul celor douăzeci de membri ai grupului de sabotori s-a desfăşurat cu uşile închise, pe la jumătatea lui aprilie. După declaraţia unui oarecare Snaserev, Novski, în ciuda unor rătăciri ale spiritului, a vorbit cu o însufleţire pe care acesta a atribuit-o temperaturii ridicate pe care o avea; „aceasta a fost şi cea mai bună cuvîntare politică a lui pe care am auzit-o vreodată", a adăugat el fără nici un pic de rea-voinţă (făcînd aluzii evidente la zvonurile mincinoase că Novski ar fi fost un orator lamentabil: primul semn, prea timpuriu, ce ducea la năruirea mitului numit Novski). Un alt participant care a supravieţuit acestui proces (Kaurin) recunoaşte că, în ciuda torturii înspăimîntătoare la care a

fost supus în timpul lungilor luni de anchetă, Novski nu şi-a pierdut nimic din inteligenţa sa sclipitoare „care ne-a îngropat pe toţi". „Odinioară fusese un bărbat plin de viaţă, cu ochi vii şi neastîmpăraţi, acum abia îşi tîrîia picioarele şi avea obrajii supţi, ochii înfundaţi în orbite şi în unele momente părea cu totul absent faţă de ce se petrecea în jur; semăna cu o fantomă, dar nu cu a sa proprie; cel puţin pînă cînd a început să vorbească: atunci a devenit din nou diavol, şi nu om." Însă trebuie să recunoaştem că rolul lui Novski în acest proces l-au stabilit dinainte, în bună parte, sindicaliştii şi presa emigranţilor, afirmînd că printre indivizii implicaţi în proces se ascundeau şi nişte agitatori care n-aveau nici în clin, nici în mînecă cu revoluţionarii; Novski îşi îndreptă deci forţa devastatoare a elocvenţei sale tocmai în această direcţie, încercînd, într-un acces de ură sinceră, să dezmintă acele argumente ale menşevicilor şi sindicaliştilor, care ar fi putut să-i reducă biografia şi sfîrşitul la lucrul de care se temea cel mai mult şi-mpotriva căruia, de-a lungul acestor luni, dusese o luptă sîngeroasă, pe viaţă şi pe moarte.

Acuzatorul public, V.N. Kricenko, expert într-ale meseriei, a cerut pedeapsa capitală

pentru primii cinci condamnați, dar, spre mirarea tuturor, după spusele lui Kaurin, în cuvîntul de încheiere „nu l-a terfelit pe Novski". (Sînt înclinat să cred că rolul lui Novski în acest proces a fost cumpărat tocmai cu acest preț.) Într-o oarecare măsură, acuzatorul chiar a lăsat să se întrevadă că îi este recunoscător lui Novski pentru că a reușit să-și păstreze pînă la capăt integritatea, în ciuda tuturor celor întîmplate (ceea ce dovedește și sincera lui colaborare cu ancheta) și l-a numit chiar „vechi revoluționar", insistînd asupra faptului că Novski strecura întotdeauna o doză de fanatism în ideile și convingerile sale, pe care, din păcate, într-un moment de slăbiciune, le-a pus în serviciul contrarevoluției și al conspirației burgheze internaționale; Kricenko a încercat să găsească o explicație științifică a acestei devieri morale, pe care a pus-o pe seama originii mic-burgheze a primului acuzat și a influențelor nefaste ale deselor șederi în Occident, unde era interesat mai mult de baliverne literare decît de politică. Înainte de a-și da sufletul, bătrînul Rabinovici i-a povestit doctorului Taube, în spitalul din Kolîma, unde zăcea bolnav de scorbut și aproape orb, despre întîlnirea lui cu Novski în holul tribunalului, după încheierea procesului. „Boris Davidovici",

i-a spus, „mă tem că te-ai scrîntit. Ne vei îngropa pe toţi cu pledoaria ta." Novski i-a răspuns cu o expresie stranie întipărită pe chip, care aducea cu umbra unui zîmbet: „Isaac Ilici, dumneavoastră ar trebui să cunoaşteţi obiceiurile de înmormîntare ale evreilor: în momentul în care mortul este scos din sinagogă pentru a fi dus la cimitir, un slujitor al lui Iehova se apleacă deasupra răposatului, îl strigă pe nume şi-i spune cu voce tare: *Să ştii că eşti mort*!". S-a oprit o clipă şi a adăugat: „Bun obicei!".

În semn de recunoştinţă şi, probabil, convins că a reuşit să scoată din moarte tot ceea ce poate scoate un om viu, în cuvîntarea finală Novski a repetat că crimele sale meritau pe deplin pedeapsa cu moartea, singura pedeapsă justă, şi că nu va face nici un fel de recurs pentru a i se cruţa viaţa. Reuşind să evite laţul ruşinos al spînzurătorii, moartea în faţa plutonului de execuţie i se părea un deznodămînt fericit şi un sfîrşit plin de demnitate; simţise probabil, chiar şi în afara acestui context moral, că o justiţie superioară pretindea ca el să piară de oţel şi plumb.

Dar n-a fost omorît (e mai greu să alegi moartea decît viaţa): pedeapsa i-a fost comutată

și, după un an petrecut în carceră, a luat din nou drumul anevoios al exilului. La începutul anului 1934, sub numele de Dolski, același nume pe care-l purtase ultima dată în temnițele țariste, îl găsim în Turgai, unde abia începuseră colonizările. (Nu ar trebui totuși să vedem un mesaj pentru viitor în această schimbare de nume, un semn de bravadă sau de sfidare; Novski, se pare, era condus în primul rînd de rațiuni practice: actele sale de identitate erau încă pe numele acesta.) În același an primește permisiunea autorităților de a se stabili în Aktubinsk, o localitate aflată aproape la capătul lumii; aici, înconjurat de coloniști suspicioși, lucrează la o fermă agricolă unde se cultivă sfeclă de zahăr. În luna decembrie, sora sa primește aprobarea să-i facă o vizită și-l găsește bolnav: Novski se plînge de dureri de rinichi. În acea perioadă poartă deja maxilarele artificiale și dinții de oțel inoxidabil. (E greu de spus dacă dinții i-au fost sparți în timpul desfășurării anchetei, așa cum afirmă doctorul Taube.) Novski refuză propunerea surorii sale de-a obține de la autorități permisiunea de-a se muta la Moscova; nu mai avea curajul să privească lumea în față. „Își aștepta moartea la primele ore ale dimineții", notează ea, „ce

coincideau cu cele la care fusese arestat: încremenea cu ochii sticloși întorși spre ușa pe care n-o încuia. Cînd trecea de ora trei, lua chitara și cînta încet ceva greu de descifrat. Avea halucinații auditive și i se năzărea că aude voci și pași pe hol." (În acei ani, la Moscova circula următoarea anecdotă: „Ce mai face Novski? – Bea ceai cu dulceață de coacăze și cîntă *Internaționala* la chitară." – „Dar în surdină", adăuga cineva cu răutate.)

Știm că în iarna năprasnică a anului 1937 Novski este arestat din nou și dus într-o direcție necunoscută. În anul următor îi descoperim urmele tocmai în îndepărtata Insulma. Ultima scrisoare, așternută pe hîrtie chiar de mîna lui, poartă ștampila localității Kem, din apropierea insulelor Solovki.

Continuarea și sfîrșitul istoriei lui Novski le-am aflat de la Karl Fridrihovici (care din greșeală îl numește Podolski în loc de Dolski); locul evenimentelor: îndepărtatul și înghețatul nord, Norilsk.

Novski dispare din lagăr într-un mod ciudat și inexplicabil, probabil în timpul unui viscol năprasnic, cînd și paznicii din turnuri, și armele, și cîinii mari și puternici sînt la fel de neputincioși. După ce se liniștește *purga*,

pleacă în căutarea evadatului, lăsîndu-se conduși de instinctul cîinilor feroce. Trei zile la rînd deținuții așteaptă în zadar comanda *afară!*; trei zile cîinii furioși, plini de spume se zbat în lanțurile lor de oțel, trăgînd după ei hăitașii prin nămeții uriași. În cea de-a patra zi, unul dintre paznici îl descoperă, o fantomă cu barbă lungă, în apropierea turnătoriei, unde se încălzește lîngă un cazan mare, în care se depune zgura de la metale. Îl încercuiesc și dau drumul cîinilor. Atrași de urletele animalelor, intrară în hala cazanelor: evadatul stă pe niște schele, deasupra cazanului, în lumina flăcărilor. Un paznic zelos începe să urce pe schele. Cînd acesta se apropie, evadatul se aruncă în materia topită, clocotitoare și paznicii îl văd dispărînd sub ochii lor, răsucindu-se ca o dîră de fum, surd la comenzi, nesupus, eliberat de cîini, de frig, de căldură, de pedeapsă și căință.

Acest bărbat curajos a murit pe 21 noiembrie 1937, la orele patru după-amiaza. În urma lui au rămas cîteva țigări și o periuță de dinți.

Pe la sfîrșitul anului 1956, ziarul londonez *Times*, care, respectînd buna și vechea tradiție engleză, mai crede încă în năluci, a publicat

ştirea că Novski a fost văzut la Moscova, în apropierea zidurilor Kremlinului. Cei care l-au văzut au spus că l-au recunoscut după dinţii de oţel. Această ştire a fost preluată de toată presa occidentală, avidă de intrigi şi senzaţional.

Cîini și cărți

Lui Philippe David

În anul de grație 1330, în ziua de 23, luna a XII-a, la urechea vigilentă a Preacinstitului Părinte întru Hristos, monseniorul Jacques, prin voia Domnului episcop de Pamiers, ajunse vestea că Baruch David Neumann, fost evreu, refugiat din Germania, părăsise întunericul și perfidia iudaismului și trecuse la credința întru Hristos; că primise taina sfîntului botez în orașul Toulouse, în timpul pogromului inițiat de Preacinstiții Păstori; și că apoi, „precum cîinele care-și linge voma", sus-numitul Baruch David Neumann, care trăia încă împreună cu evreii din Pamiers după legea iudaică, profitase de ocazie și se reîntorsese la secta și obiceiurile evreiești atît de urîte lui Dumnezeu; așa că sus-numitul monsenior episcop dădu ordin să fie arestat și aruncat în temniță.

În cele din urmă porunci să fie adus la el și acesta se înfățișă monseniorului în marea sală episcopală, din care prin ușa din stînga se intra în camera de tortură. Monseniorul Jacques ceru ca sus-numitul Baruch să fie adus chiar prin acea cameră, pentru a-i aminti de instrumentele pe care Cel de Sus le pusese cu atîta îndurare în mîna celor aflați în slujba Sfintei Sale Credințe, întru salvarea sufletului omului.

Monseniorul Jacques avea la masă, ca ajutoare, pe fratele Gaillard din Pamiers, locțiitorul Inchizitorului din Carcassonne, pe magistrul Bernard Faissessier, un slujbaș din Pamiers, și pe magistrul David de Troyes, un evreu, invitat să fie tălmaciul monseniorului episcop în caz că Baruch se încumenta să recurgă la dogmă și la legi, pentru că era vestit ca bun cunoscător al Vechiului Testament, al legilor iudaice și al „cărții necuratului"*.

---

* „Cartea necuratului" este doar una din faimoasele metafore pentru cartea nu mai puțin cunoscută a Talmudului. În A.D. 1320 papa Ioan al XXII-lea a poruncit ca orice exemplar al acestei cărți eretice să fie confiscat și ars pe rug; se știe că pe vremurile acelea, pe la toate vămile de pe întreg arhipelagul creștin, soldații percheziționau caravanele evreiești, cercetînd mărfurile de contrabandă, mătăsurile, blănurile și mirodeniile, fără să le acorde cea mai mică atenție (poate doar mînați de lăcomia

Monseniorul Jacques începu aşadar să-l întrebe despre cele amintite mai înainte, fiindcă evreul jurase pe legea lui Moise că va spune adevărul şi numai adevărul, în primul

---

personală), iar cîinii Sfîntului Bernard, cu un miros ascuţit pentru „scrierile necuratului", adulmecau caftanele soioase ale tîrgoveţilor bărboşi şi-şi vîrau boturile pe sub rochiile femeilor speriate, pînă într-o bună zi, cînd au stîrnit o mare epidemie de turbare şi au început să se repeadă şi să-i muşte şi pe tîrgoveţii creştini şi să-şi bage boturile sub mantalele pelerinilor, preoţilor şi călugăriţelor nevinovate, care făceau negoţ cu peşte sărat şi brînză Brie din Catalonia, cunoscută în popor sub numele de „crotte de diable" – spurcăciunea diavolului. Însă cu toate astea goana după Talmud n-a încetat; Jean Gui, poreclit „Cel de Fier", a confiscat şi a ars pe rug, numai în anul 1336. două căruţe mari, burdușite cu acea carte incriminată, însă efectele acţiunilor de dinainte şi de după această dată au rămas din păcate necunoscute istoricilor contemporani. Acest Jean Gui „Cel de Fier", *en fer* (unii adversari ai săi, încîntaţi probabil de asociaţia sonoră şi din pizmă, îi pronunţau. ba chiar îi şi scriau porecla ca *enfer*: infern), s-a dovedit a fi chiar prea sîrguincios şi, pe lîngă Talmud, a început să arunce pe rug şi alte cărţi şi chiar oameni, care nu erau pomeniţi în indexul papal, şi o vreme a fost expus presiunilor clericilor care se temeau, de altfel, de el, dar care urmau

rînd despre sine, dar şi despre alţii, despre cei vii şi cei morţi pe care îi chema să depună mărturie.

După ce căzură de acord în această privinţă, vorbi şi mărturisi cele ce urmează:

„Anul acesta (joia trecută s-a împlinit exact o lună de la cele întîmplate) au sosit din Granada Preacinstiţii Păstori, înarmaţi cu suliţe, cuţite lungi şi ghioage, cu cruci din păr de capră cusute pe mantale, purtînd steaguri războinice şi ameninţînd că-i vor extermina pe toţi evreii. Solomon Vidas, un tînăr evreu, veni să-l caute atunci pe marele dregător al Granadei şi, găsindu-l în compania evreului Eleazar, copistul său, îl întrebă, aşa cum mi-a povestit mai tîrziu, dacă acesta l-ar apăra de mînia Preacinstiţilor Păstori. Acesta încuviinţă. Dar cum Preacinstiţii Păstori soseau într-un număr tot mai mare şi începeau să intre şi prin casele creştinilor şi ale oamenilor de vază, acesta îl vesti pe Solomon că nu-l mai putea ascunde şi-l sfătui să găsească o

---

poruncile papei şi ale lui Dumnezeu. Se ştie că acest Jean Gui „Cel de Fier" a ieşit victorios din această luptă crîncenă şi că cei mai mulţi dintre adversarii lui au sfîrşit mistuiţi de flăcările rugului. Se spune că ar fi murit cu minţile rătăcite, în chilia sa, înconjurat de cîini şi cărţi. (n.a.)

barcă pe Garonne și să fugă la Verdun, unde se afla o cetate mult mai mare și mai sigură, aparținînd unui prieten de-al lui. Solomon găsi, așadar, o luntre și se lăsă dus de apă în jos, spre Verdun. Zărindu-l de pe mal, Păstorii luară și ei o barcă cu vîsle și îl scoaseră din apă, ducîndu-l legat fedeleș la Granada și zicîndu-i că ori se va creștina imediat, ori va fi omorît pe loc. Marele dregător, care privea toate astea de pe mal, cu mîna streașină la ochi, se apropie de ei și le spuse: dacă-l ucid pe Solomon, e ca și cum i-ar tăia lui capul. Aceștia îi răspunseră că, dacă așa crede, îi vor îndeplini pe loc dorința. Auzind toate astea, Solomon zise că nu vrea să i se întîmple ceva marelui dregător și-i întrebă pe Păstori ce așteaptă de la el. Ei îi repetară: ori se va creștina imediat, ori va fi omorît pe loc. Solomon le răspunse că preferă să se creștineze decît să moară. Atunci aceștia îl botezară imediat în apa tulbure a fluviului Garonne, împreună cu copistul Eleazar, căci printre ei se afla și un tînăr preot care cunoștea tainele legii. După aceea, două femei cinstite le cusură pe haine cruci din păr de capră și îi lăsară să plece unde or vrea.

În ziua următoare, Solomon și Eleazar m-au căutat la Toulouse, mi-au povestit tot

ce li s-a întîmplat și mi-au spus că s-au și creștinat, dar nu din voia lor, și că, dacă se putea, s-ar reîntoarce la credința și legile strămoșilor lor. Și mi-au mai spus: dacă într-o bună zi Iehova le va deschide, cu mila Lui, ochii, arătîndu-le că noile legi sînt mai drepte decît cele vechi, că sufletul omului păcătuiește mai puțin față de oameni și sălbăticiuni sub oblăduirea noii credințe, atunci vor trece la această nouă credință de bunăvoie și din toată inima. Le-am răspuns că nu știu ce sfat să le dau; probabil că puteau, le-am zis, să se întoarcă fără nici o mustrare de cuget la iudaism, dacă legile creștine le dădeau dezlegare, și le-a promis că îl voi întreba despre toate astea pe fratele Raimond Lesnac, locțiitorul Excelenței Sale Marele Inchizitor din Toulouse; fără îndoială că el le va putea da cele mai bune sfaturi și iertarea păcatelor. Am trecut așadar împreună cu Bonnet, un evreu din Agen, pe la sus-numitul frate Raimond Lesnac și pe la magistrul Marquès, notarul Excelenței Sale, Marele Inchizitor din Toulouse, și le-am povestit despre nenorocirea ce se abătuse asupra bietului Solomon, întrebîndu-i dacă botezul făcut împotriva voinței celui care l-a primit îndeplinește canoanele prevăzute și credința acceptată numai de teama de a nu-ți

pierde viaţa este credinţă adevărată. Amîndoi mi-au răspuns că o astfel de credinţă nu poate fi adevărată. M-am întors imediat la Solomon şi Eleazar şi le-am repetat răspunsul fratelui Raimond şi al magistrului Jacques, cum că un astfel de botez nu poate avea prea mare însemnătate şi nici puterea adevăratei credinţe şi că se puteau întoarce la credinţa lui Moise. Solomon îl rugă pe Excelenţa Sa, Seneşalul din Toulouse, să ceară părerea Curiei de la Roma despre botez, deoarece sus-numitul Solomon se temea grozav că întoarcerea sa la iudaism putea fi tălmăcită ca un semn de prefăcătorie.

Cînd toate aceste treburi s-au isprăvit cu bine, Solomon şi Eleazar s-au întors la credinţa lui Moise, după toate canoanele prevăzute de doctrina talmudică: le-au tăiat cu foarfeci ascuţite unghiile de la mîini şi de la picioare, i-au ras în cap şi i-au scăldat în apă curată de izvor, aşa cum se face, potrivit legilor, pentru purificarea trupului şi sufletului unei femei străine care se uneşte, prin sfînta căsătorie, cu un evreu.

Săptămîna următoare, domnul Aloder, ajutorul judecătorului din Toulouse, aduse douăzeci şi patru de care pline cu tîrgoveţi şi Păstori arestaţi pentru măcelul săvîrşit de

aceştia la Castelsarrasin şi prin împrejurimi asupra a cincizeci şi doi de evrei de toate vîrstele. Cînd carele ajunseră în faţa castelului contelui de Narbonne, iar douăzeci dintre ele intraseră deja pe poartă, în jur se strînse o mulţime de tîrgoveţi din Toulouse. Cei din ultimele care începură să strige după ajutor, ţipînd în gura mare că sînt aruncaţi în temniţă fără vină şi că n-au făcut nici un păcat, au vrut doar să răzbune sîngele nevinovat al lui Hristos, care aşteaptă de atîta vreme să fie răzbunat. Atunci mulţimea, mişcată de nedreptatea ce se făcea, tăie cu cuţite frînghiile cu care erau legaţi răzbunătorii, îi coborî din care şi se porni să strige cît o ţinea gura: «Moarte evreilor!», năpustindu-se spre cartierul evreiesc. Eram ocupat cu cititul şi scrisul, cînd în camera mea dădu buzna o mulţime de oameni înarmaţi cu ignoranţa lor grea ca un ciomag şi cu o ură mai ascuţită decît tăişul unui cuţit. Ochii li se înroşiră, nu din cauza mătăsurilor grele din odaia mea, ci la vederea cărţilor aranjate pe etajere; smulseră mătăsurile de pe pereţi şi le ascunseră sub sutane, cărţile mi le aruncară pe jos, le călcară în picioare şi începură să le rupă sub ochii mei. Erau cărţi legate în piele şi numerotate, scrise de oameni învăţaţi şi, dacă le-ar

fi citit, ar fi găsit în ele nenumărate motive să mă ucidă, dar ar fi descoperit în ele, dacă le-ar fi citit, și sfaturi bune și leacuri pentru domolirea urii lor. Le-am spus să nu le rupă, pentru că multe dintre ele nu sînt deloc periculoase, doar una singură este periculoasă; le-am spus să nu le rupă, pentru că citirea multor cărți duce la înțelepciune, iar citirea uneia singure – la ignoranță, care este întotdeauna înarmată cu ură și nebunie. Ei mi-au răspuns că toate lucrurile sînt scrise în Noul Testament și că acesta cuprinde cărțile tuturor timpurilor: ce se spune în el e reluat în toate celelalte cărți și, de aceea, ele trebuie arse, iar dacă în vreuna din aceste cărți există ceva ce nu este spus în această Singură Carte, cu atît mai mult celelalte cărți trebuie arse, pentru că sînt eretice. Și au mai spus că n-au nevoie de sfaturi de la învățați și mi-au strigat: «Creștinează-te, de nu, toată înțelepciunea pe care ai adunat-o de prin cărți o să-ți iasă pe nas».

Lovindu-mă de ura oarbă a acestei mulțimi și văzînd-o omorînd sub ochii mei mai mulți evrei care refuzaseră botezul (unii din consecvență, alții din mîndrie, care adeseori este fatală), le-am răspuns că mai degrabă accept să mă creștinez decît să fiu ucis, pentru că, *în ciuda tuturor lucrurilor*, suferințele vremelnice

ale vieții sînt preferabile golului definitiv al neantului. Au pus mîna pe mine și m-au scos din casă, fără să mă lase să-mi schimb halatul cu o îmbrăcăminte potrivită, tîrîndu-mă așa pînă la catedrala Saint-Etienne. Cînd am ajuns în fața ei, doi preoți mi-au arătat cadavrele de evrei care zăceau împrejur; trupurile le erau schingiuite, iar fețele pline de sînge. Apoi au făcut semn spre o piatră mare din fața bisericii și atunci mi-a fost dat să văd o scenă care m-a făcut să înmărmuresc: pe piatră zăcea o inimă asemenea unei bile însîngerate. «Privește, mi-au zis, e inima unuia dintre aceia care n-au vrut să se creștineze.» În jurul ei se adunase lume multă, care se uita la ea înmărmurită și scîrbită. Cînd am închis ochii, ca să nu mai văd acea privelițte, cineva m-a lovit puternic în cap cu o piatră sau cu o bîtă și m-a făcut să mă hotărăsc pe loc; le-am spus că mă creștinez, dar că am un prieten preot, pe fratele Jean, zis Teutonul, și că vreau ca el să fie acela care să mă ajute să fac pasul decisiv. Am spus asta în speranța că fratele Jean, care îmi era prieten bun și cu care purtam discuții îndelungi despre credință, mă va putea ajuta să scap de moarte fără să trec la creștinism.

Atunci cei doi preoți tineri s-au înțeles să mă scoată din biserică și să mă însoțească pînă la casa lui Jean, zis Teutonul, pentru că acesta era mai bătrîn și avea un grad mai mare, iar celor doi le era teamă să săvîrșească vreo nedreptate față de el. Cînd am ieșit în fața bisericii, am simțit miros de fum și am văzut limbi de foc înălțîndu-se spre cer din cartierul evreiesc. Sub ochii mei l-au înjunghiat pe evreul Asser, un tînăr de vreo douăzeci de ani, și mi-au zis: «Acesta a invocat exemplul tău și învățăturile tale». Și mi-au mai spus, arătîndu-mi un alt tînăr, despre care am auzit mai tîrziu că era de prin Tarascon: «Amînarea hotărîrii tale îi ucide pe toți cei care au crezut în învățăturile tale și ți-au urmat exemplul». Atunci cei care-l țineau i-au dat drumul, iar tînărul s-a prăbușit la pămînt cu fața întoarsă spre mine, și, pentru că eu nu scoteam încă nici un cuvînt, îi aplicară pe la spate o lovitură mortală. Tîrgoveții din Toulouse, care se adunaseră în fața bisericii și urmăreau cu înfrigurare cele ce se petreceau, i-au întrebat pe cei doi preoți care mă însoțeau dacă m-am creștinat, iar ei au răspuns că încă nu; înainte de-a ieși din biserică, i-am rugat, în caz că ne vom întîlni cu cineva pe drum și va întreba dacă m-am creștinat, să

răspundă că da, însă m-au refuzat. Atunci din mulțime cineva m-a lovit din nou cu o bîtă și sub puterea izbiturii mi s-a părut că-mi sar ochii din cap; am atins locul lovit cu mîna, dar nu curgea sînge, am simțit doar o umflătură care s-a vindecat de la sine, fără nici un fel de leac, de bandaje sau alifii. Văzînd că mulțimea ucide fără oprire evrei și auzind țipetele și blestemele muribunzilor, și fiindcă cei doi preoți mi-au spus că nu mă puteau apăra de furia mulțimii și nici însoți pînă la casa lui Jean, zis Teutonul, și voi fi omorît înainte de-a coborî de pe scările bisericii în stradă, i-am întrebat ce mă sfătuiesc să fac. Ei mi-au răspuns: «Urmează drumul pe care mergem cu toții și-ți vom întinde mîna». Și mi-au mai spus: «Urmînd exemplul tău, mulți și-au pierdut viața». Atunci le-am răspuns: «Să ne întoarcem în biserică».

Ne-am întors deci la catedrală, unde lumînările ardeau sfîrîind, unde norodul, cu mîinile încă pline de sînge, în genunchi, murmura rugăciuni. I-am rugat pe cei doi însoțitori să mai așteptăm puțin, să văd dacă vor sosi fiii mei*.

---

* Unul dintre comentatorii moderni (Duvernoy) face, în legătură cu această frază, următoarea precizare: „Deși arhivele nu ne furnizează nici un fel de date în această privință, înclinăm să

Au așteptat, dar fiindcă fiii mei nu mai veneau, mi-au spus că nu mai puteau sta și că trebuia să mă hotărăsc: ori mă creștinam, ori ieșeam pe scări, unde încă mai erau uciși cei care nu se hotărau.

Atunci le-am spus că aș dori să-mi fie naș vicarul din Toulouse, gîndindu-mă la Pierre de Savardun, un bun prieten de-al meu, care m-ar fi putut scăpa de moarte și de creștinare. Mi-au răspuns însă că nu putea veni, pentru că în ziua aceea îi însoțise pe Păstorii din Castelsarrasin și era foarte obosit de drum, trebuia să se odihnească. Cîțiva dintre cei îngenuncheați în biserică s-au ridicat, s-au repezit la mine, m-au înșfăcat și m-au tîrît pînă aproape de altar, unde era locul pentru botez; înainte de a-mi băga capul în apă, am mai rostit încă o dată cuvîntul «vicar»; dar o clipă mai tîrziu, n-am mai putut scoate nici

---

credem că această declarație a lui Baruch nu era doar un mijloc de amînare a scenei înjositoare și penibile a botezului, ci și un element al tacticii și vicleniei: în caz că fiii săi reușiseră să evite botezul, pentru înțeleptul Baruch acesta era un argument suficient de a nu se expune disprețului pe care i l-ar fi arătat; în caz că fuseseră uciși, durerea i-ar întări hotărîrea, iar moartea sa ar semăna cu o răscumpărare". (n.a.)

o vorbă, pentru că mă apăsau, ținîndu-mi destul de mult capul sub apă, și mi-a trecut prin minte că mă vor omorî ca pe un cîine în apa din cristelnița pentru botez. După aceea m-au tîrît spre scările de piatră și m-au așezat în genunchi printre ceilalți; nu știu cîți și cine erau, fiindcă nu mă puteam uita în ochii nimănui și țineam capul plecat spre piatra rece. Preotul făcea, așa credeam, tot ce ținea de taina botezului. Dar, înainte de-a începe preotul să citească ceea ce era necesar pentru ritualul botezului, unul din cei doi preoți tineri s-a aplecat și mi-a șoptit la ureche că trebuia să spun că am acceptat botezul de bunăvoie și nesilit de nimeni, dacă nu, mă vor ucide pe loc. Am susținut deci că tot ceea ce făceam făceam de bunăvoie, deși gîndeam cu totul altfel. Mi-au dat și un nume – Johann sau Jean; cei care stăteau lîngă mine s-au ridicat și au plecat.

După ce totul s-a terminat, i-am rugat pe cei doi preoți să mă însoțească pînă acasă, să vedem dacă a mai rămas ceva din bunurile mele; mi-au răspuns că nu mă puteau însoți, pentru că erau obosiți și transpirați, așa că m-au dus la ei și-am băut vin din pivnițele lor în cinstea creștinării mele; am băut fără să scot un cuvînt și am refuzat să discut cu ei

despre problemele credinței, în ciuda provocărilor lor. După aceea s-au hotărît să mă conducă totuși acasă, să vadă dacă mai rămăsese ceva pe acolo, și am găsit cărțile rupte și arse, banii îmi fuseseră furați împreună cu șapte suluri de stofă, dintre care unele erau ale mele, iar altele depuse gaj, și o cuvertură de mătase de Aragon. Preotul care îmi devenise naș de botez a pus sulurile de stofă într-un sac. În clipa cînd am ieșit, ne-am întîlnit în fața casei cu un slujbaș al orașului, pe care tînărul preot îl cunoștea și care era înarmat, avînd sarcina să-i protejeze pe evreii rămași în viață. «Nașul» meu i-a zis acestui paznic sau bărbat: «Acesta s-a botezat și este bun creștin». Paznicul mi-a făcut un semn cu capul, iar eu am găsit o cale de-a mă apropia de el: «Vrei să fii un *evreu* bun?», m-a întrebat în șoaptă. I-am răspuns: «Da!» Iar el a zis: «Pentru asta trebuie să ai bani mulți!». «N-am», i-am răspuns, «dar luați asta» și i-am dat sacul în care vîrîsem toate cele pomenite mai sus. A luat sacul și l-a dat unuia dintre oamenii săi, spunîndu-mi: «Frumos, frumos, n-are de ce să-ți fie frică; dacă te întreabă cineva ceva, răspunde-i că ești bun creștin și așa îți salvezi capul».

Cînd am ieșit din casă, ne-am întîlnit, «nașul» meu și cu mine, cu vreo zece slujbași

ai oraşului însoţiţi de o mulţime de paznici înarmaţi. Unul din slujbaşi m-a tras deoparte şi m-a întrebat în şoaptă: «Eşti evreu?» şi i-am răspuns, tot în şoaptă, ca să nu m-audă preotul, că da. Atunci slujbaşul i-a zis preotului să mă lase liber şi m-a încredinţat unui soldat, un sergent, spunîndu-i să mă păzească bine, ca pe el însuşi, în numele conducerii oraşului şi al puterii acesteia. Sergentul m-a luat de braţ. Cînd am ajuns în apropierea Capitoliului, le-am spus celor care m-au întrebat că sînt evreu, dar cînd am luat-o pe nişte străduţe întortocheate şi periculoase şi cînd oamenii au început să-l iscodească pe sergent dacă nu sînt cumva un evreu din aceia care nu trecuseră la creştinism, acesta le-a răspuns, aşa cum îl sfătuisem, că sînt un bun creştin.

Jefuirea şi uciderea evreilor ţinură pînă noaptea tîrziu; oraşul era luminat de flăcări, iar cîinii urlau din toate părţile. Tîrziu, înspre seară, cînd mi s-a părut că lumea s-a retras de pe străzi, i-am propus sergentului, pentru că nu aveam, totuşi, conştiinţa împăcată, să mergem la vicar şi să-l întrebăm dacă botezul primit sub ameninţarea cu moartea este valabil. Cînd am ajuns la vicar, acesta tocmai era la cină şi sergentul i-a spus numele meu:

«Iată, vă aduc un evreu care a vrut să-l botezaţi chiar Sfinţia Voastră». Acesta a răspuns: «Tocmai sîntem la masă, luaţi loc şi voi». Cum nu puteam, dar nici nu voiam să mănînc, am început să mă uit mai bine la cei aşezaţi în jurul mesei şi l-am zărit pe prietenul meu Pierre de Savardun. I-am făcut un semn şi ne-am îndepărtat de cei prezenţi, atunci i-am spus că n-aveam nici o intenţie să mă creştinez şi i-am cerut să-l roage pe vicar să nu mă oblige să fac aşa ceva, fiindcă un astfel de botez nu era valabil; acesta mi-a îndeplinit rugămintea şi i-a şoptit vicarului cele spuse de mine, apoi i-a poruncit sergentului să plece pentru că, de acum înainte, va avea el grijă de mine şi m-a dat în grija unui alt sergent, un om de-al lui de încredere, cu care am pornit spre castelul Narbonne, pentru a verifica dacă vreunul dintre copiii mei se afla printre evreii ucişi, ale căror cadavre erau adunate în curtea castelului. Cînd ne-am întors, Sfinţia Sa vicarul m-a întrebat: «Vrei să primeşti botezul acum sau să aşteptăm ziua de miine?». Atunci Pierre de Savardun l-a tras deoparte şi au început să discute ceva în taină. Nu ştiu exact ce i-a spus, dar vicarul i-a răspuns cu voce tare: «Bineînţeles, nu vreau să botez pe nimeni cu de-a sila, fie el evreu sau altceva!»

Din cuvintele sale am dedus că botezul la care fusesem supus împotriva voinţei mele putea fi considerat nul.

După ce s-au terminat toate acestea, i-am cerut sfatul lui Pierre de Savardun: era mai bine să rămîn la castelul Narbonne sau să plec?; şi, fiindcă Pierre mi-a zis că toţi evreii refugiaţi la castel vor fi ori botezaţi, ori ucişi, am hotărît că era mai bine să plec la Toulouse. Pierre mi-a dat trei şilingi şi m-a însoţit pînă la o răscruce de drumuri, dintre care cel principal duce la Mongiscard, şi m-a sfătuit să plec cît mai repede, iar dacă se întîmpla să mă oprească cineva şi să mă întrebe ceva, să vorbesc numai pe nemţeşte.

Am grăbit deci pasul ca să ajung cît mai repede la Mongiscard. Cînd, în cele din urmă, am intrat în oraş şi m-am îndreptat spre piaţa din centru, de undeva, de după nişte porţi întunecate, s-a năpustit asupra mea o mulţime înarmată cu toiege şi cuţite, m-a înhăţat şi m-a întrebat dacă sînt evreu sau creştin. I-am întrebat atunci cine sînt ei şi mi-au răspuns: «Sîntem Preacinstiţi Păstori, toţi în slujba credinţei lui Hristos»; şi au adăugat: «În numele paradisului ceresc şi al celui pămîntesc, îi vom stîrpi pe toţi aceia care nu merg pe drumul Lui, fie ei evrei sau nu».

Le-am spus că nu sînt evreu și i-am întrebat: «În paradisul ceresc și cel pămîntesc se ajunge numai prin foc și sabie?», iar ei mi-au răspuns: «E de-ajuns un singur suflet necredincios, ca toți ceilalți să fie lipsiți de paradis și de speranță, așa cum e de-ajuns o singură oaie cu rîie ca să îmbolnăvească toată turma» și au mai adăugat: «Oare nu e mai bine să stîrpești numai oaia rîioasă, decît s-o lași să se umple de rîie toată turma?» și au strigat: «Opriți-l, pentru că vorbele sale sînt pătrunse de îndoială și necredință!» și mi-au legat mîinile și m-au luat cu ei. I-am întrebat iarăși: «Oare aveți putere așa de mare asupra oamenilor, ca să puteți dispune de libertatea lor?», iar ei mi-au răspuns: «Sîntem ostașii lui Hristos și avem îngăduința puterii să îi despărțim pe rîioși de cei sănătoși, pe aceia care se îndoiesc de aceia care cred cu adevărat».

Atunci le-am spus că orice credință se naște din îndoială și le-am mai zis că îndoiala este credința mea și că sînt evreu, speram să nu mă omoare pentru că aveam mîinile legate, iar mulțimea se împrăștiase, neavînd chef de dispute cu tîlc și învățate, și o apucase pe niște străzi înguste și întunecoase, unde se pare că pusese mîna pe o altă victimă. M-au dus într-o casă mare și m-au aruncat într-un

beci enorm, unde se mai aflau vreo zece evrei, printre care și înțeleptul Bernard Lupo și preafrumoasa lui fiică, pe care, datorită actelor ei de binefacere o porecliseră La Bonna; am petrecut acolo toată noaptea și toată ziua următoare numai în rugăciuni; am hotărît cu toții să nu ne creștinăm, ci să stăruim pînă la capăt în credința noastră. Rugăciunile noastre erau, din cînd în cînd, întrerupte de șobolanii grași, care alergau chițcăind prin colțurile beciului. În ziua următoare ne-au scos din beci și ne-au trimis sub escortă la Mazères, iar de acolo la Pamiers*."

— La Pamiers sau în altă parte ați revenit la credința evreiască, așa cum prescriu obiceiurile și formele religiei lui Moise?

— Nu, pentru că, după doctrina Talmudului, atunci cînd cineva botezat de bunăvoie după

---

* În baza decretului emis de Arnaud Dejean, Inchizitorul din Pamiers, în dieceza Pamiers evreii aveau dreptul să trăiască liberi; decretul din 2 martie 1298, prin care se interzice cetățenilor și autorităților civile să se comporte față de evrei „prea sever și cu cruzime", demonstrează doar în ce măsură atitudinea personală și curajul civil pot schimba în vremuri de restriște soarta pe care cei lași o consideră inevitabilă, numind-o *fatum* și necesitate istorică. (n.a.)

legile creştineşti vrea să revină la credinţa sa de mai înainte, trebuie să se supună rînduielilor amintite mai sus (tăierea unghiilor şi a părului şi spălarea trupului), pentru că se consideră că nu este curat. Dar cînd este botezat după toate legile creştine, însă fără voia sa, fiind silit şi ameninţat, atunci nu se practică obiceiurile şi rînduielile amintite mai sus, fiindcă un astfel de botez nici nu este luat în seamă, fiind considerat nul.

— Aţi spus vreuneia sau mai multor persoane creştinate sub ameninţarea cu moartea că botezul primit n-are nici o valoare şi că, fără remuşcări şi cu sufletul curat, se pot întoarce la iudaism?

— Nu, în afară de ceea ce am amintit mai sus în legătură cu Solomon şi Eleazar.

— Aţi spus vreunuia sau mai multor evrei să accepte creştinarea numai pentru a scăpa de moarte şi pe urmă să se întoarcă liniştiţi la iudaism?

— Nu.

— Aţi luat parte vreodată la ritualul de întoarcere la credinţa lui Moise al vreunui evreu creştinat?

— Nu.

— Consideraţi că botezul pe care l-aţi primit n-are nici o însemnătate?

— Da.

— De ce vă expuneţi de bunăvoie pericolului unei gîndiri eretice?

— Pentru că vreau să trăiesc împăcat cu mine însumi, nu cu lumea.

— Explicaţi.

— Nu ştiu în ce cred creştinii, nici de ce cred şi cum, însă ştiu în ce şi de ce cred evreii şi consider că religia lor este dovedită prin Legi şi prin Cărţile Profeţilor pe care le studiez de douăzeci de ani şi mai bine, deci pot afirma că, pînă nu mi se dovedeşte prin Legile şi Cărţile Profeţilor că este mai bună credinţa creştină, nu pot crede în creştinism, în ciuda siguranţei care mi s-a oferit sub aripa acestei credinţe, şi prefer să mor decît să renunţ la credinţa mea.

Aşa a început disputa despre credinţa creştină între Baruch David Neumann, care s-a opus prin puterea argumentelor sale, şi Preasfîntul Părinte întru Hristos, monseniorul Jacques, prin voia Domnului episcop de Pamiers, care a dat dovadă de o nemărginită răbdare, încercînd să-l conducă spre Adevăr pe sus-numitul Baruch, fără să ţină cont de timpul şi de eforturile sale: sus-numitul evreu se încăpăţîna să rămînă la credinţa şi la argumentele sale, recurgînd cu insistenţă la

Vechiul Testament și refuzînd lumina credinței creștine, pe care monseniorul Jacques i-o oferea cu atîta bunăvoință.

În sfîrșit, pe 16 august A.D. 1330, sus-numitul Baruch a cedat și semnat renunțarea la credința evreiască.

După ce s-a citit din nou procesul-verbal, sus-numitul Baruch David Neumann, întrebat dacă a mărturisit și a acceptat totul sub tortură sau imediat ce au încetat chinurile, a răspuns că și-a semnat mărturisirea imediat ce chinurile au încetat, undeva pe la orele nouă dimineața, și că în aceeași zi, spre seară, a reînnoit-o, fără să fie dus în camera de tortură.

Acest interogatoriu s-a făcut în prezența monseniorului Jacques, prin voia Domnului episcop de Pamiers, a fratelui Gaillard din Pamiers, a magistrului Bernard Faissessier, a magistrului David de Troyes, evreu, și a noastră, Guillaume Pierre Barthes și Robert de Robecourt, notarii monseniorului Inchizitor din Carcassonne.

Se știe că Baruch David Neumann s-a mai prezentat de două ori în fața aceluiași tribunal: prima dată pe la jumătatea lunii mai a anului următor, cînd a declarat că după o

recitire a Legilor și Cărților Profeților a început să se îndoiască de credința sa. A urmat apoi o lungă dispută asupra surselor ebraice; o lungă argumentare, expusă cu mult tact și răbdare, a monseniorului Jacques, care l-a făcut pe Baruch să renunțe din nou la iudaism. Ultima condamnare poartă data de 20 noiembrie 1337. Din păcate, nu s-a păstrat procesul-verbal întocmit în timpul desfășurării interogatoriului, iar Duvernoy lasă să se-nțeleagă că nefericitul Baruch a murit fără îndoială în timpul torturii. O altă sursă vorbește însă despre un oarecare Baruch, judecat pentru același delict de opinie și ars pe rug vreo douăzeci de ani mai tîrziu. Ne e greu să credem că e vorba de aceeași persoană.

Nota autorului

Relatarea despre Baruch David Neumann este, de fapt, traducerea capitolului trei (*Confessio Baruc olim iudei modo baptizati et postmodum reversi ad iudaismum*) din registrul inchizitorial, în care Jacques Fournier, viitorul papă Benedict al XII-lea, a reprodus conștiincios și cu lux de amănunte toate mărturisirile făcute în fața tribunalului. Manuscrisul se păstrează în fondul latin al Bibliotecii din Vatican, cu numărul 4030. Am făcut în text doar unele tăieturi neglijabile, scoțînd paginile în care se vorbește despre Sfînta Treime, despre mesianismul lui Hristos, despre împlinirea Cuvîntului Legilor, despre negările unor afirmații din Vechiul Testament. Traducerea de față s-a făcut după versiunea franceză a monseniorului Jean-Marie Vidal, fostul vicar al bisericii Sfîntului Ludovic de la Roma, precum și după versiunea exegetului catolic, onorabilul Ignacio von Döllinger,

publicată la München, în anul 1890. Aceste texte, însoțite de comentarii utile și explicite, au fost retipărite în mai multe rînduri, ultima dată, după cîte știu, în anul 1965. Originalul procesului-verbal amintit mai sus („un manuscris frumos, pe pergament, cu alfabet curent, pe două coloane") ajunge la cititor ca un triplu ecou al unei singure voci, a lui Baruch, apoi ca unul al vocii traducerii și ca ecou al gîndului lui Iehova.

Descoperirea întîmplătoare și surprinzătoare a acestui manuscris, care s-a nimerit să coincidă cu terminarea muncii la povestirea *Criptă pentru Boris Davidovici*, a avut pentru mine semnificația unui miracol și a unei iluminări profunde: analogia cu povestirea amintită este atît de evidentă, încît am considerat suprapunerea motivelor, a datelor și numelor ca o participare a providenței la actul creator, *la part de Dieu*, sau a diavolului, *la part du diable*.

Tăria convingerilor morale, vărsarea de sînge, o anume asemănare a numelor (Boris Davidovici Novski – Baruch David Neumann), coincidența datelor arestării lui Novski și Neumann (în aceeași zi a nefericitului decembrie, la o distanță de șase secole, 1330... 1930), toate acestea au luat naștere în conștiința

mea ca o dezvoltare a doctrinei clasice a mișcării ciclice a timpului: „Cine a văzut prezentul a văzut totul, adică și cîte s-au ivit pînă acum din veșnicie, și cîte se vor scurge în necuprinsa vreme, de acum înainte..." (Marcus Aurelius, *Cugetări*, Cartea a VI-a, 37). Polemizînd cu stoicii (și mai mult chiar, cu Nietzsche), J.L. Borges formulează în felul următor învățătura lor: „Din cînd în cînd, lumea este distrusă de flăcările din care a luat naștere, ca apoi să renască, trăind aceeași istorie. Din nou se unesc aceleași particule, din nou dau formă pietrelor, copacilor, oamenilor, chiar și virtuților și zilelor, deoarece pentru greci nu există substantive fără esență. Din nou fiecare sabie, fiecare erou, din nou fiecare noapte furioasă și trivială".

În acest context, ordinea *variantelor* nu are o însemnătate prea mare; totuși am optat pentru ordinea spirituală, nu pentru cea a datelor istorice: istorisirea despre David Neumann am descoperit-o, așa cum am mai spus, după ce am terminat de scris povestirea despre Boris Davidovici.

Scurtă biografie a lui A.A. Darmolatov (1892-1968)

În epoca noastră, în care multe destine poetice se croiesc după modelul monstruos al standardului epocii, al clasei și al mediului, care transformă evenimentele cruciale ale vieții – misterul irepetabil al primei poezii, o călătorie la Tiflis, oraș exotic, pentru aniversarea lui Rustaveli, sau întîlnirea cu poetul Narbut, căruia îi lipsește o mînă – într-o suită cronologică, lipsită de aventuri sîngeroase, biografia lui A.A. Darmolatov, în ciuda unui anume schematism, are un nucleu liric. Din masa confuză de date, se ivește viața unui om în întreaga ei goliciune.

Sub influența tatălui său, învățător de țară, biolog amator și bețivan înrăit, Darmolatov este, din fragedă copilărie, captivat de tainele naturii. În casa lor boierească, de la Nikolaevsk (zestrea mamei) trăiau, într-o libertate relativă, cîini, pisici și păsări. Pe cînd avea șase

ani, i-au cumpărat din Saratov, orașul învecinat, *Atlasul fluturilor din Europa și Asia Centrală* de Dévrilenne, una din ultimele opere de valoare ale artei gravurii din secolul al XIX-lea; la șapte ani îl asistă pe tatăl său care, plin de stropi de sînge pe față, face vivisecții pe șoareci și experimente pe broaște; la zece ani, după lecturi intense despre războiul hispano-american, devine un apărător înflăcărat al Spaniei; la doisprezece ani scoate din biserică, ascunsă sub limbă, anafura și o pune pe bancă în fața tovarășilor săi rămași cu gura căscată. Visează, aplecat asupra textelor lui Korch, la Antichitate, ignorînd și detestînd viața și epoca sa. Nimic, deci, mai clasic decît acest mediu provincial și acest cetățean educat în spirit pozitivist, nimic mai banal decît această moștenire în care se amestecă alcoolul și tuberculoza (din partea tatălui) cu melancolia depresivă a mamei, care citește romane franțuzești. O mătușă, tot din partea mamei, Iadviga Iarmolaevna, care trăia sub același acoperiș cu ei și se cufunda încet în demență, este singurul element demn de un oarecare respect din biografia timpurie a poetului.

Mama moare pe neașteptate în ajunul primei revoluții, adormind deasupra cărții lui

Maeterlinck, *Viața albinelor*, rămasă deschisă pe piept, ca o pasăre moartă, cu aripile desfăcute. În același an, fecundate de sămînța morții, se nasc primele versuri ale tînărului Darmolatov, publicate în revista *Viața și școala*, editată de cenaclul tinerilor revoluționari din Saratov. În anul 1912, se înscrie la Universitatea din Petersburg unde, la dorința tatălui său, studiază medicina. Între anii 1912 și 1915 publică în revistele din capitală, *Educația* și *Lumea contemporană*, și în renumita revistă *Apollo*. În acea perioadă trebuie plasată și prietenia sa cu Gorodețki și cu poetul sinucigaș Victor Hoffman care, după cum afirma Makovski, a trăit ca un om de rînd, dar a murit ca un adevărat poet, împușcîndu-se cu un mic Browning de damă, țintind drept în ochi, aidoma unui ciclop liric. Prima și, fără îndoială, cea mai bună culegere de poezii a lui Darmolatov, *Minereuri și cristale*, apare în anul 1915, în ortografie veche și cu un Atlas pe copertă. „În acest volum modest, scrie un critic anonim în revista *Cuvîntul*, există ceva din măiestria lui Innokenti Annenski, o sinceritate juvenilă a sentimentelor în spiritul lui Baratinski, o seninătate care ne amintește de tînărul Bunin. Dar nu găsim încă în ea ardoare adevărată, nici măiestrie

subtilă, nici sentimente sincere, nici puncte extrem de slabe".

Nu am intenția să arborez în detaliu particularitățile liricii lui Darmolatov, nici să fac incursiuni în mecanismul complex al faimei literare. Pentru această povestire nu prezintă prea mare importanță nici aventurile de război ale poetului, deși trebuie să recunosc că unele imagini violente din Galiția și din Bucovina, din timpul ofensivei lui Brusilov – cînd cadetul Darmolatov, în calitate de subofițer sanitar, descoperă trupul sfîrtecat al fratelui său –, nu sînt lipsite de atracție; că un oarecare farmec are și excursia lui la Berlin sau aventura lui amoroasă care, pe fundalul unei Rusii sărăcite și înfometate în urma războiului civil, se încheie cu luna de miere în infernul de la Kislodovsk. Poezia lui, indiferent ce spun criticii, oferă nenumărate argumente empirice (poetice) care, asemenea ilustratelor sau fotografiilor vechi dintr-un album îngălbenit, stau mărturie călătoriilor făcute, entuziasmului și pasiunii sale, cît și unei anumite mode literare: efectul zefirului asupra reliefului marmurei cariatidelor; Tiergarten și aleea sa cu tei înfloriți; felinarele porții Brandenburg; siluetele stranii ale lebedelor negre; reflexul de jar al soarelui în apele tulburi ale Niprului; farmecul nopților albe; ochii învăluitori ai

chirghizelor; *kinjal*-ul înfipt pînă la plăsele în coasta lupului de stepă; vîrtejul elicelor avionului; croncănitul ciorilor în amurg; fotografia (din perspectiva păsării) strașnicei panorame a malurilor devastate ale Volgăi; forfoteala tractoarelor și a locomobilelor prin stepa aurită de grîu; gurile negre și căscate ale minelor din Kursk; turnurile Kremlinului în oceanul de aer; catifeaua roșie a lojelor de teatru; siluetele fantomatice ale statuilor de bronz în străfulgerarea exploziilor; zborul balerinelor îmbrăcate numai în puf; incendiul grandios al petrolierelor din port; narcotismul uluitor al rimelor; natura moartă, cu un pahar de ceai, o linguriță de argint și o viespe înecată în pahar; ochii violeți ai cailor de atelaj; huruitul optimist al turbinelor; capul comandantului Frunze pe masa de operație, în mirosul amețitor de cloroform; copacii goi din curtea închisorii Lubianka; lătratul răgușit al cîinilor prin sate; uluitorul echilibru al blocurilor uriașe din beton; mersul precaut al pisicii pe urmele unei păsări prin zăpadă; porumbiștile în bătaia artileriei; despărțiri sentimentale în valea Kama; cimitirul militar de lîngă Sevastopol...

Poeziile datînd din anii 1918 și 1919 nu oferă nici o posibilitate de descifrare a locului

unde au fost scrise; în ele totul se desfășoară în peisajele cosmopolite ale sufletului, care nu are un contur precis. În 1921 îl găsim la Petrograd, în luxul mohorît al fostei vile a familiei Eliseev, în acea Corabie a Nebunilor, cum spune Olga Forsch, unde se aduna toată tagma poetică, leșinată de foame, fără nici un fel de sursă de venit și fără nici o orientare clară. După mărturisirile lui Makovski, la acești copii ai Domnului nu mai erau vii decît ochii în care străluceau sclipiri demente. Se chinuiau din răsputeri să demonstreze că sînt încă vii, spune el, deși nici un om cu mintea întreagă nu se putea dezbăra de impresia că se mișcă printre fantome, în ciuda rujului țipător de pe buzele femeilor. Afară se dezlănțuia potopul oscilînd între polii magnetici revoluție-contrarevoluție; cu prețul unui eroism vecin cu nebunia, Buhara căzuse din nou în mîna bolșevicilor; răscoala matrozilor din Kronstadt fusese înăbușită într-o baie de sînge; în jurul satelor părăsite se tîrau epave umane, femei neputincioase, cu picioarele mîncate de cangrenă, și copii cu burțile umflate; după ce au ucis toate gloabele, cîinii, pisicile, șobolanii, canibalismul barbar a fost ridicat la rangul de drept natural. „De partea cui sîntem noi, frații lui Serapion?", strigă

Lev Luntz. „Noi sîntem de partea pustnicului Serapion!" În ceea ce-l privește pe Krucionih, el este pentru ermetism, pentru *ilogic*: „Ilogicul trezește și dezlănțuie fantezia creatoare și nu jignește cu nimic concretul". – „Noi oferim tovarășilor noștri poeți libertate deplină în alegerea metodelor de creație, dar cu o condiție...", adăugă cei din grupul La Forge. (Adoptat în unanimitate, cu un vot de abținere.)

Într-o fotografie din acea perioadă, Darmolatov încă mai are aerul unui fante de Petrograd, cu plastron și papion. Cu obrajii supți și „ochii ațintiți spre ruinele Romei", cu barba ascuțită, tăiată de o gropiță ca o cicatrice, cu buzele strînse, expresia feței lui nu spune nimic, seamănă cu o mască de piatră. Există dovezi sigure că în acea perioadă tînărul Darmolatov aderase deja la programul cosmopolit al akmeiștilor, la acea „sete după cultura europeană", datorită influenței unui alt poet, Mandelștam: amîndoi iubeau cu aceeași ardoare Roma, pe Annenski și Gumilev, și mîncau cu aceeași lăcomie isterică dulciuri.

Într-o seară înăbușitoare din luna august a aceluiași an, 1921, în vila Eliseev era în toi orgia pe care aceeași Olga Forsch, dintr-o exagerare tipic feminină, o numise ospăț în vremuri

de ciumă. Pe atunci mîncarea de fiecare zi era peștele sărat, pe lîngă care se servea acea votcă groaznică, *samogon*, făcută după niște rețete alchimiste secrete, din spirt, scoarță de mesteacăn și boabe de piper. „Cassandra" (Anna Andreevna Ahmatova) a avut în acea seară una din acele presimțiri profetice și, dintr-un extaz suprem, a căzut dintr-odată într-o depresie bolnăvicioasă, ce se învecina cu halucinațiile. Cine a adus știrea despre executarea „maestrului" (Gumilev) nu se știe. Se poate spune însă, cu o oarecare siguranță, că aceasta a străbătut, asemenea unei mici furtuni magnetice, toate grupurile antagoniste, separate printr-un clar program ideologic și estetic. Darmolatov, cu un pahar în mînă, împleticindu-se, a părăsit masa Cassandrei și s-a prăbușit în fotoliul slinos al răposatului Eliseev, care se căsca gol lîngă scriitorul proletar Dorogoicenko.

În iulie 1930, îl găsim la casa de odihnă din Suhumi, unde, la recomandarea lui Boris Davidovici Novski, lucrează la niște traduceri pentru revista *Krasnaia nov*. Începutul relației cu Novski stă sub semnul unei întîlniri îndepărtate, care a avut loc la Berlin, într-o cîrciumă din apropiere de Tiergarten, cînd tînărul Darmolatov asculta cu uimire, admirație și

teamă cutezătoarele profeții ale lui Tverdohlebov, viitorul comisar politic al Comitetului Revoluționar al marinei, diplomat, reprezentant al Comisariatului Popular al transporturilor și comunicațiilor – B.D. Novski. (Novski era, se spune, în acele vremuri serbede și nesigure, „filiera"; acest cuvînt ascunde legătura complicată dintre poet și putere, în care, pe baza unor simpatii personale și datorii sentimentale din tinerețe, se atenuează rigurozitatea liniei revoluționare; legătură pe cît de complicată, pe atît de periculoasă: dacă puternicul protector cade în dizgrație, îi trage după el, ca pe o avalanșă, pe toți protejații, purtați parcă de stihia dezlănțuită de țipătul nefericitului.)

La sfîrșitul lui decembrie, la două zile după arestarea lui Novski, în casa lui Darmolatov sună telefonul. Era exact ora trei după miezul nopții. Soția somnoroasă a lui Darmolatov, o tătăroaică gravidă, înaltă, cu burta ascuțită, ridică receptorul. De partea cealaltă nu se auzi nimic, doar o tăcere prelungă, care-ți îngheța sîngele în vine. Femeia lăsă receptorul jos și izbucni în plîns. Din acea clipă, telefonul din camera lor fu acoperit cu pernuțe brodate cu tot felul de motive pitorești, iar lîngă masa de scris, pe care zăceau manuscrise,

dicționare și cărți din care traducea „ca să se liniștească", stătea un geamantan din carton, pregătit cu lucrurile necesare pentru o *călătorie* imprevizibilă. Odată, prinzînd curaj după mai multă votcă, arătă unui poet turnător acel geamantan: peste puloverul gros și izmenele de flanelă zăcea, legată în piele, o carte în limba latină: Ovidiu, *Elegii*. Probabil că în acele zile versurile marelui exilat îi răsunau în minte ca un motto din Pușkin al destinului poetic propriu.

La începutul anului următor pleacă în Georgia; în luna mai publică ciclul de poezii *Tbilisi ridicat pe mîini*; în septembrie este trecut pe lista scriitorilor și primește, printr-un ordin semnat de Gorki, o pereche de pantaloni, un palton și o căciulă de castor. (Se pare că Darmolatov a refuzat căciula din cauza aspectului ei; prea aducea a căciulă de „hatman". Alexei Maksimovici a insistat: să nu mai facă atîtea mofturi și s-o ia! După versiunile care circulă despre această întîmplare, este greu de aflat ce a spus exact Gorki atunci, dar se pare că a făcut aluzie la înfumurarea lui Darmolatov, care era cît pe-aci „să moară ca funcționărașul lui Cehov".)

Pe 17 august 1933 îl găsim pe vasul *I.V. Stalin*, printre cei aproape o sută douăzeci

de scriitori care vizitau canalul Marea Albă – Marea Baltică. Darmolatov îmbătrînise subit şi purta favoriţi à la Puşkin. Îmbrăcat într-un costum alb, cu cămaşa descheiată, stă rezemat de balustrada de pe puntea vasului, privind pierdut în gol. Vîntul se joacă în părul Verei Inber. Bruno Iassenski (al doilea din stînga) ridică mîna spre ţărmul învăluit în ceaţă. Cu mîna la ureche, Zoşcenko încearcă să deslu-şească melodia cîntată de orchestra din lagăr. Acordurile sînt purtate de vînt şi de vuietul apei, care se scurge din ecluză.

În ciuda aparenţelor, există dovezi certe că, încă de pe-atunci, Darmolatov suferea de o boală de nervi: îşi spăla mîinile cu spirt şi pe fiecare-l suspecta a fi turnător; iar turnătorii continuă să-l viziteze, fără să se anunţe şi fără să bată la uşă, travestiţi în mari iubitori de poezie cu cravate pestriţe la gît sau în traducători purtînd la rever un turn Eiffel în miniatură, făcut din tinichea aurită, sau deghizaţi în instalatori, cu pistoalele în buzunarele de la pantaloni, în locul cheii franceze.

În noiembrie este internat în spital, unde este tratat prin cure de somn; în peisajul steril al camerei de spital a dormit cinci săptămîni încheiate şi de-atunci zgomotele lumii

n-au mai pătruns în urechile lui. Chiar şi sunetele faimoasei chitare hawaiiene a poetului Kirsanov, care răsuna de partea cealaltă a paravanului, erau acum amortizate cu nişte vată unsă cu un strat subţire de cremă pentru urechi. Prin intermediul Uniunii Scriitorilor, a primit aprobarea de-a frecventa de două ori pe săptămînă manejul oraşului; era văzut adesea, greoi, prea gras, cu primele simptome de elefantiazis, călărind un cal bine dresat. Înainte de plecarea la Samatina, unde îl aştepta arestarea şi moartea, Mandelştam şi soţia sa i-au făcut o vizită de rămas-bun. Darmolatov i-a aşteptat la intrarea în lift, îmbrăcat într-o uniformă caraghioasă de călărie, cu un bici de copil în mînă. Taxiul tocmai sosise în faţa clădirii şi el se grăbea la manej, fără să-şi ia rămas-bun de la tovarăşul său din tinereţe.

În vara anului 1947 se duce la Cetinje, în Muntenegru, la centenarul *Cununei munţilor**, din care se pare că a tradus mai multe fragmente. Deşi la o vîrstă înaintată, stîngaci şi greoi, a sărit, aproape băieţeşte, sfoara de mătase roşie ce despărţea scaunul uriaş al lui Njegoš, ce semăna cu tronul unui zeu, de

* Lucrare a lui P.P. Njegoš (1813-1851) – poet, episcop şi conducător al Muntenegrului (n.ed.fr.)

poeţi şi de muritori. Eu (care relatez această povestire) stăteam la o parte şi priveam cum aşa-zisul poet se zbate ca peştele pe uscat în scaunul ascetic al lui Njegoš şi, profitînd de aplauzele care răsunau şi de vînzoleala care izbucni, m-am strecurat afară din sală ca să nu văd scandalul pe care-l va provoca intervenţia unchiului meu, paznicul tezaurului din muzeu. Dar ce mi-a rămas întipărit în memorie este imaginea lui, cu picioarele crăcănate, între care se zărea, prin pantalonii uzaţi, o umflătură destul de mare şi respingătoare.

Ultimii ani din viaţă, înainte de a fi ţintuit la pat de boala grea, şi i-a trăit în tihnă, bucurîndu-se de laurii cuceriţi în tinereţe. Se spune că ar fi vizitat-o, din cînd în cînd, pe Anna Andreevna, o dată i-ar fi adus chiar o floare.

Post-scriptum

În literatura rusă rămîne ca fenomen medical: cazul lui Darmolatov a intrat în mai toate noile manuale de patologie. Fotografia testiculelor lui, de mărimea celui mai mare dovleac găsit în colhozuri, a fost reprodusă şi

în cărțile de specialitate din străinătate, în care se pomenește de elefantiazis (elephantiasis nostras), dar și ca învățătură pentru scriitori: pentru a scrie nu e suficient să ai doar coaie mari și tari.

Cuprins

Danilo după Danilo (Adriana Babeţi) 5

Tabel bio-bibliografic 27

Cuţitul cu plăsele din lemn de trandafir 31
Scroafa care-şi mănîncă purceii 51
Leii mecanici 69
Cercul magic al cărţilor 105
Criptă pentru Boris Davidovici 137
Cîini şi cărţi 195
Scurtă biografie a lui A.A. Darmolatov (1892-1968) 223